BIBLIOTECA ŞCOLARULUI

Bogdan PETRICEICU-HASDEU

POEZIE, PROZĂ, DRAMATURGIE

LITERA

CHIŞINĂU 1998

TABEL CRONOLOGIC

1838 *26 februarie* Se naşte Tadeu Hasdeu în comuna Cârstineşti (Cristineşti) lângă Hotin, în Basarabia. (Mai târziu îşi va schimba prenumele din Tadeu în Bogdan - corespondentul românesc pentru polonezul Tadeu -, adăugând la nume şi Petriceicu, voind să arate înrudirea cu Ştefan Petriceicu, domnitor în Moldova în secolul al XVII-lea, în anii 1672-1674). Este fiul lui Alexandru Hajdeu (Hîjdeu) - născut în 1811 - şi al Elisabetei Dauszka (Daucş), fiica unui locotenent, nobil lituanian, Teofil Dauszka, şi a unei moldovence, Melania, născută Morţun. Această Melanie a trăit până în 1889, în ultima parte a vieţii fiind călugăriţă la Mănăstirea Pasărea de lângă Bucureşti.

Arborele genealogic al Hasdeilor urcă mult în istorie, familia boierească Hajdeu (Hîjdeu) fiind atestată încă din timpul lui Ştefan cel Mare. Bunicul scriitorului - Tadeu Hajdeu (1769-1835) -, strănepot al lui Gheorghe Lupaşcu Hajdeu, îşi recapătă drepturile asupra moşiilor strămoşeşti din ţinutul Hotinului şi se stabileşte la Cristineşti. Acest Tadeu Hajdeu era om instruit, poliglot, poet de limbă polonă, a tradus din scriitorul german August von Kotzebue în poloneză şi a cules literatură populară românească. Un unchi al scriitorului - Boleslav-, deşi de profesie naturalist, se ocupa şi cu scrisul, fiind autor de proză de inspiraţie istorică. Tatăl scriitorului - Alexandru Hajdeu - a fost un cărturar de seamă al timpului

POEZIE

FRUNZELE

"Precum în codri frunzele se scutură
cu anii ce trec,/ Şi întâile născute
se duc acolo dintâi..."
HORATIUS

Bubuie furtuna,
Una câte una
Frunzele răpite
    Cad şi rătăcesc:

Arborul suspină,
Însă nu se-nchină,
Înfruntând ispite
    Pieptu-i bărbătesc!

Şi la primăvară,
O verdeaţă iară
Mugurind îmbracă
    Falnicul stejar;

Vântul urlă-geme,
Trunchiul nu se teme,
Foile când pleacă -
    Altele răsar!

Arboru-i ideea,
Frunzele-s aceea
Ce-nviază ţara
    Şi-o ridică sus:

Când furtuna muge
Şi fricosul fuge,
Alţii iau povara
    Celor ce s-au dus!

CRANUL LUI MIHAI CEL VITEAZ

Sus la Deal în monăstire
  Se păstrează
O trunchiată suvenire,
De trei secoli prefăcută
Într-un negru putregai.

Pleacă-ţi capul, măi române,
  Şi oftează,
Căci din gloria trecută,
Ce zâmbise o minută,
Astăzi tot ce-ţi mai rămâne
Este ceafa lui Mihai!

Ba ridică mândra frunte -
  Şi nainte!
Fă din gândul tău o punte,
Ca să legi cu bărbăţie
Timpul vechi cu noul trai;

Şi privind aceste oase,
  Oase sfinte,
Tu să crezi c-o să mai fie
Pentru biata Românie
Alte zile mai frumoase
Ş-un al doilea Mihai!

*

Cându-i iarnă, când nu-i soare,
  Cându-i ceaţă, -
Nemerind uscata floare,
Omul stă şi să gândeşte;
D-aş ajunge pân'la mai!

O s-ajungi şi tu, române,
  Iar la viaţă!
Iute, neaua se topeşte,
Iaca, fulgerul trăsneşte,
Vai de liftele păgâne:
Tună groaznicul Mihai!..

LA IULIA

  Când văz o floare
  Lucind la soare
Ca o lumină din curcubeu,
  Mă fac o rază,
  Ce colorează
Flori şi mai mândre pe chipul tău!

  Când pe sub seară
  În primăvară
Previghetoarea cântă cu dor,

Printre suspine
Gândind la tine,
Te-auz, iubito, şoptind amor!

Când luna-n unde
Galeş s-ascunde,
Vărsând în valuri mii de scântei,
Eu jur, Iulie,
Că-i mult mai vie
Văpaia dulce din ochii tăi!

Când în altare
Vin cu-ntristare
S-ador în pace pe Cel-de-Sus,
Văz pe icoană
Sânta Madoană,
Şi bietul cuget la tine-i dus!

Nimic nu-mi place!
Anima tace,
Dar mintea-ntreabă de multe ori:
Să fii tu oare
Mai dalbă floare
Decât atâtea sublime flori?

Scântei plăpânde,
Steluţe blânde,
Să nu mai fie ca-n ochiul tău?
Să fii tu oare
Lună şi soare,
Lună şi soare şi Dumnezeu?...

Suflet, junie
Şi poezie
Astfel se-nchină la zâna lor,
Pe lângă care
Totul se pare
O noapte neagră, un negru nor!

Suflet, junie
Şi poezie
Sunt călătoare p-acest pământ:
Orice le place
Vor să-l îmbrace
În haina ţării de unde sânt!

Suflet, junie
Şi poezie
Din cer în lume când rătăcesc,
Aduc cu sine
Forme divine
Şi prin iubire le răspândesc!

MUNTELE ŞI VALEA

Nebun, nebun de mii de ori
Acel ce cată grâu şi flori
Pe munţii rătăciţi în nori:
Sunt tari, sunt nalţi, sunt de granit,
Dar fruntea lor cea triumfală
Abia rodeşte cu sfială
Un muşchi mănunt şi otrăvit.

Priviţi, priviţi aceste văi,
De râuleţe şi de căi,
De busuioace şi de clăi
Brăzdate ca un curcubeu:
Se scaldă struguru-n lumină,
Şi iese mierea din albină,
Şi totu-i plin de Dumnezeu!

Nu sus, nu sus la cei avuţi,
În norii fumului pierduţi,
Se nasc fecundele virtuţi.
Poporul ce suspină jos
E singur valea roditoare,
În care creşte grâu şi floare,
Bun şi frumos!...

VIERSUL

Homer cânta mânia divinului Ahille,
Şi Dante Tartarul cânta;
Poetul, când se naşte în amărâte zile,
Amar şi el ca lumea, nu cântă pe copile,
Nici cupa baccanală nu-l poate îmbăta!

Şi eu câteodată smulg harpa din tăcere,
Când sparge muza pieptul meu,
Căci înima zdrobită răsună prin cădere
Şi saltă desperată în spasmuri de durere,
Scoţând din agonie un ţipăt scurt şi greu;

O poezie neagră, o poezie dură,
O poezie de granit,
Mişcată de teroare şi palpitând de ură,
Ca vocea răguşită pe patul de tortură,
Când o silabă spune un chin nemărginit!

Ar fi o ironie să cânt eu flori şi stele
În veacul nostru pe pământ,
Când ele sunt o larvă grimată cu văpsele,
Iar adevărul geme tempeste şi rezbele,
Blestem, urgie, neguri, pucioasă şi mormânt!

Lăsaţi pedestrei proze minciuna curtezană!
Al cântului entuziazm
Respinge veselia spoită şi vicleană,
Când totul împrejiuru-i printr-o imensă rană
Exală din cangrenă un colosal miasm!

Homer cânta mânia divinului Ahille,
Şi Dante Tartarul cânta;
Poetul, când se naşte în amărâte zile,
Amar şi el ca lumea, nu cântă pe copile,
Nici cupa baccanală nu-l poate îmbăta!

COMPLOTUL BUBEI

"Descrierea pe care anticii ne-au lăsat-o despre leproşi provoacă oroare. În 1321 aceşti nenorociţi ajunseră să creadă că, dacă s-ar găsi un mijloc de a transmite întregii lumi oribilul flagel de care erau contaminaţi, ar putea şi ei să ajungă la ranguri înalte..."

CIBRARIO

I

Era-ntr-o bătrână pădure,
Din care vrăjmaşa secure
    Nu smulse o creangă de brad:
P-o stâncă de fulger crăpată,
P-o râpă de şerpi îmbălată,
    P-o beznă cu fundul în iad.

În cuibul acei văgăune -
Precum într-o cronică spune
    Din secolul patrusprezeci -
A fost o petrecere mare:
Leproşii din mii de hotare
    Veniră pe mii de poteci.

Vedeai o icoană grozavă!
Tot bube, pocnind de otravă,
    Pe braţe, pe coapse, pe frunţi!
Otrepuri, de mult închegate,
Lipite pe răni destupate,
    Ca nişte oribile punţi!

Obrajii lor - cronica spune -
Păreau ca un foc de tăciune
    Cu spuză-nvelit împrejur,
Când negrul cu roşul s-alungă,
Trecând pe de lături în dungă,
    Alb, vânăt, şi galben, şi sur!

S-aşează pe gânduri în iarbă,
Şi buba pe bubă se-ntreabă:
    Cum merge şi ce-i de făcut
În lume să nu mai domnească
Tăria şi fala trupească,
    Frumosul călcând pe cel slut?

Se scoală atunci din grămadă
O fiară, un monstru, o pradă
    A unui sarcasm infernal:
Atât de urât că, văzându-l,
N-ai pune pe oameni d-a rândul
    Cu cel mai hidos animal!

Se umflă a scoate cuvântul,
    Şi parcă vuieşte mormântul,
Răsună un glas din plămâni,
Pe care ca toţi să-l auză,
Îl trage prin nări şi prin buză,
    Sudoarea curgând peste răni!

"De prin puţuri şi izvoare
Toată lumea bea -
Aşa el zicea -
Fraţilor, pricepeţi oare
Cugetarea mea?

Apa-i pentru noi scăpare,
Iute la fântâni,
Din glezne şi mâini
Daţi-le cu mic şi mare
Puroaie din răni!

Toate ţările să fie
De sus până jos
Şi până la os
Un popor de carne vie:
Lepros şi lepros!

Ha, ha, ha! Să vezi atunce
O viţă ş-un soi
Întocmai ca voi:
Unde-i sântul ca s-arunce
Cu piatra în noi?.."

II

Trecu d-abia o lună,
Buboşii împreună
Acum din nou s-adună
În codrul cel spurcat;
Dar nu mai este jale,
Ci râsuri triumfale,
Sunând în deal şi-n vale,
Ca dracii în sabat!

Aduce fiecare
Cu sine pe spinare
Bucata-i de mâncare
      La prânzul canibal:
Nemăcinate grâne
Servind în loc de pâine,
Cu vrun ciolan de câine
      Sau un picior de cal!

Apoi voioasa ceată,
De stârvuri săturată,
Încinge desfrânată
      Un danţ neruşinat:
Satan rânjind se pune
Cu pompă să-ncunune
Cumplita urâciune
      Cu groaznicul păcat!...

Strigaţi de bucurie,
Săltaţi de veselie,
Căci lepra cu urgie
      Se mişcă pas la pas:
Prin târguri şi prin sate,
Cu ape-nveninate,
Ea ţările răzbate,
      Puţin i-a mai rămas!

Priviţi-o cum pătrunde
În turnurile unde
D-abia se mai ascunde
      Seniorul tremurând;

PROZĂ

IOAN-VODĂ CEL CUMPLIT

Aventurile, domnia, războaiele, moartea lui; rolul său în istoria universală şi în viaţa poporului român.
(1572-1574)

Ainsi d'un peuple entier je feuilletais l'istoire!
Livre fatal de deuil, de grandeur, de victoire...

Astfel răsfoiam istoria unui popor întreg: carte fatală de doliu, de mărire, de victorie!

Victor Hugo, oda *Ubi defuit orbis*

PREFAŢA LA A II-A EDIŢIUNE

Sunt acum aproape 30 de ani, la 1864, în casele lui Mircousch din Piaţa Teatrului, am scris pe *Ioan vodă cel Cumplit*.

Eram tânăr şi scriam aşa cum nu mai sunt în stare de a scrie astăzi: dar tocmai de aceea, reproducând lucrarea mea de atunci, o las cum a fost, fără a cuteza să-i îmbătrânesc tinereţea, căci orice adaos ar fi un benghi, orice scurtare o zbârcitură.

Fără a adăoga, fără a scurta, fără a schimba textul, mi-am permis totuşi a şterge pe tăcute câteva mici scăpări din vedere, cari nu ating întru nemic nici caracterul organic peste tot, nici diapazonul de expresiune în parte. Orice operă literară este până

la un punct o icoană a autorului; dar într-un portret, fie originalul bătrân, fie tânăr, nu e nevoie de a păstra o jubruliţă trecătoare.

27 septembrie 1893

PREFAŢA PRIMEI EDIŢIUNI

Istoricul este un uvrier şi un artist totodată. Ca uvrier, el adună; ca artist, el dă brutei materii acea sublimă expresiune, care face că statuile lui Canova sau curţile Alhambrei nu sunt din piatră, că Madona lui Rafael nu este o pânză sau o scândură îmbuibată de neşte sucuri vegetale.

Sculptorul, pictorul, arhitectul sunt numai artişti: ei lasă vulgului sarcina proviziunii.

Istoricul, din contra, el singur strânge, singur scoate piatră, ţese pânză, taie scândură, fierbe culori; şi apoi tot el singur sculpă, edifică, pinge!

De aceea sunt destui sculptori, destui arhitecţi, destui pictori; de aceea sunt prea puţini istorici.

Unii grămădesc, fără a avea geniul de a crea; cei mai mulţi creă, fără să fi avut răbdarea de a grămădi.

Unii fac temelie fără edificiu, alţii fac edificiu fără temelie.

La români, am văzut pe neobositul Şincai colindând cu desagi pe spate, pentru a culege un haos de petice, bune şi rele, preţioase şi netrebnice.

Am văzut pe atâţia "Bolintineni" clădind mereu pompoase palaturi în aer.

Bălcescu, numai neuitatul Bălcescu, fu un adevărat istoric, un adevărat uvrier şi artist al nostru; dar vai! moartea îl seceră tocmai atunci când crisalida devenea flutur.

un alt război în părţile Dunării, la caz dacă moldovenii vor voi a susţine pe principele lor.

Când scrisorile boierilor sosiră la Constantinopole, cu tânguiri contra lui Bogdan şi cerând pe Ioan, sultanul se grăbi a-l trimite la Moldova.

Turcia tot se mai ferea însă a-şi atrage cumva un război din partea Poloniei; numirea lui Ioan la domnia Moldovei rămase secretă, şi plecarea-i către Dunăre fu divulgată a fi pentru treburi comerciale.

Îl întovărăşea numai o mică oaste, sau, mai bine zicând, o caravană de turci, ca în chip de escortă contra nesiguranţei drumurilor.

Trecând prin Tesalia şi Bulgaria, Ioan mai ademeni în serviciul său o seamă de voluntari serbi, greci, bulgari.

Dar în orice caz, forţa numerică a armatei sale nu putea întrece cifra de 4 până la 5 mii de oameni.

Nici atâţia nu-i trebuiau, căci îl chema ţara.

16. Când Ioan trecea Dunărea, Bogdan cu toţi ai săi se grăbi a fugi, scăpând din mâna boierilor decişi a-l extrada Turciei.

De la Galaţi până la Suceava nu se văzu un singur adversar.

La intrare în capitală, îl întâmpinară boierii şi poporul aclamându-l după anticul obicei strămoşesc "părinte al Moldovei", întocmai precum vechii împăraţi romani se numeau *patres patriae*.

Acest măreţ titlu moldovenii îl dădeau acelor principi care veneau să-i scape de jugul vreunui tiran: Despotă îl primise după alungarea cruntului Lăpuşnean; Ioan îl căpătă prin surparea nepopularului Bogdan, pe care, precum ziserăm, ţara nu-l putea suferi din cauza gusturilor sale pentru glume şi pentru poloni.

17. Pe când acestea se petreceau în Moldova, Bogdan, închizându-se în cetatea Hotinului, cerşitorea sprijinul regelui Sigismund-August şi al magnaţilor amici din Polonia.

Regele făcu tot ce putu, sărmanul: trimise o ambasadă la Poarta otomană, dar ambasadorul se întoarse înapoi fără nici un rezultat, afară numai că fuse luat în râs de către Ion-vodă, care-l lăsă să treacă în linişte prin Moldova, după ce însă într-o audienţă îl regalase cu o cătătură atât de furioasă, încât bietul diplomat începuse a tremura, recunoscând că n-a văzut o altă mai înfricoşată.

În adevăr, eroul nostru avea neşte ochi mici şi negri, în cari se răsfrângeau cu o deosebită energie şi repeziciune toate pasiunile şi toate mişcările sufletului: în momente de mulţumire, prin expresiunea cea mai simpatică, în momente de mânie se umpleau de sânge, fulgerând din umbra unor stufoase sprincene ce se îmbinau, zburlite prin convulsiva acţiune a nervilor.

Magnaţii, cuscri ai lui Bogdan, isprăviră ceva mai mult decât regele. Cu vai, cu chiu - cum se zice - ei reuşiră a aduna ca la 3000 de luptători aleşi, unul ca altul, tot juni din familiele cele mai ilustre ale Poloniei.

18. Pe lângă stăpânirea Hotinului, cea mai puternică fortereţă a ţării, şi pe lângă ajutoare polone, Bogdan, ca toţi principii destronaţi, mai număra vro câţiva partizani între boieri.

Pentru a se feri de duşmani casnici, Ion-vodă îi puse pe toţi sub sabie.

Aristocraţia se înfioră, văzând în mâna ţiganilor, cari exercitau în România profesiunea de calăi, pe boierii cei mai de frunte, pe stâlpii nobilimii, mai cu seamă pe bătrânul Ionaşcu Zbierea, mare vornic al Ţării-de-Jos şi dintr-un neam de cele mai antice ale Moldovei.

Capul său se rostogoli la picioarele gâdelui tocmai în ziua de Paşti.

Ioan-vodă vru să arete că nu poate fi scuteala sărbătoarii pentru a pedepsi orice ameninţă siguranţa statului.

Ţara mai întâi de toate; Paştile mai pe urmă!

19. Noul vornic de Ţara-de-Jos, Dumbravă, era de neam mic, dar avea o inimă mare:

Ion-vodă îl însărcină a respinge invaziunea polonă.

Instrucţiunea ce-i dede domnul cu această ocaziune ne aduce aminte de principiul marelui Scipion: "Lasă duşmanului nu numai mijlocul de a fugi, dar încă însuţi înlesneşte-i calea".

Dumbravă avea vro 6000 de ostaşi aleşi, din districtele Ţării-de-Jos, Soroca, Orhei, Fălciu, din vechime renumite ca cele mai belicoase în Moldova; către cari se mai adause un contingent de turci basarabiani, veniţi, după cererea lui Ion-vodă, sub comanda sangiacului de Ak-kerman.

Cu atari oşti era lesne de a sfărâma pe cei 3000 de poloni, azardaţi într-o ţară străină şi antipatică; dar domnul Moldovei nu avea nici un zor de a-şi atrage ura unui puternic regat învecinat, a cărui amicie, din contra, el prevedea deja că-i va putea servi la un timp de nevoie.

Astfel, Dumbravă primise ordinul de a cruţa pe duşmani.

20. Polonii trecură Nistrul mai sus de Hotin şi începură a se pogorî spre Prut, trecând prin famosul Codru de la Cosmin.

Un codru teribil!

Acolo, cu optzeci de ani mai nainte, strămoşul lui Ion-vodă, Ştefan cel Mare, strivise floarea armatei polone; şi oasele celor seceraţi în acea zi rămâneau până acum elocuenţi marturi; formând numeroase movile de schelete albe pentru verdeaţa cea viuă a arborilor.

Tot pe acolo intrase, cu zece ani mai nainte, polonul Laski, aducând la domnie pe Despota contra Lăpuşneanului.

Tactica polonilor era de a alege totdauna acea tristă cale în invaziunile lor asupra Moldovei; curagiul lor se aprindea prin simţul de răzbunare, căci nu se afla nici unul din ei a cărui familie să nu fi plâns vreo victimă, un tată, un bunic între cei căzuţi din mâna marelui Ştefan!

21. În capul polonilor se afla Mielecki, cel mai bun general al lor de atunce, pe care, cu câteva luni mai în urmă, ei cât p-aci erau să şi-l aleagă rege, numai în favoarea strălucitelor sale merite personale.

Lipsit de artilerie, el trimise la Hotin de aduse toate tunurile cetăţii, şi apoi păşi la vale pe ţărmul Prutului, până în dreptul Ştefăneştilor, adică pe aceeaşi linie cu Suceava, punctul obiectiv al invaziunii.

Aci vornicul Ionaşcu Zbierea, să mai fi trăit, era să unească oastea moldovenească din Ţara-de-Jos cu acea polonă şi apoi să meargă cu toţii asupra lui Ion-vodă.

Moartea trădătorului, de care Mielecki se înştiinţă prea târziu, dărmă planul duşmanilor: în loc de Zbierea, ei găsiră pe Dumbravă.

Avantposturile moldovene, împrăştiate pe ambele ţărmuri ale fluviului, se retrăgeau mereu denaintea polonilor şi, în fine, trecură Prutul în speranţă de a-i atrage după sine asupra corpului armatei moldovene, ascuns în neşte păduri nestrăbătute mai sus de Hârlău: acolo duşmanul ar fi fost silit de a depune armele chiar fără vărsare de sânge.

Polonii înţeleseră greşeala şi, înfioraţi de suvenirea infernală a codrilor Moldovei, începură a da dos pe o cale mai scurtă drept spre Hotin.

Atunci Dumbravă se puse a-i urmări, supărându-i din când în când prin jucăria unor mici atacuri de avantgardă, în care el ţinea înadins tot pe turci, pentru ca să dea a înţelege, în cât priveşte pe înşişi moldovenii, că ei ar fi bucuroşi de a nu avea duşmănie cu regatul polon.

În acest mod, ajungând până la Nistru, Mielecki se răzemă de cetatea Hotinului.

Dumbravă se opri şi el.

Poziţiunea inamicilor devenea din ce în ce mai critică; ei nu puteau a se închide în fortăreaţă, unde caii lor ar fi pierit de foame; nu puteau furagea din cauza exploratorilor lui Dumbravă, ce-i pândeau în toate unghiurile; nu puteau a se întoarce în Polonia, căci Nistrul se afla tocmai atunci în periodul său de creştere.

Strânşi în chingi, bieţii fugari se adresară cu rugăminţi către capul contingentului turc, cerând permisiunea de a se retrage în Polonia şi jurându-i de a nu se mai vârî în trebile Moldovei.

Poate să fi fost şi bani la mijloc; orientalii, începând de la sultan şi până la ultimul derviş, nu fac nemic fără daruri.

Oricum să fie, sangiacul de Ak-kerman se dede cu oastea-i în lături.

Dumbravă, credincios politicii lui Ion-vodă, făcea chip că împuşcă în duşmani; dar în realitate glonţii alunecau tot dasupra capetelor.

În curs de cinci zile polonii abia putură opera trecerea furiosului fluviu; şi când se văzură, în fine, pe ţărmul opus, ei se îngenucheară şi mulţumiră lui Dumnezeu.

22. "Evenimentele se repetă", zise marele Shakespeare.

În zilele noastre Moldova privi reînnoindu-se o altă încercare polonă, soră-geamănă cu acea din timpii lui Ion-vodă; cu simpla diferenţă că în locul unui Mielecki era un

Milkowski: precum vedeţi, azardul asemănă până şi numile capilor!

În ambele cazuri o mână de oameni nesocotiţi cutezară a înfrunta o ţară.

În ambele cazuri polonii - cei din 1572 prin afişarea persoanei lui Bogdan-vodă, cei din 1863 prin proclamaţiuni în ziarul *Românul* - ne încredinţau că vin ca amici, nu ca duşmani.

În ambele cazuri, domnii români, deopotrivă bazaţi pe consideraţiuni de o înaltă politică, recomandară generalilor - în 1572, vornicul Dumbravă, în 1863, colonelul Călinescu - de a menagia nebunia adversarilor.

În fine, în ambele cazuri, polonii retrăgându-se cu ruşine, îşi găsră totuşi admiratori: pe cei din 1572 îi celebrau istoricii lor naţionali, pe cei din 1863 - vai nouă! - îi celebrase chiar un român, al cărui nume îl dăm tăcerii pentru a nu huli pe cine nu ne poate răspunde!

23. Hotinul tot rămase în posesiunea polonilor.

Despre apus îl apărau muri foarte înalţi şi şanţuri foarte adânci; despre răsărit - stâncele Nistrului.

Un călător care-l vizitase chiar în zilele lui Ion-vodă îl asemănă cu Kockenhausen în Liflandia; un alt călător, cu Convay în Anglia; un al treilea, cu Rumilihissar de lângă Constantinopole.

O naivă tradiţiune naţională încredinţează că prima fundaţiune a forteretei se urcă în epoca pe când domnul Hristos umbla pe pământ.

Temându-se ca polonii să nu reţină acest bulevard al ţării ca o bază de operaţiuni în aşteptare ca destronatul Bogdan să-şi adune o altă oaste mai puternică, Ion-vodă trimise pe episcopul Isaia Rădăuţeanul cu alţi deputaţi de frunte pentru a neguţa un tractat de pace.

Polonii simţiră deja ce fel de braţ ţine cârma Moldovei.

Cu o amabilitate nepilduită până atunci din parte-le, ei se grăbiră a îndestula toate cererile lui Ion-vodă.

Fugarul Bogdan ar fi fost extradat să nu fi fugit din Polonia; în lipsă-i fu remis în mâinile ambasadorilor moldoveni un frate al său, pierit apoi fără veste în robia turcească.

Cetatea Hotinului fu înapoiată Moldovei.

Pentru a arăta toată importanţa acestei acuizițiuni, căpătate atât de lesne contra speranţei, Ion-vodă numi părcălabi doi bărbaţi pe cari punea temei ca pe sine însuşi; socru-său, boierul Lupea Hurul, şi cel mai intim al său amic, Ieremia Golia, cu care-l văzurăm mâncând împreună pâinea străinătăţii...

II

DOMNUL

> *Era grato alli amici, alli nimici terribile; giusto con i sudditi, infedele con li esterni...*
>
> Era iubit de amici, teribil pentru inamici, just cu supuşii, perfid cu străinii...
>
> Macchiavelli, *Vita di Castruccio*

1. În fine, eroul nostru se văzu stăpân liniştit al Moldovei.

Hotinul era asigurat.

Pe turci îi avea patroni, pe poloni - amici.

Rivalul Bogdan rătăcea prin lume: din Polonia trecu la

Viena, din Viena la Drezda, din Drezda la Paris, din Paris la Copenhaga, în sfârşit, la Moscva, unde se povesteşte că ţarul, cosându-l într-un sac, l-ar fi aruncat în fluviu.

2. Un filozof antic zise, sunt acum două mii de ani:

"Când cerul voieşte a încredinţa unui om ales o mare misiune, el începe totdauna prin a ispiti sufletul şi cugetul său în amărăciunea zilelor grele; îi oboseşte muşchii şi oasele prin lucrări dureroase; îi aruncă fiinţa în toate lipsele sărăciei şi ale nevoii; vrea ca faptele lui să capete tot rezultate contrare celor dorite; în sfârşit, îi aţâţă inima, îi întăreşte firea, îi măreşte şi adauge forţele prin o energie fără care el n-ar fi fost în stare de a-şi împlini înalta ursită".

Aşa fu trecutul lui Ion-vodă până a dobândi tronul Moldovei: în curs de o jumătate de secol, el nu cunoscuse decât vagabonde colindări din ţară în ţară; speranţe la tot pasul amăgite; dureri morale şi muncă fizică!

Să vedem care fu misiunea cea mare ce-i încredinţase cerul.

3. Armenist din leagăn, luteran în Polonia, turcit în Constantinopole, Ion-vodă se arătă creştin ortodox ca domn al Moldovei, precum s-ar fi arătat catolic să fi domnit în Spania.

Cezar în Galia adoră pe zeii druizilor.

Napoleon în Egipt se închină în geamia mamelucilor.

Oamenii cei mari, Cezarii şi Napoleonii, nu au toţi decât o singură religiune: religiunea nestrămutată în fundul inimii lor ca albia mării, pe când cultul exterior se alunecă pe marginile buzelor, ca undele ce se joacă pe suprafaţă.

4. În mai puţin de doi ani de domnie în pace, Ion-vodă introduse în ţara sa următoarele cinci reforme, afară de câte ne mai rămân până acum necunoscute:

1. Controlul personal al actelor emanate din cancelaria domnească;

2. Schimbarea capitalei;

3. Eliberarea poporului de jos din jugul aristocraţiei clericale şi laice;

4. Baterea monetei naţionale de aramă;

5. Stricteţa contribuţiunilor fiscale.

Şi toate astea Ion-vodă le făcuse fără ajutorul unei "camere legislative": *camerele legislative* nu fac un "2 mai".

5. Până la 1572 nu găsim asupra tranzacţiunilor în interiorul ţării nici un document subscris cu mâna domnească.

Am văzut cu ochii noştri cel puţin vro zece mii de documente originale: vorbim dupre câte am putut vedea.

Marele logofăt, ca prim cancelar al statului, întipărea pe hârtie sigilul princiar în josul crisoavelor, sau îl anina pe şvară de mătasă către pergamenă; apoi uricarul, adecă scribă, îşi subsemna numele undeva în coadă; şi, în fine, fără vro altă formalitate, documentul, care putea să fi fost chiar pe o sută de moşii, trecea bun dat în mâinile celui în drept.

Se întâmpla, fireşte, că marele logofăt, ca om şi mai ales ca ministru, abuza de sigilul princiar: domnul nu ştia nemica.

Ion-vodă, cel dintâi, văzând nedreptăţile ce se puteau face fără ştirea-i, începu a subscrie el însuşi, specificând uneori cu propria sa mână până şi data documentului.

În primul an al domnirii sale el schimbă, unul după altul, doi mari logofeţi: cel al treilea nu mai cuteza a glumi cu încrederea lui vodă.

6. Până la 1572 capitala Moldovei fu Suceava.

Ea se bucură de această prerogativă în curs de trei sute de ani, avea 16000 de case, 40 de biserici, mai multe

palaturi, un fluviu limpede, o poziţiune pitorească şi un castel care, cu un secol mai nainte, respinsese toată furia unei puternice armate polone.

Totul dară se părea a-i asigura liniştita posesiune a vechilor sale drepturi, consânţite prin o triplă paragrafie “imemorială“.

Deodată, peste câteva luni de domnie, Ion-vodă strămută scaunul ţării la Iaşi.

Acesta era un orăşel mic şi fără apă.

Domnii cei vechi, cărora le plăcea a clădi palaturi oriunde se opreau câte două-trei zile pe an, desfătându-se cu vânatul prin codrii învecinaţi, zidiseră şi aici un frumos castel de piatră la capătul sudic al târgului, pe marginea unei râpe, încât să poată servi la nevoie şi în timp de război.

Mai avea Iaşul o capişte armenească, o capelă catolică şi trei biserici române.

În fine, îl împodobea o baie de piatră de arhitectură orientală.

Astfel, se părea că nemic nu putea prevesti acestui târguşor un viitor strălucit între oraşele Moldovei.

Se naşte întrebarea: care cauză să fi putut împinge pe Ion-vodă de a părăsi Suceava? de a îmbrăţişa Iaşul?

Suceava se afla aşezată prea aproape de hotarele polono-ungare, prea departe de turci şi de tătari, încât principele, în caz de război, lesne putea fi surprins prin o invaziune din partea Galiţiei sau a Transilvaniei, pe când, totdeodată, el nu putea ajunge la timp pentru a împiedeca o invaziune de peste Nistru sau de peste Dunăre.

Iaşul sta în mijlocul Moldovei.

Acest suprem avantagiu strategic era de ajuns pentru a determina alegerea lui Ion-vodă.

Decis a impune respect tuturor vecinilor, el căta să-şi ridice un cuib central, de unde să poată veghea în toate părţile, ca vulturul ce de pe vârful stâncii pândeşte şi pe puşcaşul de care trebui să se ferească, şi biata turmă din care îşi va ochi o victimă.

7. Strigat-au oare sucevenii contra Iaşului în 1572, precum strigă acum ieşenii contra Bucureştiului?

E sigur că prin retragerea capitalei, Suceava, care nu mai are nici 1000 de case, pierduse peste 90 la sută.

E sigur că atunci nu era pusă în joc sublima cestiune a unirii, pentru care saltă orice inimă română.

E sigur că Ion-vodă nu lăsă Sucevei, drept mângâiere, nici măcar o curte de apel sau o universitate.

E sigur... şi, cu toate acestea, istoria nu ne arată să se fi plâns sucevenii.

8. Tot ce rămăsese fostei capitale din antica-i strălucire era sicriul cu moaştele unui sânt.

Ioan cel Nou - aşa-i zicea pe nume - era trapezuntean de origină; căci românii, ei singuri între toate popoarele creştine, nu produseră nici un sânt calendaristic din propriul lor sân, lăsând această sarcină oficială muscalilor şi grecilor, între cari cei vrednici de împărăţia cerului se numărau totdauna cu milioane.

Cu vro doi secoli mai nainte, un domn foarte religios cumpără, aduse în Moldova şi aşeză în biserica mitropolitană de la Suceava moaştele fericitului, pe care-l declară a fi patron al ţării.

De atunci încoace, mai mult din patriotism decât din bigotism, sântul cel cu diploma de naţional deveni obiectul celei mai înfocate veneraţiuni din partea moldovenilor; la ziua lui, Suceava se umplea de numeroase gloate de bărbaţi, femei, copii, veniţi în peregrinagiu de prin toate unghiurile ţării.

Străinii afirmau cum că tot cultul moldovenilor se mărginea în adoraţiunea lui Ioan cel Nou: în adevăr, noi ne închinam numai aceluia pe care-l credeam că ne apără ţara.

Moaştele sântului formau unul din principalele venituri ale Sucevei; Ioan-vodă respectă această proprietate; şi sermanii suceveni, atinşi la slăbiciune, rămaseră mulţumiţi.

9. Privind asupra stării sociale a ţării sale, eroul nostru vedea o naţiune mare zbuciumându-se sub apăsarea unei clase mici, asemena atletului muşcat de un şerpe: era statua lui Laocoon, dar o statuă vie şi de proporţiuni imense!

De o parte sta ceea ce cronicele noastre numesc ţară; de altă parte stă ceea ce nu era "ţară": boierii şi călugării.

Ţară erau mulţi, erau aproape toţi, dar vai! curat numai "suflete".

Boierii şi călugării erau puţini, erau vro câţiva, dar "materie": toate pământurile, toate veniturile, toate folosurile erau ale lor; şi oricine nu era din ei nu avea nici atâta loc propriu cât trebuie pentru o înmormântare.

Rezultatul acestei stări de lucruri îl descrie cronica ţării: "În Moldova au cei mici despre cei mari acest obicei de pier fără judeţ, fără vină, fără seamă!"

Ţi se pare că auzi răsunetul cântecelor ţărăneşti din întunericul feodal al evului mediu: "Stăpânii ne fac numai răutăţi; ei nu ne dau nici cuvânt, nici dreptate; ei au toate, iau toate, mănâncă toate, lăsându-ne a trăi în sărăcie şi în durere"...

Între cronica lui Urechea şi cântecul lui Robert Wace este la mijloc o distanţă de trei secoli; dar între clăcaşii români şi servii feodali noi nu vedem nici o distanţă.

10. Într-un stat astfel constituit, principele putea să-şi aleagă numai una din trei căi: sau să ţină cu boierii şi

călugării contra poporului, ori se ţină poporul contra boierilor şi călugărilor sau, în fine, să-i împace unii cu alţii.

Câteşitrele metodele fură încercate.

Cu poporul contra boierilor şi călugărilor ţinuse Petru Rareş; el muri pe tron, după o domnie glorioasă aproape de douăzeci de ani.

Cu boierii şi călugării împotriva poporului ţinuse Alexandru Lăpuşneanul în prima sa domnie: fu trădat, răsturnat şi alungat.

A împăca poporul cu boierii şi călugării se silise Iacob Despota: atrăgându-şi o neîncredere din ambele părţile, el pieri sub loviturile unei coaliţiuni universale.

Aceste trei exemple erau toate proaspete; avându-le plăpânde denaintea ochilor, Ioan-vodă, chiar din egoism, îşi alese calea prin care scăpă naţiunea din ghearele clasei, pe cei mulţi din mâinile celor puţini, pe turma din gura lupului.

11. Am văzut cum un mare vornic pieri sub cuţitul calăului chiar în ziua de Paşti.

Alţi boieri îi urmară unul după altul, deşi nu toţi avuseră plăcerea de a muri înfruptaţi de ouă roşii.

"De pre boierii de cinste şi cei mai de jos sabia lui Ioan-vodă nu lipsea, ci cu multe feluri de morţi îi omora", zice cronica ţării.

12. Monastirile consumau în trândăvie şi în desfrânări sudoarea Moldovei.

Ioan-vodă dede o pildă neauzită până atunci în istoria românilor.

Un vlădică fu convins de crima celei mai negre nemoralităţi; divanul domnesc execută întocmai o legiuire din *Codicele Teodosian*; "Sodomitul să piară prin flăcări în prezenţa poporului"; mârşavul episcop fu ars de viu;

Ioan-vodă ţinea prea mult, pesemne, la litera dreptului roman!

Mitropolitul, putred de bogăţii, adunate prin vânzarea cuvântului lui Dumnezeu, scăpă de caznă şi de moarte fugind la munţi.

Un boier, care dintâi trădase pe trei domni în şir, apoi se făcuse căpitan de haiduci de codru şi, în fine, crezu a-şi ascunde urâtul trecut îmbrăcând haina cea făţarnică a monachismului, fu îngropat de viu în pământ.

"Temniţele erau pline de călugări", zice cronica ţării.

Fariseii îşi răzbunară într-un mod curios: nici într-o monastire a Moldovei nu ni s-a întâmplat a găsi portretul lui Ioan-vodă sau numele său înscris în vreun pomelnic; iară peste o sută de ani mai încoace, un mitropolit îl şterse chiar din catalogul domnilor ţării, pe care-l scrisese în versuri şi în care, bunăoară, cânta în următorul mod virtuţile Lăpuşneanului:

Domni ş-acesta bine, şi-n Slatina-şi fece
"Monastire frumoasă, pe toate le-ntrece!"

Apoi de!

13. Ura sa pentru boieri şi călugări, despreţul său pentru aristocraţia de tot felul, Ioan-vodă, în unele cazuri, ştia să le manifeste şi fără ajutorul gelaţilor.

În toată Moldova cei mari îşi mascau faptele lor cele neevangelice prin cea mai zeloasă păzire a posturilor; pe când ţăranii, din contra, destul de storşi numai prin apăsare se fereau de a mai slăbi şi mai mult prin lăsări de carne şi, de brânză - dacă aveau cumva, din întâmplare, vreuna din acestea.

"La munteni, boierii şi poporul sunt deopotrivă religioşi, zice un călugăr oriental în interesanta sa călătorie; dar în Moldova chiar postul cel mare îl observă numai clasale de

sus; iară încât priveşte pe cei de jos, ei de loc nu-l bagă în seamă, şi ireligiozitatea lor, cea mai mult decât tătărească, merge până acolo încât patriarcul de Antiochia când intra în casele lor, ei nu ieşeau înaintea lui nici măcar cu o fărâmătură de pâine"...

Ei bine! Ioan-vodă era întocmai ca ţăranii cei nelegiuiţi ai ţării sale.

Un cronicar mare-logofăt strigă cu un fel de spaimă bigotă: “nu cred să fi fost creştin pravoslavnic, că de ar fi fost creştin, nu s-ar fi însurat în postul mare!

Un cronicar mitropolit îl numeşte: “Ioan cel Rău”.

Şi marele logofăt şi mitropolitul aveau dreptate... din punctul lor de vedere.

14. Ucizând pe boieri şi pe călugări, până atunci atât de puternici, Ioan-vodă, pentru o deplină siguranţă, luă măsuri ca să-i împiedice de a-şi uni forţele contra tronului; măcar că orice ligă e prea slabă când nu o susţine poporul de jos.

Precum ziserăm, toţi aristocraţii, atât clerici, cum şi laici, aveau un singur Dumnezeu: egoism, interes personal, ban.

Ioan-vodă îşi dede un frumos spectacol făcându-i să se bată unii cu alţii, pe când el îi bătea pe toţi deopotrivă.

Luând, bunăoară, o moşie monastirească, el o dedea unui boier: iată călugării ţipând contra boierimii!

Sau, luând proprietatea vreunei monastiri, o dedea unei alte: iată cele două monastiri intrând în luptă!

Sau, în fine, luând de la boierul cutare, dedea unui alt boier; iată boierii înşfăcându-se de păr!

Ţara râdea, privind întresfâşiarea foştilor săi apăsători.

Domnul râdea văzând cât de proastă e lumea!

15. Ioan-vodă nu împroprietări pe ţărani; nu! căci se ferea de o criză ale cării efecte, pe de o parte, nu erau destul de limpezi, iară pe de alta, nu puteau să-şi mani-

feste fructele lor cele bune decât numai doară după un şir îndelungat de ani, străcuraţi în tristă şovăitură.

Împroprietărirea ţăranilor din proprietatea cea uzurpată clerico-boierească este o bucăţire în urma cării, ca rezultat imediat, cei puţini bogaţi sunt foarte săräciţi şi cei mulţi săraci nu sunt de loc îmbogăţiţi: zecimi de ani trebuie să treacă mai nainte de a reveni lucrurile la o nouă stare normală, mai bună, fireşte, decât starea normală cea veche... dar până atunci? până atunci egalitatea pentru toţi şi în toate!

Ioan-vodă împroprietărea nu numai pe ţărani, ci chiar pe ţigani, când acei ţigani aveau mijloace de a-şi plăti peşin o proprietate; când nu, nu: ci-i înzestra încet-încet cu nişte atari mijloace, întrebuinţând un metod prin care, departe de a produce o criză, el, din contra, înflorea finanţele statului.

Secretul eroului nostru era de o simplitate nespusă; el nu lăsă pe boieri şi pe călugări să abuze cât un fir de păr de munca ţăranului.

Ioan-vodă vedea că ciocoiul ia aproape tot câştigul ţăranului, despoind astfel totdeodată vistieria ţării, căriia boierii şi călugării nu-i dădeau nemica, iară ceilalţi nu mai aveau de unde să-i dea.

Jos abuzul! - numai atâta.

16. Aice e locul de a analiza cestiunea proprietăţii teritoriale la români, după vechile noastre legi, nescrise, dar cu atât mai raţionale, bazate nu pe imaginaţiunea vreunui jurist, ci pe însăşi natura cea intimă a poporului.

Boierii sau monastirile nu erau proprietari, ci numai neşte posesori ereditari ai respectivelor porţiuni teritoriale, cari dentru-ntâi le-au fost acordate lor din partea domniei ca locuri deşerte şi fără valoare, pentru a le coloniza cu oameni şi a le da astfel o utilitate.

Domnul ţării rămânea totdauna adevăratul proprietar al întregului teritoriu naţional, încât boierul sau monastirea, având facultatea de a vinde, de a schimba, de a ipoteca, de a dărui moşiele lor, pentru fiecare din atari tranzacţiuni trebuia să capete o nouă specială încuviinţare domnească, condiţionată printr-o dare în bani sau în natură, şi în care principele întărea acuiziţiunea noului posesor prin următoarele caracteristice cuvinte: "i-l *dăm* lui acel sat etc."

Pe baza acestei constituţiuni a proprietăţii teritoriale, ţăranii români aveau duble îndatoriri; unele către fiscul domnesc, altele către posesorul ereditar, din cari cele principale erau:

Îndatoririle ţărăneşti către fisc:

1. Dări şi gloabe judiciare, precum, de pildă: bani de divorţ, bani de măritiş, gloabe pentru furturi, duşegubine pentru omoruri etc.

2. O mică sumă bănească anuală şi dijmă în natură de oi, de porci, de miei.

Din toate aceste venituri ale fiscului, posesorul moşiei îşi reţinea, ca un fel de răsplată pentru munca percepţiunii, câte o a treia parte.

Îndatoririle ţărăneşti către posesor:

1. Trei zile de lucru, anume: una arând, alta cosind, a treia secerând.

2. De două ori pe an, la Crăciun şi la Paşti, daruri numite "cinste", anume: ouă, găini, caşuri.

Sub domni de principie aristocratice, fie prin concesiuni formale, fie prin îngăduiri tacite, boierii şi călugării reuşiră, pe de o parte, a uzurpa toate folosurile, câte se cuveneau fiscului şi din cari ei nu aveau drept decât numai asupra unei treimi; pe de altă parte, de a şterge cu

desăvârşire condiţionalitatea obligaţiunilor ţărăneşti, silind pe săteni să le lucreze şi să le dea mai în toate zilele!

Fiscul se fecunda mai ales prin confiscaţiuni; prin vămi, câte nu încăpuseră încă în mâinile particularilor; prin dijma de ceară şi de miere. Dările teritoriale, adevărata avuţie a unui stat bine constituit, erau ca şi nule.

Restrângând cu totul drepturile cele abuzive ale seniorului asupra câştigului ţărănesc, Ioan-vodă ajungea la trei scopuri de o importanţă supremă:

1. Îmbogăţea pe ţărani, adică pe cei mulţi, sau, şi mai bine, pe cei "toţi".

2. Luând de la ţărani numai 1/5, 1/10 din câte le răpea seniorul, umplu visteria ca niciodată.

3. Reuşi a deveni idolul acelora ce erau "ţară".

Şi, cu toate astea, el nu împroprietărise pe ţărani!

17. Un alt fapt concurge a proba geniul administrativ al lui Ioan-vodă.

Pentru tranzacţiuni importante, privitoare mai cu seamă la clasa de sus, Moldova întrebuinţa bani străini de aur şi de argint, cari intrau în ţară, în mare câtime, în schimb pentru exportaţiunea vitelor.

Dar banii de aramă erau puţini, încât ţăranul, în tranzacţiunile sale cele mici, se vedea forţat de a opera mai mult în natură - moneta cea mai nedreaptă şi mai nesigură.

Domnii precedenţi, Despota şi Lăpuşneanul, făcură bani naţionali de argint, ei nu se gândiră la nevoile ţăranilor.

Ioan-vodă pricepu pe dată toate avantajele monetei de aramă, a cării fabricaţiune, costând puţin statului, aducea totodată foloase prin îmbogăţirea ţăranilor - vrea să zică a fiscului.

Gologanii naţionali începură, în fine, a circula prin toate unghiurile Moldovei.

Pe lângă altele, ei familiarizau ţara cu icoana frumoasei figure a principelui, în giurul căriia se citea patrioticul titlu: "Părintele Moldovei".

E de observat că ei fură la noi nu numai cei dentâi bani de aramă, ci încă cei dentâi cu o inscripţiune românească, nu latinească, ca pe ai lui Despota şi ai Lăpuşneanului, nici slavonească, ca pe cei anteriori.

Boierii şi călugării vorbeau latineşte şi slavoneşte; ţăranul - româneşte.

18. Puternicul patronagiu, acordat poporului de jos contra claselor de sus, avea în ideea lui Ioan-vodă, precum lesne ne-am putut convinge, mai cu deosebire o ţintă financiară.

El făcu acum în privinţa ţăranilor întocmai ceea ce regii occidentali făcuseră mai nainte în privinţa comunelor municipale, eliberându-le din jugul seniorilor feudali: imensele abuzuri neregulate ale aristocraţilor izolaţi se prefăcură într-un venit periodic al fiscului, mai moderat individualmente şi colosal în totalitate; cursul apei fu schimbat şi canalizat în profitul tronului, astfel încât pâraiele cele împrăştiate, numeroase şi umflate, se reduseră deodată la proporţiunile unui singur fluviu de aur.

Aşadar, e vederat că, îmbunătăţind soarta ţăranilor, Ioan-vodă avea dreptul de a cere din parte-le nu numai o recunoştinţă morală, ci încă pe acea materială, manifestată prin exactitate şi sinceritate în plata dărilor fiscale, cari formau acum o mică parte din câte le storceau obicinuit boierii şi călugării.

Lipsa sau abundanţa financiară a unui stat, în cele mai multe cazuri, nu depind de sărăcia sau avuţia ţării, ci nu-

mai şi numai de modul percepţiunii impozitelor; încât un popor sărac poate să aibe un fisc abundant din cazua unei percepţiuni energice şi bine organizate, pe când, din contra, un popor avut poate să aibe un fisc lipsit din cauza unei percepţiuni moleşite şi rău organizate.

Ion-vodă reuşi de a face ca banii să curgă, aşa zicând, de la sine, în visteria domnească, fără concursul unei miriade de agenţi salariaţi, fără directorate statistice, fără comptabiliate franceză, fără inspectori financiari: el se mulţumi a aplica în toată rigoarea teribila lege penală contra neplatei dărilor.

Mai bine legi puţine, dar bine executate!

Iată tabloul ce-l dă un biograf contimpuran al lui Ioan-vodă:

"Dacă cineva vindea fără ştirea domnească un strugur din vie, sau orişicare lucru supus censului, pe unul ca acela Ioan-vodă, înfigându-i o verigă prin nările nasului, cu mânile legate la spate, îl da calăilor, ca să-l biciuiască pe pieţe publice, şi apoi cadavrul lăsă zăcând fără înmormântare, hrană câinilor!"

Astăzi legile noastre pedepsesc cu temniţa pe debitorul unui particular, de cele mai multe ori ale unui grec sau ovreu, căci românii nu prea au bani de dat cu împrumut... debitorul statului rămâne nepedepsit.

Prefer sistemul lui Ioan-vodă.

19. Istoricii incriminează cruzimea eroului nostru.

Sunt nedrepţi.

Iată ce zise peste doi secoli şi jumătate Napoleon cel Mare, când istoricii îl incriminau şi pe el de cruzime:

"Am ţinut totdauna cu majoritatea poporului; la ce, oare, mi-ar fi putut servi crima?"

O logică sublimă!

Ioan-vodă ţinuse şi el totdauna cu majoritatea poporului.

Majoritatea poporului îl iubea, ca nici pe unul din câţi l-au proces şi i-au succes pe tronul Moldovei.

Înşişi istoricii cei încriminatori recunosc, toţi într-o voce, suprema popolaritate a lui Ioan-vodă.

Deci unde e crima?

Nu e crud acel principe care, cu preţul câtorva capete aristocratice şi cu neîmblânzita păzire a legii, îşi cumpără idolatra iubire a ţării întregi.

20. Miraculosul rezultat al administraţiunii lui Ioan-vodă se poate exprima prin puţine cuvinte.

În 1572, la intrarea-i în domnie, toate calamităţile erau grămădite asupra Moldovei.

O teribilă ciumă zeciuia prin sate şi prin oraşe!

Un comet speria imaginaţiunea poporului!

O furioasă inundaţie devasta câmpiele.

Visteria era secată prin nebuniele lui Bogdan-vodă, care se plimba cu trăsuri acoperite cu argint şi aur.

Turcii şi tătarii, veniţi în ajutorul lui Ioan-vodă, nu se putură reţine, fireşte, de a nu comite jafuri, violinţe, omoruri.

În fine, era un potop de rele!

În curs de doi ani, principele nostru realiză visul domnilor celor mai mari; finanţele erau în floare şi contribuabilii - mulţumiţi.

21. Cronicarul Urechea servise în tinereţele sale, ca uricar sau scribă, la curtea lui Ioan-vodă; dar era aristocrat din una din familiele cele mai ilustre ale Moldovei, înrudit cu ceilalţi boieri, devotat călugărismului şi, prin urmare, duşman sistematic al stăpânului său.

Ei bine! cu toată ura-i personală, ce respiră mai în toate rândurile povestirii sale, încât nu se teme de a râde până şi

de moartea viteazului, ei bine, cu toate astea, însuşi cronicarul Urechea se simte forţat a caracteriza pe Ioan-vodă în următorul mod: “Era la minte ascuţit, la cuvânt gata, şi se vedea a fi nu numai de domnia acestei ţări, ci şi altor ţări să fie cap şi mai mare”.

Atari cuvinte din gura unui inamic!

22. Nu mai puţin dibace fu politica exterioară a lui Ioan-vodă; deşi, din nenorocire, noi nu cunoaştem din ea, până acum, decât numai o singură cestiune, în care diplomaţia cea machiavelică a unui mic principe român era cât p-aci să arunce într-un grozav labirint de complicaţiuni trei din statele cele mai ponderoase ale Europei: Turcia, Franţa şi Polonia.

23. Curând după intrarea lui Ioan-vodă în Moldova murise bătrânul rege polon Sigismund-August.

El fu ultimul din dinastia iagelonă şi, tronul rămânând vacant, mai mulţi principi străini se grăbiră a se prezinta ca pretendenţi la coroană, între cari şi Enric de Valois, fratele regelui francez Carol IX.

Poarta otomană sprijinea această candidatură.

În Polonia o susţinea, mai cu deosebire, famosul Laski, care ajutase odată lui Despota, dar acum se dumeri de a se face mai bine domn el singur decât să facă pe alţii, şi cerea coroana Moldovei de la influinţa franceză în Constantinopole, ca răsplată a servicielor sale în cesiunea lui Enric de Valois.

Franţa începu a neguţa în taină destituirea lui Ioan-vodă.

Astfel politica moldoveană se afla pusă în luptă cu acea franceză.

Să urmărim peripeţiele intrigii.

24. Îndată după moartea lui Sigismund-August, Ioan-vodă expedi în acelaşi moment doi ambasadori: unul la Constantinopole, către vizirul Mehmed-Socoli; altul la Cracovia, către Camera polonă.

Ambasadorul trimis în Turcia solicită un ajutor de tătari, în fruntea cărora Ioan-vodă promitea, cu mândrie, că lesne va cuceri toată Polonia, slăbită prin anarchie.

Domnul ştia prea bine că sultanul, legat prin amicie cu Franţa, nu-i va încuviinţa cererea.

În adevăr, vizirul se grăbi a-i răspunde de a se opri de la orice încălcare contra Poloniei; însă, totodată, îi lăudă zelul şi îndrăzneala.

De altă parte, ambasadorul trimis în Polonia încredinţa cum că o armată de 100.000 de turci, tătari şi munteni, profitând de moartea lui Sigismund-August, erau gata de a năvăli în Galiţia; însă, din mila lui Dumnezeu, îi împiedecă Ioan-vodă prin rugăminţile sale pe lângă vizirul Mehmed-Socoli.

Polonii, pătrunşi de spaimă, nu ştiau cum să mulţumească mai bine generosului principe al Moldovei.

Drept răsplată pentru preţiosul serviciu ce zicea că le făcuse, Ioan-vodă cerea de la camera cracoviană două lucruri:

1. Înapoierea Pocuţiei.

Ştefan cel Mare o cucerise de la poloni şi o reţinu până la moarte; Bogdan cel Chior o pierdu; Petru Rareş o redobândi şi iarăşi o scăpă în vro câteva rânduri; urmaşii săi o lăsară, fără protestaţiune, în curs de patruzeci de ani, sub sceptrul Poloniei; până ce, în fine, demn strănepot al marelui Ştefan, Ioan-vodă îşi ridică glasul.

"Pocuţia e un patrimoniu al meu", scria el către Camera polonă.

2. Înapoierea tezaurelor moldovene, confiscate în Polonia.

În 1564, fugind denaintea Lăpuşneanului, care intra în ţară cu o oaste turcească, Ştefan-vodă Tomşa, ucigaşul lui Despota, fu prins de către poloni şi descapitat în Lemberg, din ordinea regelui Sigismund-August, sau, mai bine zicând, după porunca unui expres ambasador turc.

Tomşa ducea cu sine toată visteria ţării: polonii - calăi în serviciul sultanului - confiscară sacii cu aur ai victimei, mângâindu-se cu metalul pentru ruşinea de a se fi supus orbeşte voinţei păgânilor, contra frăţiei creştine şi contra legilr ospitalităţii.

Ioan-vodă pretindea acum restituirea acelei proprietăţi naţionale.

Ambasada moldovenească îşi împlini misiunea cu o aşa mândrie şi demnitate, încât Camera cracoviană, cuprinsă de mirare, îi arătă mai mult respect decât chiar Ambasadei imperiale de la Viena.

Polonii nu cutezară a ne tăgădui dreptul asupra Pocuţiei, nici asupra averilor lui Tomşa; ci, recurgând la calea amânării, ei promiseră a răspunde îndată după ce-şi vor fi ales un rege.

Ioan-vodă ştia de mai nainte că polonii nu-i vor înapoia Pocuţia, pentru care ei vărsară atâta sânge în curs de un secol; şi că de ar vrea, tot încă n-ar putea să-i întoarcă tezaurele lui Tomşa, de demult împărţite, cheltuite şi uitate; dar nu Pocuţia, nici Tomşa formau adevărata ţinută a ambasadei moldovene.

Atât în Constantinopole, unde stăruise contra Poloniei, precum şi în Cracovia, unde intrigase contra Turciei, Ioan-vodă reuşi deplin în planurile sale:

În Constantinopole el se întărea în buna opiniune a otomanilor, pentru ca nu cumva să fie destituit după uneltirile Franciei;

În Cracovia, atribuind turcilor, cu o fineţă diabolică, cele zise de el însuşi, îi compromitea în ochii polonilr, ceea ce-i şi trebuia pentru a surpa candidatura protegiatului otoman Enric de Valois.

25. Peste puţin timp, Ioan-vodă răpezi alte două ambasade, iarăşi una la Constantinopole şi alta la Cracovia.

Ambasadorul trimis la Constantinopole înştiinţă Poarta otomană cum că destronatul Bogdan-vodă adună în Polonia, cu ajutorul magnaţilor, o numeroasă oaste pentru a năvăli din nou asupra Moldovei; şi că se şi apropie deja de fortăreaţa Hotinului...

Ambasadorul trimis la Cracovia rugă Camera de a nu suferi nici o încercare din partea lui Bogdan.

Pretextul ambelor ambasade era de tot imaginar.

Bogdan de mult nu se mai afla pe teritoriul polon.

Cu toate astea, turcii se înfuriară contra Camerei cracoviane, iară camera cracoviană, crezând că în adevăr Bogdan s-ar fi ţinând ascuns undeva în Polonia, răspândi în toate direcţiunile curieri şi emisari, pentru a prinde pe nenorocitul fugar; atât de groaznic ştiuse a deveni Ioan-vodă faţă cu unul din cele mai puternice regate ale Europei.

Care să fi fost scopul cel secret al domnului moldovenesc în aceste două ambasade?

1. De a provoca în Constantinopole din partea otomanilor vreo demonstraţiune duşmană contra polonilor, făcând astfel o lovire indirectă, dar dureroasă, în candidatura lui Enric de Valois;

2. Sub aparinţa de a urmări pe Bogdan, să câştige timpul şi ocaziunea de a lucra prin ambasadorul său în Cracovia, împrăştiind bani şi intrige contra politicii franceze.

26. Văzând că Turcia, după solicitaţiunile Curţii de la Paris, tot mai cruţă hotarele Poloniei, Ioan-vodă expedi un al treilea ambasador la Constantinopole.

Reproducem chiar cuvintele agentului francez pe lângă Poarta otomană în scrisoarea sa către Enric de Valois:

"M-am înştiinţat că domnul Moldovei trimise aice un ceauş, carele asigură că ţarul moscovit fu primit în Vilna şi în toată Litvania, cu voia şi îngăduirea ţării întregi, şi că este de temut că şi Camera polonă i se va supune, ştiindu-l armat şi aşa de aproape; care veste a fost turburat foarte mult pe turci, făcându-i să hotărească în divanul de ieri un război contra Poloniei."

Iată dară că diplomaţia lui Ioan-vodă era cât p-aci să răstoarne candidatura lui Enric de Valois, dacă polonii nu s-ar fi grăbit a risipi bănuielile Turciei.

27. În fine, puţin mai nainte de momentul decisiv al elecţiunii de rege, sosi şi la Cracovia un al treilea trimis moldovenesc.

Ioan-vodă reuşise a pune mâna pe două scrisori turceşti din partea vizirului Mehmed-Socolli, una către Camera cracoviană, cealaltă către episcopul Montluc, ambasadorul francez în Polonia.

În epistola-i către Cameră, vizirul poruncea polonilr de a alege pe Enric de Valois, încheiându-o aşa: "să nu întârziaţi cu împlinirea ordinilor sultanului"; în epistola către Montluc mărturisea înalta solicitudine a Turciei pentru interesele Franciei.

Scandalul fu universal.

Păgânul dedea porunce "inclitului" regat polon!

Enric de Valois apărea ca un cireac al sultanului!

O indignaţiune generală cuprinse pe mândrii magnaţi, cu atât mai vârtos că trimisul moldovenesc le mai citi în

şedinţă plenară următoarea ironică scrisoare din partea lui însuşi Ioan-vodă:

"Din cele alăturate aflaţi porunca măriei-sale sultanului de a pune în capul vostru pe fratele craiului franţuzesc; veţi fi având, credem, destulă pricepere ca să puteţi înţelege că măria-sa sultanul nu lucrează pentru binele creştinătăţii."

Speriat prin efectul vicleniei lui Ioan-vodă, Montluc striga, jura, şoptea, zbuciumându-se a dovedi cum că cele două epistole sunt născocite din capul moldovenilor.

Totuşi, secretarul Ambasadei franceze, Jean Choisnin, recunoaşte în memoriile sale că infernala diplomaţie a principelui român pusese candidatura lui Enric de Valois întrun pericol extrem, din care abia-abia o putu scăpa renumita abilitate politică a lui Montluc.

28. Oare pe cine să fi dorit Ioan-vodă de a vedea pe tronul Poloniei?

Pe Ernest, fiul împăratului Maximilian?

Nu; căci el apreţuise deja o dată, prin propria experienţă, caracterul nedecis şi egoistic al austriacilor.

Pe Sigismund, fiul regelui Sveziei?

Nu; căci venea prea de departe...

Simpatiele lui Ioan-vodă erau cţâştigate anume pentru acela de care mai cu deosebire se temeau otomanii ca nu cumva să apuce coroana Poloniei: ţarul moscovit, famosul Ivan cel Groaznic.

Cu acest scop, episcopul Isaia Rădăuţeanul, - inteligentul diplomat pe care vi-l aduceţi aminte la începutul istoriei noastre neguţând tractatul de pace cu Polonia, - fu trimis în taină la Moscva.

Ce va fi insprăvit acolo? Nu ştim.

29. Astfel principele Moldovei, în cei doi ani ai domniei sale, desfăşură o activitate diplomatică de o fineţă rară, de o întindere extraordinară, şi ale cării toate mişcările manifestau din ce în ce mai clar măreţul vis al eroului:

Scuturarea jugului musulman!...

30. Moldova plătea Turciei un tribut anual de 40 000 de galbeni; dar măiastra administraţiune a lui Ioan-vodă o aduse într-o stare atât de înflorită, încât Poarta otomană se crezu acum în drept de a pretinde o dare mult mai mare.

Sultanul Selim II şi vizirul său Mehmed-Socolli erau atunci doi oameni cei mai lacomi de pe faţa pământului.

Un ceauş prezintă lui Ioan-vodă înalta poruncă de a plăti 80 000 de galbeni.

"Patruzeci mii să plăteşti ca bei al Moldovei, iar celelalte patruzeci mii ca ghiaur, de vreme ce ai cutezat a te lepăda de credinţa lui Mahomed", scria epistola vizirală, ascunzând mârşava aviditate sub o sofismă bigotă.

Trimisul turcesc sosi la Iaşi tocmai în ziua în care Enric de Valois primea în Cracovia coroana regală a Poloniei; fatalitatea vru să triumfe în acelaşi moment, la nord şi la sud, duşmanii lui Ioan-vodă.

31. Pentru alegerea domnului, pentru facerea legilor, pentru cestiuni de o mare importanţă, românii procedau prin convocarea unei adunări obşteşti, aşezate în principiu pe neşte baze mult mai largi decât chiar "votul nostru universal".

În termeni generali luau parte la deciziuni, ca şi după legea actuală, "boierii, popii şi ţara"; dar analizând cu amănuntul această definiţiune, descoperim în ea elemente dezmoştenite astăzi de anticul lor vot.

Nobilimea electorală se compunea atunci din toţi boierii fără distincţiune: boierii cei mari, cei de clasa a doua, cei de clasa a treia, cei în demisiune, boiernaşii de prin judeţe şi toţi capii militari.

Clerul electoral se compunea din mitropolit, toţi episcopii şi toţi egumenii.

În fine, "toată ţara".

Cu toate astea, nu numai iniţiativa, ci încă discuţiunea proiectelor era o sacră prerogativă ministerială, Adunarea Obştească fiind strict mărginită în dreptul de a pronunţa o afirmaţiune sau o negaţiune.

Divanul domnesc, adecă cei opt sau nouă miniştri, hotărau de mai nainte în ascunsul cabinetului; apoi mitropolitul, ori marele logofăt, sau chiar însuşi domnul ieşea pe esplanada curţii princiare şi, adresându-se către gloatele grămădite pe piaţă, îi întreba: "Vreţi lucrul cutare?"

Poporul răspundea din inspiraţiune: "da" sau "ba", fără dezbateri, fără şicane, fără amendamente.

Era just.

Gloatele nu raţionează; dar ele pricep foarte bine, prin un fel de instinct, tot ce e bun şi ce e rău. [...]

Aşadară, legislaţiunea noastră cea veche era bazată în aceasta pe o profundă cunoştinţă a naturii umane: majoritatea, adecă instinctul adevărului cel înnăscut şi spontaneu, aproba sau dezaproba minoritatea, adecă raţionamentul cel supus erorilor sistemei şi ale interesului.

Inima sancţiona mintea.

"Inima este care simte pe Dumnezeu!" zise marele Pascal.

Am putea adăugi: "Inima este care simte pe Satana".

Cu alte cuvinte, în planurile minţii, inima simte când pe Dumnezeu, şi zice "da", când pe Satana, şi zice "ba".

Da sau *ba*... nu cereţi alta de la un vot universal, care nu e şi nu poate fi decât un *juriu* în cauzele naţiunii întregi.

23. Istoria ne-a conservat propriile cuvinte ale lui Ioan-vodă către Obşteasca Adunare a ţării:

"Dragii mei boieri şi voi, iubitele mele slugi!

Greul de astăzi întrece toate grelele de mai nainte.

Lăcomia turcilor cere un haraci îndoit.

De-l vom da, ea nu va zăbăvi a ne stoarce şi mai mult, până ce ne va stinge cu totul, căci aceasta o vrea păgânul.

De nu vom da, ne aşteaptă război, stricarea ţării, foc şi sabie.

Cugetaţi şi alegeţi!

Supunându-ne orbeşte vrăjmaşului nostru, vom pieri desigur, şi vom pieri ca mişei; sculându-ne asupra-i, chiar de nu vom izbuti pentru păcatele noastre, tot încă vom avea mângâierea de a pieri bărbăteşte, noi, femeile noastre, copiii... cu toţii!

Voi ştiţi că haraciul nu-l plătesc eu; ci voi şi ai voştri.

Puţin dară mi-ar păsa de nu m-ar durea inima pentru ţară!

Mi-e milă de voi, şi pentru voi îmi voi pune capul meu, dragilor mei tovarăşi!

Să chemăm pe Dumnezeu într-ajutor, ca să plece pe vrăjmaşii noştri sub picioarele noastre.

Să trăim slobozi, ori să ne piară pân'şi urma noastră!

Fiţi cu mine şi cu noi va fi izbânda!"...

33. Pentru a putea înţelege impresiunea produsă prin electrica voce a principelui asupra numeroşilor săi ascultători, trebuie mai întâi să cunoaştem poporul moldovenesc din 1574.

Tocmai atunci un călător polon cutreieră Moldova în toate direcţiunile, vizită oraşele, avu curiozitatea de a vedea

unele monastiri, petrecu prin case boiereşti şi prin bordeie de ţărani şi învăţă un cântec pe care-l auzise în atâtea rânduri, încât chiar fără voie i se întipărise în memorie.

Vreţi a aprofunda caracterul unui popor? Studiaţi poezia sa naţională.

Cântecul moldovenesc, memorat de acel călător şi reprodus de el poloneşte, fu:

Ştefan, Ştefan, domn cel mare,
Seamăn pe lume nu are:
Seamăn pe lume nu are,
Decât numai mândrul soare!

Ştefan, Ştefan, domn cel mare,
La Suceava cuibu-şi are:
La Suceava cuibu-şi are,
Şi din el ades el sare!

Ştefan, Ştefan, domn cel mare,
Pune pieptul la hotare:
Pune pieptul la hotare,
Ca un zid de apărare!

Ştefan, Ştefan, domn cel mare,
Bate oardele tătare:
Bate oardele tătare,
Şi turcii pe zmei călare!

Ştefan, Ştefan, domn cel mare,
Bate leşi fără cruţare:
Bate leşi fără cruţare,
Şi unguri fără-ncetare!

Ştefan, Ştefan, domn cel mare,
Are-o ţară mică tare:
Ţara-i mică, ţara-i tare,
De stă lumea la mirare!

Ioan-vodă, marele strănepot al acelui mare Ştefan, se adresa acum către neşte oameni deprinşi a celebra în toate zilele, cu sonul alăutei, suvenirul strălucitelor victorii de la Lipineţ, de la Racova, de la Cozmin, de la Baia!

Trecuse abia şeptezeci de ani după moartea viteazului: ici-colea mai întâlneai încă centenari, cari au servit odată sub steagurile sale şi ale căror povestiri volcanizau inimile noii generaţiuni.

Ioan-vodă ştia către cine vorbeşte!

34. Născuţi cu tradiţiuni eroice în piept şi pe buze; entuziasmaţi prin tonul, prin cuvintele principelui; îmbătaţi prin iluziunea unui viitor glorios, moldovenii strigară cu glasuri mari - scrie cronica ţării: "Vom pieri toţi lângă măria-ta! toţi vom pieri!"

Fu adus sântul *Evangeliu*.

"Nu cer să-mi juraţi mie, - sună Ioan-vodă, - nu mie, ci juraţi unul altuia."

A *jura unul altuia* se zicea a se face "fraţi de cruce"; una din cele mai nobile instituţiuni cavalereşti d-ale străbunilor noştri, care se însoţea de simbolica formalitate a gustării dintr-o pâine făcută în forma crucefixului; cei legaţi prin un asemenea jurământ deveneau nedespărţiţi la viaţă şi la moarte.

Toţi jurară.

Jurară că, dacă vreunul din ei îşi va vicleni credinţa, atunci să-l bată pământul, focul, apa, văzduhul, pâinea, vinul, sabia, Dumnezeu şi Maica Domnului!

Aşa era jurământul ostaşului român.

Sunt momente sublime în trecutul nostru!

35. Ioan-vodă promisese a nu-şi cruţa viaţa pentru libertatea patriei.

Trebuia dară a se asigura, mai întâi de toate, situaţiunea Moldovei, la caz dacă o lovitură duşmană va precurma zilele generosului principe.

Adunarea obştească încuviinţă două măsuri:

1. Tezaurul ţării şi familia domnească fură trimise la fortereţa Hotinului, unde se grăbiră a refugi şi casnicii boierilor, sub paza socrului princiar, părcălabul Lupea-Huru.

2. Pruncul Petru, fragedul fiu al lui Ioan-vodă, fu declarat erede al tronului moldovenesc, şi numele său începu a figura în documente alăturea cu al părintelui.

Patriotismul, trezit din amorţire în faţa pericolului, înţelese necesitatea eredităţii tronului: fie-ne drept învăţătură!

36. Ioan-vodă chemă atunci pe ceauşul turcesc.

"Pleacă! îi zise cu mândrie principele român.

Pleacă şi spune împăratului tău că de azi nainte necum să-i plătim optzeci mii de galbeni, dar nu va vedea nici cât primea pân-acuma: cu banii haraciului îmi voi face oşti şi apoi... apoi vom vorbi.

Pleacă!"

III

CĂPITANUL

...Aber der Krieg laesst die Kraft erscheinen.
Alles erhebt er zum Ungemeinen!
...Dar războiul face să apară forța,
înalță toate până la sublim!
Schiller, *Die Braut von Messina.*

1. Înfricoşată era poziţiunea Moldovei.

În Ţara Românească şi în Transilvania stăpâneau doi vasali orbi şi muţi ai Turciei.

În Polonia se încoronase Enric de Valois.

Germania era departe; muscalii - şi mai departe...

Niciodată istoria nu ne arată un popor mai mic şi mai izolat, chemând fără sfială la o luptă de moarte pe un duşman mai puternic!

2. Ştiţi cine erau turcii în 1574?

Iată ce zice famosul Robertson:

"O lungă succesiune de principi ageri dede o aşa vigoare şi tărie guvernului otoman, încât el ajunse în secolul XVI la putincioasa culme a dezvoltării sale; pe când statele cele mari ale creştinătăţii erau încă departe de a se urca în sfera lor la o treaptă analoagă.

Tot atunci oastea turcă se bucura de toate avantajele câte se nasc din superioritatea disciplinei militare.

La întronarea lui Suleiman, corpul ienicerilor era deja vechi de un secol şi jumătate; şi păşea, fără contenire, tot nainte pe calea disciplinării.

Ceilalţi soldaţi, recrutaţi de prin provinciile imperiului, fură ţinuţi neîncetat sub arme în diferite războaie ale sultanilor, aproape fără nici un interval de pace.

Contra unor armate astfel organizate şi exercitate, forţele statelor creştine ieşeau la luptă cu un mare dezavantagiu.

Autorii cei mai inteligenţi şi cei mai nepărtinitori din secolul XVI recunosc şi deplâng inferioritatea militară a creştinilor faţă cu turcii"...

Ambasadorul francez în Constantinopole scria în 1572 către Curtea pariziană:

"Niciodată n-aş fi crezut că turcii sunt atât de groaznici, să nu-i fi văzut cu ochii"...

După calcul unui matematic de atunci, venitul anual al sultanuli se compunea din şesezeci butoaie mari cu aur...

Iată pe ce fel de duşman cuteză a-l înfrunta domnul Moldovei deşi-l cunoscuse de aproape!

3. Primind insolentul răspuns ce i-l adusese bietul ceauş, revenit cu ruşine, sultanul Selim destitui pe Ioan-vodă şi numi domn în locu-i pe Petru, poreclit cel Şchiop, fratele domnului muntenesc şi care, după mumă, descindea din sângele vechilor domni moldoveni.

Acesta era un june crescut între greci, amic al boierismului: prin urmare, urât poporului.

El promisese Turciei un tribut îndoit.

Pe dată Poarta otomană expedi ordini la sangiacul de Nicopole, la munteni şi la transilvani de a intra cu oştile lor în Moldova.

Sultanul trimisese şi la Enric de Valois, dar moldovenii surprinseră pe ceauş, căci altfel cine ştie dacă turcofilul rege al Poloniei nu s-ar fi grăbit a lua parte la vânatul leului român.

Fost-a cineva să ajute lui Ioan-vodă contra acestei formidabile coaliţiuni?

Ţăranii mldoveni şi... o mână de cozaci!

4. Peste Nistru, la marginea Poloniei cu ţara Tătărească, se formase cu vro cincizeci de ani mai nainte o mică republică de oameni disperaţi, a căror deviză era nimicirea duşmanilor creştinităţii.

Acea cavalerească republică se contopise din trei popoare învecinate: români, poloni şi moscoviţi, cari uitau aci urele lor naţionale pentru a nu mai urî cu toţii decât numai pre mahometani.

Ei vorbeau în o limbă amestecată, pe care lesne o învăţau câteşitrele naţiunile.

În toţi anii sau, mai bine, pentru fiecare expediţiune militară, ei îşi alegeau prin sufragiu universal câte un cap numit "hatman".

Reşedinţa lor era la gurile Niprului, unde ei îşi închipuiră o mică flotilă de luntri sau "seice", cu cari devastau, fără frică, ţărmii Crâmului şi ai Turciei.

Erau călăreţi, pedestri, marinari, de toate pe rând, după cum le venea mai la socoteală: călăreţi pe câmpie, pedestri în munţi, marinari pe apă.

Cetele lor se compuneau din câte o sută de oameni comandaţi de centurioni sau "sotnici".

Strategia lor era mai mult tătărească, tactica - mai mult polonă.

Viaţa lor se petrecea într-un neîncetat vagabundagiu la pânda vrăjmaşului; armele erau arc, sabie, suliţă, dar mai ales puşca, din care nu ştiau a da greş.

Toţi erau băieţi fără femei şi fără copii, reînnoindu-se mereu prin voinici, prin criminali, prin aventurieri, cari se adăposteau aci din toate părţile.

Astfel, ei deveniră groaznici sub numele de cozaci, adecă oameni uşori ca o căprioară.

5. Pe aceşti nelegiuiţi - *outlaws* - îi chemă Ioan-vodă, cu leafă mare, la luptă contra sultanului Selim.

Douăsprezeci centurii de bravi veniră la chemare.

Era pe la mijlocul lui martie; primăvara română începea a-şi dezboboci frumseţile; Ioan-vodă se afla în corturi la marginea Iaşului, pe întinsa câmpie de la Copou.

El făcu cozacilor o primire strălucită: le ieşi întru întâmpinare, încungiurat de floarea boierimii, cu împuşcăturile tunurilor şi zgomotoasa armonie de trâmbiţe, tobe, fluiere, tâmpene...

Urmă un prânz, după care toţi cozacii căpătară generoase daruri de aur şi de argint.

Şase buţi cu vin fură desfundate pentru scumpii oaspeţi, cari le deşertară cu veselie în sănătatea lui Ioan-vodă.

“Nu sunteţi decât o mie două sute - le zise principele - dar fiecare sută face cât o mie!”

6. Cu toată puţinătatea mijloacelor sale, deciziunea lui Ioan-vodă de a sfărma robia otomană era bazată nu pe temeritate, ci pe cea mai profundă convicţiune că va putea reuşi:

El ştia ce poate el însuşi!

El ştia ce pot românii!

7. Ioan-vodă studiase arta militară la poloni, la tătari, la germani, la turci; şi imensa-i inteligenţă, apropiindu-şi în sinteză toate rezultatele progresului epocii, merse şi mai departe.

Astfel, noi vedem cu admiraţiune că principiile sale ostăşeşti, elaborate prin propriul său geniu, diferesc, în mare parte, de ale tuturor domnilor români de mai nainte; diferesc, în mai multe privinţe, chiar de starea lucrurilor de atunci la popoarele cele mai civilizate; şi se înrudesc de minune cu perceptele ştiinţei de astăzi.

Ne va fi permis a da aci din capul locului două exemple mai generale.

Pe când în Franţa artileria era încă atât de puţin apreţuită, încât abia peste treizeci de ani mai în urmă Enric IV izbuti a avea în arsenalul de la Paris 100 guri de foc, ei bine! Ioan-vodă, în scurta-i domnie de doi ani, îşi înzestră armata cu un număr îndoit mai mare.

Pe când în toată Europa nu era încă destul de simţită predomnitoarea importanţă a infanteriei în comparaţiune cu cavaleria - deşi celebrul Machiavelli se silise de demult a dezamăgi această rătăcire - ei bine! Ioan-vodă ajunge deja la concluziunea cum că oastea călăreaţă trebui să formeze numai o mică parte din cifra totală a armatei.

Artileria şi infanteria ca temelie, cavaleria ca accesoriu - aşa credea eroul nostru; cavaleria ca temelie, artileria şi infanteria ca accesoriu - aşa crezuseră Ştefan cel Mare, Ţepeş, Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanul; ba aşa credeau pe la 1574 mai toţi generalii italieni, francezi şi germani.

Puteţi judeca cine era Ioan-vodă.

8. Armata moldovenească se împărţea din timpii cei mai vechi în *arcaşi*, sau infanterie, şi *călăraşi*, sau cavalerie.

Unii şi alţii deveniră celebri.

Arcul moldovenesc era de dimensiuni mari; dar ostaşul îl mânuia cu atâta artă, încât "întrecea vântul prin răpeziciunea zborului şi covârşea zăpada prin mulţimea descărcăturilor", după expresiunea unei balade germane din evul mediu.

Numai doară renumiţii arcaşi englezi ar fi putut intra în rivalitate cu arcaşul moldovean.

Astăzi, când puşca înlocui cu totul întrebuinţarea arcelor, s-a calculat că, în fiecare bătălie, se pierde în deşert aproape 1 500 de gloanţe sau 80 oca de plumb până a ucide

sau răni un singur duşman; oare un bun arcaş de mai nainte nu întrecea prin rezultate pe un puşcaş modern?

Turcii şi tătarii păstrară uzul arcelor mai până mai dăunăzi: săgeţile lor făceau şirurilor creştine neşte pierderi cel puţin egale cu efectul puştelor.

Arcul costa mai nemica: încît nu era poate nici un moldovean care să nu fi avut această armă şi să nu se fi exercitat din ea aşa zicând din leagăn.

Puşca posedă oare un asemenea avantagiu?

Toate aceste supreme raţiuni erau cauza că arcul prea cu anevoie s-a putut dezrădăcina din oastea moldovenească, şi nici până la 1700 nu-l alungase încă muschetul sau arcabuza.

Ş-apoi, curios lucru: epoca gloriei noastre militare fu tocmai epoca arcăşiei!

Pe lângă arce, infanteria moldovenească mai avea ciomegi, cari, ca armă curat naţională, merită un cuvânt aparte.

Ele se numeau "ghioage" şi "fuşturi".

Erau subţiri în mănuchi, groase şi ghintuite cu cuie la capătul opus.

Ciomagul era în privinţa arcului ceea ce baioneta este în privinţa puştii: teribilul său aspect, într-un atac de pedestrime, arunca spaimă, demoralizând curagiul duşmanilor.

Cu această armă ţăranul era deprins de mic şi o fabrica el singur: două mari avantaje.

În fine, unele părţi din infanterie erau înarmate cu coase, cu cari secerau când picioarele cailor inamici, când pe prizonieri: de acolo se născu expresiunea "a snopi pre vrăjmaşi".

Erau neşte snopi glorioşi pentru ţara noastră!

Caveleria moldovenească se compunea din toţi propri-etraii teritoriali, mari şi mici, numindu-se *oaste nemeşească*.

Caii, străpunşi la nări pentru înlesnirea răsuflării, se deosebeau nu prin mărime sau frumseţe, ci prin repeziciune şi neoboseală.

Unde este astăzi acea mândră rasă, care aţâţa odată admiraţiunea străinilor şi era oprită cu totul de a se exporta afară din hotarele Moldovei?

Unde este? unde, ah! unde sunt multe lucruri!

Cavaleria nu costa statului nici un ban: era un serviciu feudal.

9. Din legea marţială a vechilor moldoveni cunoaştem un singur articol:

"Fugarul carele va lăsa câmpul bătăliei să fie pedepsit cu o moarte mai cumplită decât aceea ce i s-ar fi putut întâmpla în luptă din partea vrăjmaşului."

10. Vom aduce o serie de mărturii despre proverbiala bravură a moldovenilor în secolul XVI.

Citām numai o mică parte din câte lesne s-ar putea cita.

1. Graziani:

"Ei se bat cu o aşa îndrăzneală, cu un aşa dispreţ pentru duşman, cu o aşa încredere în sine, încât adesea cu o mână de oameni înfrânseră mari armate ale vecinilor"...

2. Vigenère:

"E un popor totdauna foarte ciudat, capriţios, ţâfnos; dar atât de dur şi războinic, încât nu o dată a dat învăţăture acelora ce nu-l lăsau în pace"...

3. Reichersdorf:

"Neamul moldovenesc e feroce, cam barbar, dar foarte ager, după propria sa manieră, în arta militară"...

4. Ruggieri:

"Sunt oameni foarte vitejji, dar nu prea au arme, întrebuinţând în ofensivă mai ales arce"...

5. Veranzio:

"Moldovenii întrec pe munteni în bravură: dar muntenii întrec pe moldoveni în ospitalitate"...

6. Bielski:

"Ostaşii moldoveni sunt viteji şi meşteri de a mânui suliţa şi a se apăra cu scutul, deşi sunt neşte ţărani proşti luaţi de la plug"...

7. Miedzieleski:

"Domnul Moldovei are 30 000 de soldaţi, din cari 15 000 sunt ostaşi de cei mai buni şi luptători de cei mai viteji"...

8. Gorecki:

"Fiecare moldovean, până şi cel mai sărac, cată să aibe un cal, pe care-l încalecă pentru pradă şi pentru război"...

9. Orzechowski:

"Sunt oameni groaznici şi foarte viteji; şi nici că este pe faţa pământului un alt popor care pentru gloria războinică şi eroism să apere o ţărişoasră mai mică contra mai multor duşmani, atacându-i sau respingându-i fără încetare"...

11. Dar ceea ce făcea pe un ostaş moldovean formidabil în ochii vrăjmaşilor era nu atât furioasa-i vitejie, precum o virtute a anticului legionar roman.

Scipionii, Metelii, chiar străbunul nostru Traian îşi mulţumeau stomacul, în timpi de război, cu o bucăţică de slănină şi cu o fărmitură de caş.

Un burduf de brânză şi o pâine de grâu ajungeau soldatului moldovean pentru o expediţiune.

Chemându-i sub steaguri, principele îi înştiinţa de mai nainte de numărul zilelor pentru care trebui să se aprovizioneze cu hrană; niciodată ei nu luau mai mult decât ceea ce puteau acăţa de şea sau a purta de-a umeri.

Astfel, istoria nu ne arată nici un singur caz unde armata moldoveană să se fi plâns sau ar fi suferit din lipsa proviziunii.

Fără această frugalitate cu greu ne-am putea explica ilustrele campanii ale lui Ştefan cel Mare şi Petru Rareş.

12. Artileria română, deşi prea puţină în număr până la domnia lui Ioan-vodă, totuşi, ar merita prin caracterul său o menţiune de tot aparte în istoria artei militare moderne.

Se ştie că fusese român acela carele dirigease tunurile sultanului Mahomed la luarea Constantinopolei: constatăm aptitudinea naţională, jelind însă din inimă împregiurarea prin care îşi dobândise primul său lustru.

Meşteri în artileria de asediu, românii se distinseră şi mai mult în privinţa artileriei de câmp.

Răposatul Bălcescu făcu cel dentâi următoarea profundă observaţie, pe care o reproducem întreagă: ea este de Bălcescu!

"Artileria la români a fost mult mai în bună stare decât la cele mai multe neamuri.

La aceste, tunurile fiind prea mari, capii nu puteau, nici nu ştiau a le schimba poziţia dentâi, şi astfel de multe ori ajungeau a fi nefolositoare în bătălie.

Pentru aceea, în Europa scăzu mult artileria şi începu a se întrebuinţa mai cu seamă în izbirea şi apărarea cetăţilor; astfel a urmat până în veacul al XVII.

Tunurile româneşti erau mici: de aceea erau mai mobile şi se putea trage tot folosul dintr-însele.

În planurile din cartea lui Georgio Tomasi se văd tunurile româneşti şi moldoveneşti târâte numai de doi cai, în vreme ce cele împărăteşti sunt târâte de patru cai."

Vom completa această preţioasă notiţă prin cuvintele unui autor polon din epoca lui Ioan-vodă, şi care vorbeşte nu de prea auzite, ci ca martur ocular:

"Tunurile moldoveneşti de câmp sunt de fier.

Ele se formează din câte şase sau câte opt tuburi, aşezate numai pe două roate mici, în aşa mod încât, dându-se foc unuia din tuburi, pe dată izbucnesc pe rând şi celelalte, urmând şase sau opt detunete.

Cartuşele sunt învălite în hârtie.

Încărcarea se face cu multă uşurinţă.

Lungimea tuburilor e ceva peste un cot.

Gloanţele sunt de fier sau de plumb, cum se întâmplă.

Nemic nu poate fi mai bun şi mai trebuincios pentru infanterie decât aceste tunuri, cari lesne se strămută din loc în loc, încât o oaste pedeastră, încungiurându-se în marş de un atare zid, înfruntă orice atac de cavalerie..."

Iată dară că moldovenii cunoscură, sunt acum trei secoli, nu revolvere cele în miniatură din zilele noastre, ci tunuri-revolvere!

Aci admiraţiunea devine prea vie pentru ca s-o putem exprima prin cuvinte...

13. Am arătat cine era Ioan-vodă.

Am văzut ce fel era oastea moldovenească.

Închipuiţi-vă acum o oaste moldovenească sub un Ioan-vodă!

14. Sultanul Selim uită că, cu un secol mai nainte, Ştefan cel Mare cu 40 000 de moldoveni bătuse 120 000 de turci conduşi de însuşi sultanul Mahomet; şi că mult mai încoace ilustrul sultan Suleiman crezu de trebuinţă 300 000 de otomani pentru a putea alunga din Moldova pe Petru Rareş.

Dormitând pe sofalele haremului sub vaporile vinului de Chipru, el credea că o armată de şesezeci mii de başibuzuci lesne va călca în picioare mormântul lui Ştefan cel Mare şi al lui Petru Rareş, prinzând şi legând cot la cot pe dezmeticul Ioan-vodă.

20 000 de turci de la Nicopole, 40 000 de munteni cu domnul lor în frunte şi vro 20 000 de secui trimişi din partea beiului transilvan păşeau cu sunetele tabulhanalei, ducând cu triumf pe Petru cel Şchiop pentru a-l aşeza pe tronul Moldovei...

15. Ioan-vodă prânzea.

Erau întinse două mari mese: la una şedea principele, având la dreapta-i pe marele logofăt, la stânga pe hatmanul şi în giur pe căpeteniile cozacilor; la acealaltă masă şedea boierimea ţării.

Deodată un călăraş aduce ştire despre mişcarea duşmanilor.

Ioan-vodă se scoală din mijlocul prânzului.

El are adunaţi lângă sine, deocamdată, numai 9 000 de cavalerie şi cele douăsprezeci cete de cozaci.

Dar nu se sperie Ioan-vodă: planul său e gata.

El cheamă pe credinciosul vornic Dumbravă, cunoscut deja prin artistica respingere a invaziunii polone.

"Ia pe cozaci; zboară cu răpeziciunea vântului şi apucă pe neaşteptate străjile vrăjmaşului..."

Zis, făcut.

Însuşi eroul, cu rămăşiţa cea mai grea a micii sale oştiri, urmează mai încet pe Dumbravă...

16. În judeţul Slam-Râmnicului, pe malul râuleţului Râmna, în o depărtare aproape egală de la hotarele turce, transilvane şi mldovene, se află satul Jilişte.

Acolo fu punctul natural unde se concentrară muntenii, secuii şi otmanii, pentru a năvăli asupra lui Ioan-vodă.

Dosul armatei lor era spre vadul Râmnei, faţa privea spre Focşani, avantposturile se întindeau până la ţărmii Siretului.

Plini de încredere în puterea forţei numerice, siguri că moldovenii sunt prea slabi pentru a se putea opune, bazaţi

pe ura aristocrației cătră Ioan-vodă, inamicii sperau că vor ajunge la scopul lor chiar fără vărsare de sânge.

Astfel, oprindu-se la Jiliște, Petru cel Șchiop trimise porunci la toți boierii Moldovei să vină a i se închina la marginea țării, primindu-l ca pe un stăpân nou, venit cu steag de domnie de la înalta împărăție.

Până atunci, în așteptare, domnul muntenesc bea vin de Drăgășani în sănătatea frățâne-său; turcii beau hașiș în onoarea proorocului; secuii beau ce găseau pentru a nu rămânea nici ei în urmă...

Tabăra era fără șanțuri.

Străjile stăteau la o mare distanță...

Ce le păsa lor, fie oricum va fi, când victoria era atât de sigură?

17. Vornicul Dumbravă, înaintând în cea mai mare tăcere, surprinse într-amurgul serii, înconjură și dezarmă 400 munteni, cari păzeau de departe intrarea taberei.

Mai nainte de zori sosește Ioan-vodă cu grosul oștii.

Află numărul, spiritul și dispozițiunea vrăjmașilor; și concertează la moment, cu scânteia giganticului său geniu, schița acțiunii.

Dimineața era brumoasă, ca mai totdauna în învecinările apelor.

Inamicii dormeau în liniște, iar caii lor pășteau în voie pe câmp.

Ioan-vodă trimite înainte pe bravul Dumbravă cu cozacii, pentru a încungiura tabăra și a lovi din dos despre vadul Râmnei.

El însuși își desfășură armata într-o singură linie puțin profundă, reține centrul, înaintează aripele și se răpede asupra inamicilor din celelalte trei părți, izbind cu centrul său fața taberei, cu aripa stângă pe acea dreaptă și cu aripa dreaptă pe cea stângă a vrăjmașilor.

18. Tabăra duşmană, după maniera turcă, introdusă atunci şi la munteni, era aşezată în următorul mod.

Parcul, compus din căruţe şi cămile, forma dosul.

Mai încoace, spre mijlocul taberei, se aflau corturile căpeteniilor, în giurul cărora stătea în cuadrat infanteria.

Baterie de tunuri o acopereau: unele denainte, celelalte la spate.

Cavaleria se lungea în două linii perpendiculare parcului, în interiorul cărora era închisă toată tabăra, ca între două ziduri paralele.

19. Inamicii visau.

Visuri dulci de victorie, de triumf, de pradă!

Turcii visau paradisul lui Mohamed pe undoiosul sân al frumoaselor roabe moldovence.

Muntenii şi secuii, smeriţi tovarăşi ai otomanilor, dobândeau în vis tot ce nu trebuia păgânului: turme de porci!

Deodată, când abia se lumina de zi, îi trezeşte o muzică infernală: strigăte de furie, ţipete de durere, tropotul cailor, zângănitul armelor...

Vornicul Dumbravă sfarmă parcul şi pătrunde până la corturile capilor; iar unde nu e vornicul Dumbravă, acolo este Ioan-vodă: Ioan-vodă din faţă, Ioan-vodă din dreapta, Ioan-vodă din stânga!

20. Las pe oamenii de atunce a face tabloul măcelului:

“Era un spectacol hidos; spaţiul câmpului sta aşternut de cadavre, presărat de arme, îmbuibat de sânge; numai pe alocurea vedeai câte un rănit mai zbuciumându-se încă între viaţă şi moarte, vrând să fugă, vrând să se ţină pe picioare, încercând a se ridica din ţărână şi iarăşi căzând”...

Orgolioasa armată a lui Satana, zdrobită de mânia cerului, în poemul lui Milton!

21. Cincizeci de mii de inamici îşi dederă sufletele, invocând în agonie unii pe Crist, alţii pe Mohamed.

Petru cel Şchiop scăpă, nu se ştie cum, la învecinata Brăilă.

Frate-său, domnul muntenesc, fugi la Floci, datorind mântuirea vieţii eroismului unei ilustre familii, în care virtuţile se par a fi fost ereditare.

Cu treizeci de ani mai înainte visternicul Radu Golescu fuse celebru prin vitejiile sale.

El lăsă doi fii demni de tată: clucerul Alb şi vornicul Ivaşcu Goleşti.

Aceştia sunt cari scăpară în bătălia de la Jilişte zilele domnului muntenesc, precum o mărturisea mai în urmă el însuşi într-un act oficial: "Mai mare dragoste am văzut de la jupânul Ivaşco vel-vornic şi de la frate-său, jupânul Alb vel-clucer decât de la toţi ceilalţi; fiind foarte bucuroşi a-şi pune ei capetele lor pentru capul domniei mele, căci să nu se fi întors ei asupra oştii moldoveneşti cu suliţele, apoi capul domniei mele ar fi căzut; şi atunci jupânul Ivaşco vel-vornic a scăpat din război rănit; iar jupânul Alb vel-culcer şi-a lăsat capul său acolo, la vadul ce se zice Râmna, lângă satul Jilişte, pentu capul domniei mele"...

Goleştii, nu Petru cel Şchiop, meritau de a se bate cu un Ioan-vodă... o, nu! fericită ar fi fost România dacă tocmai cei aleşi ai săi n-ar fi ridicat niciodată o fratricidă armă unul asupra altuia!

22. Pe când boieri munteni scăpau viaţa domnului lor, domnul moldovenesc scăpă vieţile boeirilor săi.

Părcălabul Ieremia Golia, de care avurăm deja ocaziunea de a vorbi în vro câteva rânduri şi vom mai vorbi şi mai la vale, combătea cu o deosebită bravură alăturea cu Ioan-vodă, adecă acolo unde lupta era mai crâncenă, rezistenţa mai înverşunată, pericolul mai mare.

O armă inamică se rădică asupra viteazului boier.

În focul bătăliei nu e chip a te feri de toate loviturile.

Încă o clipă, şi pârcălabul era mort.

Ioan-vodă preveni acea clipă; buzduganul principelui turti pe îndrăzneţul duşman.

Ieremia Golia rămase viu...

23. Pentru a micşora gloria eroului nostru în strălucita victorie de la Jilişte, un critic maliţios ar putea, la prima vedere, s-o reprezinte ca un rezultat al neştiinţei şi al neglijenţei capilor armatei celei biruite.

1. De ce oare să se fi oprit ei la Jilişte, pe când trebuia să păşească drept înainte asupra Iaşului?

2. De ce, oprindu-se cum au făcut, ei nu-şi întăriră poziţiunea?

Aceste două imputări, ce se par a fi capitale, devin puţin serioase în faţa unei aprofundate expoziţiuni de motive.

Era forţa majoră ca duşmanii să se oprească la Jilişte, şi dacă nu era de asemenea o forţă majoră, cel puţin era o puternică raţiune militară ca ei să nu se retranşeze în poziţiunea lor.

Să analizăm.

24. 1. Armata lui Petru cel Şchiop se compunea din trei elemente eterogene, turci, munteni şi secui, cari, venind din diferite părţi, nu puteau năvăli în Moldova mai nainte de a se fi întâlnit şi concentrat undeva afară din hotare: Jiliştea fu, prin natura sa, punctul cel mai nemerit pentru atare operaţiune.

Sosirea câteştrelor detaşamente nu putea ocurge în aceeaşi zi, fiind plecate din distanţe şi în împrejurări variate; astfel încât detaşamentul sosit la Jilişte cel dintâi trebuia să aştepte acolo sosirea celui de al doilea, şi apoi ambele să adaste până la sosirea celui de al treilea: iată deja un interval de mai multe zile.

Turcii veneau de departe, secuii de peste Carpaţi, chiar muntenii nu erau toţi de pe aproape, cele mai brave fiind tocmai de la Olt; încât, după un marş foarte îndelungat până la Jilişte, le trebuia tuturora deopotrivă un timp de odihnă.

În acest mod se respinge acuzaţiunea strategică cea mai gravă ce se putea face armatei lui Petru cel Şchiop: de ce nu merse înainte?

2. De la Focşani până la Iaşi este o distanţă de 18 mile de marş ordinar, 8 zile de marş forţat pe drum mare, 6 zile de marş forţat pe drumuri lăturaşe; iar cu toate înlesnirile câte se mai pot procura prin un sezon frumos - cel puţin 5 zile.

Astfel, o depărtare minimum de 5 zile se întrepunea între armata de la Jilişte şi reşedinţa lui Ioan-vodă.

Către această consideraţiune se mai adaogă o altă şi mai ponderoasă: Petru cel Şchiop ştia că domnul moldovenesc nu avusese încă timpul de a-şi aduna o armată, de care se afla în o prea mare lipsă, deoarece se văzuse silit a alerga la sprijinul câtorva sute de cozaci.

Neavând de cine a se teme şi mai fiind şi de tot depărtată de la dezarmatul său adversar, contra cui oare să-şi fi retranşat tabăra armata de la Jilişte?

În fine, până şi într-o necesitate vegheată, tot încă fortificarea taberei ar fi fost prea vătămătoare, dând celor retranşaţi o idee exagerată de puterea adversarului şi de propria lor slăbiciune, ceea ce i-ar fi demoralizat de mai nainte.

25. Care dară să fi fost greşeala celui bătut?

Geniul, numai geniul aceluia ce-l bătuse!

26. Prin minunata execuţiune a ordinelor lui Ioan-vodă, vornicul Dumbravă fu principalul instrument al victoriei de la Jilişte.

Ambele sale misiuni, aceea de a surprinde avantposturile inamicilor şi aceea de a-i lovi în dos, fură deopotrivă de o greutate extraordinară.

Să fi scăpat un singur om din avantposturi, vrăjmaşii s-ar fi pregătit, şi atunci totul era pierdut!

Să fi întârziat o singură clipă lovirea din dos - duşmanii ar fi avut spaţiul deschis ca să fugă peste Râmna, unde ar fi putut a se reorganiza.

Pentru a izbuti în aceste două artistice operaţiuni, prin răpeziciunea mersului, tăcerea mişcării, calculul timpului, apropozitul atacului, se cerea din partea capului detaşamentului inteligenţa cea mai vie unită cu sângele cel mai rece.

27. Dar sublimul victoriei constă în modul în care însuşi Ioan-vodă atacă pe vrăjmaşi.

În arta militară acea specie de atac se numeşte "ordine concavă".

Din cauza acestei ordine Annibal fu biruitor la Canna, Narses la Casilino, Eduard III la Crĭcy.

Tot din cauza acestei ordine, Petru Rareş fu biruit la Obertin.

Ea prezintă, prin urmare, şi avantaje şi dezavantaje, pe cari le pot apreţui în minutul decisiv numai crierii unui adevărat general.

Iată ce zice renumitul Montecuculli:

"Ordinea concavă reuşeşte mai cu samă pe un timp nouros, când e praf, când e fum, sau în alte asemeni ocaziuni, când adversarul nu poate observa mişcările tale."

Ce e dreptul, întinzându-ţi prea mult fruntea armatei, ca să încingi pe vrăjmaşi, răreşti peste măsură şirurile şi le expui a fi rupte.

Aceasta se putea aplica mai cu deosebire către oastea lui Ioan-vodă, care era mai mult decât mică în comparaţiune cu acea a rivalului.

De aceea nici eroul nostru nu recurse la ordinea concavă decât numai o singură dată: când avea a face cu neşte duşmani orbiţi prin somn şi prin bruma dimineţii. El ghicise pe Montecucullli!

28. Victoria de la Jilişte dezleagă una din problemele politice cele mai vitale: un principe poate el oare a pune temei pe o armată mică şi compusă din recruţi?

Astăzi România are sub arme întreit atâţia cu câţi Ioan-vodă înfrânsese pe Petru cel Şchiop.

Petru cel Şchiop avea o oaste de şase ori mai numeroasă decât acea a lui Ioan-vodă.

Dacă atunci 10 000 de moldoveni bătuseră 60 000 de inamici, de ce oare acuma 30 000 de români n-ar fi în stare de a bate 180 000 de duşmani?

Atunci, ca şi acuma, învingătorii erau adunaţi în pripă, rău disciplinaţi, nedeprinşi cu focul, fără experiinţă.

Atunci ei aveau în fruntea lor un căpitan mare; un căpitan mare ne trebuieşte acuma...

29. Imense fură consecinţele acestei prime bătălii:

1. Ea supuse lui Ioan-vodă toată Ţara Românească;

2. Ea topi una din cele mai frumoase armate duşmane;

3. Ea fu câştigată mai fără nici o pierdere din partea moldovenilor...

O asemenea victorie merită cu tot dreptul de a fi recunoscută ca una din cele mai remarcabile din istoria modernă.

3. Ioan-vodă rămase patru zile pe câmpul de bătălie:

îngropă pe cei căzuţi, între cari avu desplăcerea de a nu găsi şi pe Petru cel Şchiop;

împărţi între ostaşi bogata pradă, surprinsă în tabăra inamicului;

dete obositei sale armate un timp de repaos;

se mai întări cevaşi prin noi soldaţi de prin judeţele mai de aproape ale Moldovei.

Apoi se mişcă spre centrul Ţării Româneşti; arzând, tăiând, jefuind toate în cale-i, după obiceiul timpului; căci Hugo Grotius nu venise încă pentru a respinge setea sângelui la proporţiunile strictei necesităţi.

Astfel, Ioan-vodă ajunse la Bucureşti.

31. Eroul nostru era al doilea domn moldovenesc căruia i s-au închinat ţărmii Dâmboviţei.

Cu o sută de ani mai nainte, bucureştenii văzură aci pe strămoşul său, marele Ştefan, care, după ce bătuse pe domnul muntenesc de atunci într-o bătălie generală de pe la marginea ţării, merse cu iuţeala săgeţii, întocmai ca Ioan-vodă, drept asupra capitalei: o regulă de strategie.

Dar în acele timpuri Bucureştiul fusese mai tare: pe înălţimile malului nordic al Dâmboviţei, unde rămase până în zilele noastre memoria “Curţii Vechi”, se afla o citadelă, numită “Cetatea Dâmboviţei”, care în curs de o zi întreagă respinsese armata lui Ştefan cel Mare.

Vechile fortificaţiuni răsipindu-se de atunci încoace, Ioan-vodă putu intra acum în Bucureşti fără a fi întâmpinat cea mai mică opoziţiune, nu de o zi, ci astă dată nici măcar de o oară.

32. Studiind istoria română, adesea ne cuprinde mirarea cum de n-a luminat niciodată în mintea străbunilor noştri, deşi ocaziuni au fost prea destule, mântuitoarea idee de unire administrativă a unor ţări mai mult decât surori.

Văzurăm steaguri moldave în Bucureşti, văzurăm steaguri muntene în Suceava şi în Iaşi; dar unire tot nu era.

Mircea cel Mare a fost cuprins Moldova şi, în loc s-o încorporeze pentru totdauna cu Ţara Românească, el se mulţumise a-i da un domn din mâna şi sub protecţiunea sa.

Ştefan cel Mare imită acest exemplu în privinţa muntenilor.

Mult mai târziu Mihai Viteazul reuşi a întruni sub sabia sa Transilvania, Ţara Românească şi Moldova; ei bine! el îşi lăsă sie numai Transilvania, dând Ţara Românească unui fiu şi Moldova unui nepot de frate.

De unde oare să fi provenit acea curioasă tendinţă tradiţională, pe care abia-abia o putu stârpi ieri-alaltăieri murmurul Europei întregi?

33. Răuvoitorii românilor reprezintă acest fenomen ca o consecinţă a unei antipatii care ar fi despărţind din timpii cei mai vechi pe munteni de moldoveni.

Dar să fi fost aşa, Mircea şi Mihai n-ar fi dat moldovenilor un domn separat, nici Ştefan muntenilor; ci fiecare din ei şi-ar fi întărit propriul jug, fără care nu putea să-şi exercite ura.

Purtarea lui Ştefan, Mihai, Mircea fu simpatică, nu antipatică.

Muntenii se băteau cu moldovenii, precum în anticitate atenienii se bătuseră cu beoţianii, spartanii cu arcadianii, toate orăşelele Eladei unul cu altul, fără a rumpe prin atari "petreceri" legământul frăţiei grece.

Când venea vorba de un Omer, toţi elinii se grăbeau a striga cu mândrie: al nostru.

La munteni şi moldoveni sentimentul gloriei naţionale panromâne fu, poate, şi mai dezvoltat.

Vom da un singur exemplu.

Ştefan cel Mare strivise în mai multe rânduri pe munteni; dar el ilustrase prin eroismul său numele tuturor românilor; şi muntenii, uitând toate câte au fost suferit din parte-i, nu numai cântau cântece în onoarea-i, ci încă portretul său îl găsi însuşi Ioan-vodă în palatul domnesc

din Bucureşti, făcut *fresco* chiar pe păretele ietacului princiar, în toată statura, cu coroana pe cap şi cu un toiag în mână.

Cronicele muntene merseră şi mai departe: ele pretind că viteazul Moldovei ar fi domnit şasesprezece ani asupra Ţării Româneşti.

Unde dară fost-a vreodată antipatie? numai doară în imaginaţiunea cabinetului vienez sau în alucinaţiunile Turciei!

34. Mircea, Ştefan, Mihai fură oameni de geniu: ei nu puteau a nu fi înţeles supremele avantaje ale unei uniri, prin care se duplicau forţele lor şi se micşurau în acelaşi grad acele ale duşmanilor; prin urmare, cată să fi fost o cauză foarte serioasă, pentru ca să-i fi împiedicat pe ei de a pune culme măririi naţionale.

Noi, unii, întrevedem în misteriul trecutului aceeaşi tristă cauză care era cât p-aci să zădărnicească realizarea Unirii în zilele de acum: aristocraţia.

Boierii preferiau să fie mai multe tronuri, mai multe logofeţii, mai multe vornicii, mai multe visterii, mai multe postelnicii, mai multe "locuri boiereşti".

Boierii munteni se temeau de rivalitatea boierilor moldoveni şi viceversa.

Boierii din ambele ţări doreau a se ţine mai în familie, pentru a fi cu atât mai tari.

În fine, boierii, de la început şi până mai deunăzi, formau un zid nestrăbătut contra a orice încercare de unire administrativă.

În 1859 opoziţiunea boierească fu învinsă, pentru că boierii nu mai erau decât o fantomă a trecutului lor; dar în secolii XV şi XVI îi apărau încă două arme formidabile:

1. Fiecare boier nutrea sute de slugi ce-i lingeau tipsiile şi jurau în numele său;

2. Fiecare avea facultatea de a revărsa în tot momentul asupra ţării sale o invaziune turcă, maghiară, polonă.

Şi la 1859 boierii ar fi vrut să lucreze tot prin slugi, şi prin invaziuni; dar slugile se împuţinară, se moleşiră, se săturară de atâta slugărit; iar politica Europei închise calea invaziunii, pentru a nu se călca "echilibrul" - idee necunoscută în zilele lui Ştefan, Mihai, Mircea.

35. Ioan-vodă făcu şi el în cestiunea unirii tot ce-i permitea starea împregiurărilor.

El vroia să vadă Ţara Românească dentâi mulţumită şi al doilea unită cu Moldova prin cea mai strânsă legătură.

Pentru a satisface pe munteni, el le dede un principe dintre ei şi din neam domnesc; însă, fireşte, dintr-o familie duşmană de moarte cu acea a lui Petru cel Şchiop.

Cu vro douăzeci de ani mai nainte, domnise acolo un bastard - bastarzii erau prea mulţi nu numai în Moldova - un bastard renumit prin caracterul său blând şi paşnic, şi care, otrăvit de către boierii săi, deşi ei înşişi îi recunoscuseră titlul de "cel Bun", lăsă orfani trei fii:

1. Petru Cercel;
2. Mihai cel Viteaz;
3. Vintilă.

Câteşitrei rămaseră despoiaţi de tron, pe care-l apucase o altă dinastie de asemenea bastardă, anume: tatăl lui Petru cel Şchiop.

În interval, cei trei fraţi dezmoşteniţi cercau valurile lumii sub orizonturi străine: Petru Cercel călătorea prin Italia şi Franţa, învăţă aproape toate graiurile Europei, scria versuri în limba lui Tasso şi atrăgea asupră-şi, prin maniere şi învăţătură, admiraţiunea curtezanilor celor mai rafinaţi şi a oamenilor celor mai instruiţi ai epocii; Mihai cel Viteaz era încă mic, dar deveni gigant peste treizeci de

ani; Vintilă îşi găsise un refugiu în Moldova, şi Ioan-vodă îl puse acum domn al Ţării Româneşti.

Devotamentul acestui nou principe muntenesc era asigurat nu prin recunoştinţa ce o datorea binefăcătorului său, - căci recunoştinţa, de cele mai multe ori, e muma vrăj-măşiei, - ci-l asigura simţul ereditar de răzbunare contra familiei lui Petru cel Şchiop: amicii cei mai buni sunt tocmai aceia ce urăsc împreună acelaşi lucru.

Cu toate astea, într-o cestiune atât de gingaşă, eroul nostru nu se mulţumi cu o singură garanţie; spre deplină linişte, el lăsă în Bucureşti, pe lângă Vintilă, pe gloriosul vornic Dumbravă cu vro câţiva moldoveni, ca să-l apere, să-i slujească... să-l preveghieze.

Era oarecum o semiunire.

36. După patru zile de odihnă în capitala Ţării Româneşti, Ioan-vodă sună acum trâmbiţa plecării şi conduse triumfătoarea-i armată la Brăila, unde se afla refugit rivalul său, Petru cel Şchiop.

37. Ne întrerupem aci un pic pentru a face o observaţiune asupra muvementului numeric al oştirii moldovene: altfel cu greu ne-am putea orienta în urmarea acestei campanii.

Am văzut că, în ziua de la Jilişte, Ioan-vodă avuse 9 000 de ai săi, cavalerie grea, şi peste 1 000 de cozaci, cavalerie uşoară: infanteria îi lipsea cu desăvârşire, şi nici că i-ar fi fost de vreun folos, atât din cauza miraculoasei răpeziciuni a mersului, precum şi din acea a caracterului curat ecuestru al luptei.

Dar el se gândise la importanţa pedestrimii chiar din ziua declaraţiunii de război: “crainicii”, adecă heralzii domneşti, umblau din judeţ în judeţ, din oraş în oraş, din sat în sat, chemând oameni buni cari să meargă cu leafă mare să servească principelui lor contra urgiei păgâne.

Era timpul lucrului de câmp, dar oricum să fi fost, tot încă voinici s-au găsit destui şi se înmulţeau mereu pe zi ce mergea.

Astfel, vro câteva mii din infanterie ajunseră la Ioan-vodă în intervalul repaosului după victoria de la Jilişte; cei mai mulţi, desigur, din învecinaţii munţi ai Vrancei, popor totdauna vestit ca cel mai dârz între moldoveni.

Apoi în cursul trecerii prin ţara Românească şi în timpul şederii în Bucureşti, infanteria moldovenească crescu prin un mare număr de munteni, veniţi unii de bună voie, pentru a se distinge sub stindardele viteazului; alţii din antipatie contra fostei dinastii; o seamă puşi sub arme din obligaţiune de alianţă din partea lui Vintilă-vodă.

În acest chip, sosind sub murii Brăilei, Ioan-vodă avea deja aproape 14 000 de infanterie.

38. Cu o sută de ani mai nainte un istoric bizantin numea Brăila “cea mai celebră piaţă în toate ţările române”.

Negoţul era atât de întins, încât în cursul evului-mediu o vizitau până şi vasuri spaniole, venite din depărtatele ţărmuri ale Barcelonei.

Turcii, cuprinzând-o, după ce alungaseră pe famosul Ţepeş, nu numai nu desfiinţară comerţul Brăilei, ci încă îl înălţară până la culme.

Pentru a-şi asigura această importantă poziţiune, ei încongiurară oraşul cu un parcan şi zidiră pe o stâncă a Dunării o formidabilă citadelă cu cinci bastioane.

Un bei comanda garnizoana.

39. Ca şi la Bucureşti, Ioan-vodă fu al doilea domn moldovenesc venit sub murii Brăilei.

Cu un secol mai nainte ea fusese arsă de către Ştefan cel Mare, pe ale cărui urme păşea acum viteazul său strănepot.

40. Ioan-vodă ceru extrădarea lui Petru cel Şchiop.

Capul cetăţii trimise patru turci cu zece ghiulele, zece gloanţe şi două săgeţi, pentru ca să spună domnului moldovenesc că-l va ospăta cu acest fel de mâncări, dacă nu se va grăbi a se retrage cu pace denaintea Brăilei.

Ioan-vodă dede pe cei trimişi pe mânile calăilor; le tăie nările, buzele şi urechile; îi răstigni cu cuie de fier pe o prăjină, cu capetele în jos; şi-i expuse astfel în faţa înspăimaţilr orăşeni, strigând că aceeaşi soartă aşteaptă pe toţi păgânii.

Apoi, fără a lăsa pe uimiţii spectatori ai teribilului supliciu să revină din înlemnirea lor, el porunci pedestrimii a escalada murii.

Scările de asediu erau gata: imitate după acele întrebuinţate atunci în Germania, ele conservară în limba noastră militară până şi numele lor cel nemţesc "loitre" de la *leiter*.

Infanteria moldovenească nu avusese încă ocaziuni de a se distinge sub ochii eroicului principe.

Pe de altă parte, ea ştia din famă, cât de avută era neguţătoreasca Brăilă.

Amorul propriu şi lăcomia unite făcură minuni: pedestraşii se aruncară asupra zidului cu atâta furie, răsipiră pietrele şi făcură o lată breşă cu atâta iuţeală, încât garnizoana turcă nu avuse nici timpul, nici curagiul de a respinge turbatul asalt: câţi putură fugiră în citadelă.

Virtutea infanteriei noastre la escaladarea Brăilei egală pe acea a cavaleriei la surprinderea taberei de la Jilişte.

Arcaşul era demn de călăraş, călăraşul era demn de arcaş.

41. Ioan-vodă dede acum armatei sale o deplină libertate de a se scălda cu toţii în sângele vrăjmaşului, de a se răsfăţa în pradă, de a se îmbuiba în păcate.

Jaful Brăilei fu din acelaşi secol şi avu acelaşi caracter cu famosul jaf al Romei, despre care un istoric italian ne lăsă următorul tablou:

"După luarea oraşului, soldaţii se împrăştiară în toate direcţiunile.

Trecând pe poduri, ei văzură pe părinţi, taţi şi mume şezând pe pragurile locuinţelor, plângând moartea copiilor ucişi în luptă şi jelind calamitatea patriei.

Aceşti nenorciţi, îmbrăcaţi în haine de doliu, ofereau soldatului casele, mobilele, toate avuţiile lor, cerând cu o voce sfâşietoare şi cu lacrime pe gene numai graţia vieţii.

În zadar!

Împinşi la măcel prin sunetul tobelor şi al trâmbiţelor, sălbaticii învingători se aruncară asupra bietelor victime şi le bucăţiră, fără distincţiune de sex sau de vârstă, pe strade, prin case, sub altarele bisericelor.

Apoi urmară scene nu mai puţin oribile.

Vedeai copile azvârlindu-se în braţele nefericitelor mume, cari, despletite, apucau pe soldaţi de barbă, de păr, silindu-se în deşert a-i opri de la crimă: iritaţi şi mai mult prin rezistenţă, ei dezonorau femeie peste femeie şi apoi le măcelăreau pe toate sub ochii părinţilor sau a bărbaţilor, pe cari îi ţineau legaţi, muţi, înţepeniţi, desufleţiţi ca neşte statui - privind cumplitul spectacol!

Unele mume îşi scoaseră ochii cu degetele, ca să fie marture acestor scene!

Iată şi un alt tablou, mai scurt, dar mai energic, asupra jafului Brăilei: "Nimene nu fu cruţat; sângele curgea pârău în Dunăre; nu rămase nu numai un om, ci nici măcar un câine viu; nu rămase piatră pe piatră; pojarul nemici tot ce scăpase de sabie..."

Aşa erau oamenii pe atunci.

Dacă Ioan-vodă fu barbar, snopind pe musulmani, apoi cu cât oare mai barbar fusese ducele de Bourbon, aducând o armată de gâzi asupra grandioasei capitale a creştinătăţii!

Pentru a judeca de gradul civilizaţunii unui popor nu trebuie să ne bazăm pe propriile noastre idei moderne, ci să-l confruntăm, fără prevenţiune, cu toate celelalte popoare din aceeaşi epocă.

42. După obiceiul său, Ioan-vodă permise armatei sale numai patru zile de odihnă.

Patru zile la Jilişte.

Patru zile la Bucureşti.

Patru zile la Brăila.

Acest interval de patru zile de repaos după o izbândă se pare a fi fost una din regulile militare d-ale lui Ioan-vodă.

Ştefan cel Mare, în asemenea cazuri, se odihnea totdauna numai trei zile.

43. Citadela Brăilei rămase în posesiunea otomanilor.

Ioan-vodă o lăsă în pace din următoarele cauze:

1. Petru cel Şchiop nu mai era acolo, fiind fugit peste Dunăre la Constantinopole;

2. Asediul ar fi adus multă scădere în cifra armatei moldovene;

3. Generalii cei mari, începând de la Alexandru şi până la Napoleon I, nu-şi pierdeau niciodată timpul denaintea cetăţilor, ci băteau pe adversar în câmp deschis; şi apoi fortereţele cele mai tari, rămânând fără speranţă de sprijin, se închinau de la sine.

44. Asigurat din partea Ţării Româneşti prin victoria de la Jilişte, ruina Brăilei şi instalarea amicului său Vintilă, Ioan-vodă nu mai avea temeri din această parte.

Dar acum îl mai ameninţa Răsăritul: turcii şi tătarii se concentrau în sandjacaturile otomane de peste Prut, gata a revărsa “ceambulurile” lor asupra Moldovei.

Ioan-vodă îşi mişcă armata, al căriia număr sporea necontenit pe drum prin înrolarea noilor amatori de glorie şi de pradă.

În avantgardă mergea hatmanul domnesc Slăvilă cu cozacii şi cu 8 000 din cavaleria moldovenească.

După el urma însuşi principele cu toată infanteria.

Rămăşiţa cavaleriei închidea mersul şi voltigea, pentru pază, la flancurile oştirii.

45. Teatrul luptei se strămută în Basarabia.

Astăzi sub acest nume se înţelege tot teritoriul românesc, lungit între Prut şi Nistru, cu picioarele muiate în Marea neagră şi cu fruntea umbrită la poalele Carpaţilor.

În vechime, numai partea sudică a acestei regiuni se numea Basarabie, nordul purtând un singur nume cu restul Moldovei.

Într-o vreme, mai ales până la moartea lui Mircea cel Mare, tot ţărmul Dunării, de la Severin până la gura Nistrului, apărţinea muntenilr, a cărora ţară, după porecla dinastiei princiare, se numea Basarabie sau Ţara Basarabilor.

După ce moldovenii se lăţiră cu încetul, bucată câte bucată, şi, în fine, sub Ştefan cel Mare, tăiară tocmai la Milcov hotarul Ţării Româneşti, teritoriul dentre gura Nistrului şi Dunărea conservă el singur, ca suvenir, numele de Basarabia.

Sub Petru Rareş, sultanul Suleiman cucerind de la Moldova acest preţios petic de pământ, stabili acolo două sandjacaturi otomane: unde fusese Cetatea-Albă a românilor se auzi numele turcesc de Ak-kerman, iară Tighina moldovenească deveni Bender.

De atunci încoace, Basarabia pierdu aproape cu totul primitiva-i poporaţiune română, împlându-se de osmanlâi

şi, mai cu seamă, de tătari, năvăliţi cu mii de peste Nistru şi cari îi dederă până şi un nume în limba lor: "Budjac" adecă *unghi*.

Un şanţ antic, cunoscut la popor sub numele de Troian de Sus, începându-se de la Prut mai jos de Fălciu şi sfârşindu-se la Nistru mai sus de Bender, despărţea Moldova proprie de această nouă provincie musulmană.

46. Natura Basarabiei diferеşte şi diferea totdauna cu desăvârşire de acea a celorlalte ţări române.

În loc de maestoase păduri şi daurite holde nu vezi acolo decât monotone deşerturi, aşternute cu luciul năsipului sau presărate cu debile arbuste, păducei sau măcieşi şi cu sălbatice ierburi şi buruiene, iar între ele, ceva caracteristic, fantasticul scaiete, al cărui cap, rotund ca o mince, spinos ca un arici şi uşure ca puful, se dezlipeşte toamna de putrezitul său trunchi, şi apoi, gonit de cea mai slabă suflare a vântului, roteşte mereu d-a lungul pustiului, pân'ce se îneacă în Nistru sau în Dunăre.

În loc de posomorâţii Carpaţi, urieşe sentinele ale Moldovei, nu vezi acolo decât pitulate şi împrăştiate grămezioare de pământ, cari se par a fi înălţate cu mâna omului, căci producerile naturii nu pot fi atât de meschine.

În loc de nenumărate ape şi râuleţe, vezi câte o baltă sărată, câte un părâu efemer ce nu-l vei mai găsi mâini, sorbit de arşiţa soarelui; sau dai din întâmplare peste un puţ... vei umbla mult, sărmane, până a-i descoperi o pereche!

47. Astăzi pacea şi industria impoporară Budjacul cu vro câteva orăşele şi mai multe sate.

În secolul XVI, sub tâmpitoarea dominaţiune turco-tătară, afară de Ak-kerman şi Bender, împlântate tocmai la margine, nu întâmpinai acolo nici o locuinţă umană pe suprafaţa pământului.

Bordeiele erau săpate pe sub pământ, şi numai fumul ce se furişa din fundul acelor îngrozitoare suterane putea conduce câteodată paşii rătăcitului călător.

Mai zăreai ici-colea câte o turmă albind la picioarele vreunei coline...

Adauge o pestriţă societate de mierle, ganguri, grauri... şi vei avea o idee completă despre toată vitalitatea Basarabiei.

48. Mai sus de Bender, cam în prejmetele Lăpuşnei, deja pe teritoriul moldovenesc, avantgarda condusă de hatmanul Slăvilă surprinse un detaşament de inamici, turci şi tătari.

Ei erau siguri că Ioan-vodă se află departe, la Brăila.

Atacaţi în pripă şi descurageaţi chiar înainte de lovire, duşmanii fură înfrânţi, răsipiţi, alungaţi, seceraţi.

Abia o mie reuşi a scăpa teferi la Bender, ducând cu sine ciuma spaimei.

49. Ioan-vodă, ajungând la câmpul luptei, nu permise nici un moment de zăbavă.

Înainte cu toţii!

Pe şes, sub murii Benderului, stătea un alt detaşament de vrăjmaşi, către care se adauseră acum fugarii de la Lăpuşna.

Astă dată îi lovi însuşi Ioan-vodă.

Goniţi până la porţile Benderului, învinşii intrară odată cu învingătorii.

Oraşul fu cuprins; puţini izbutiră a se închide în citadelă.

Urmă, fireşte, un jaf frate gemen cu acela de la Brăila, cu acea numai deosebire că, în cazul de faţă, prada, din necesitate, fu mai modestă.

50. Bătaia de la Lăpuşna şi cuprinderea Benderului se succeseră cu atâta repeziciune şi se realizară cu atâta

uşurinţă, încât nu credem să mai fie în istoria română un alt exemplu către care mai bine să se poată aplica sublimul laconism al lui Cesar: “venii, văzui, vinsei”.

51. După izbândă, eroul nostru, lăsând fără asediu citadela, după cum făcuse la Brăila, se aşeză cu tabăra denaintea Benderului, cu faţa spre inamic şi cu dosul spre hotarul Moldovei.

Aci el dede armatei sale, pentru prima oară, un dublu interval de repaos: opt zile.

Această neobicinuită prelungire avea o gravă cauză politică.

Încă la începutul războiului, Ioan-vodă scrisese către doi dintre cei mai puternici din aristocraţia polonă, rugându-i să-l ajute la nevoie chiar contra poruncilor turcitului lor rege.

Unul era celebrul Laski, prea adesea menţionat în cursul acestei istorii.

Cellalt era principele Ostrogski, gubernatorul Poloniei meridionale.

Laski era furios pe turci pentru că în locul lui Ioan-vodă puseră domn pe Petru cel Şchiop, iar nu pe dânsul, după cum stăruise; era furios pe Enric de Valois pentru că nu-şi pusese pe lângă Poarta otomană toate silinţele în această cestiune; era furios şi pe turci, şi pe Enric de Valois şi, prin urmare, din rival periculos deveni acum amic devotat al principelui moldovenesc.

Ostrogski, pe de o parte fiind de rit grecesc, simpatiza cu coreligionarii români şi despreţuia fanaticul papism al noului rege polon; pe de altă parte, fiind cap al marginilor meridionale ale Poloniei, el nu se putea răsufla de necurmatele invaziuni tătare şi căpătă o ură nestinsă pentru tot ce era musulman; încât rugămintea lui Ioan-vodă îl atinse la coarda cea mai delicată.

Aşadară, Laski şi principele Ostrogski răspunseră amândoi într-o voce că, deşi deosebite împregiurări nu le iartă a veni în persoană în ajutorul scumpului prieten, totuşi, se vor grăbi a-i trimete ostaşi, muniţiuni, bani, orice le va sta în putinţă.

Ambii magnaţi erau în stare de a pune sub arme 20 000 de oameni aleşi, călări sau pedestri, prevăzuţi cu arme de mână, însoţiţi de artilerie şi conduşi de căpitani deştepţi; ei bine! pentru un asemenea contingent, mai frumos decât acel al regelui Sardiniei în campania de la Crimea, pentru un asemenea contingent Ioan-vodă putea pierde patru zile peste număr.

Poziţiunea de la Bender era în cazul de faţă cea mai potrivită: puţin mai sus, de ceea parte a Nistrului, se începea teritoriul polon, până la care era abia vro câteva ore de depărtare.

52. Aflând de bătălia de la Lăpuşna şi de arderea oraşului Bender, sandjacul de Ak-kerman trimise 10 000 de păgâni în sprijinul citadelei, rămase până acum în mâinile otomanilor.

Ioan-vodă cheamă pe Swierczewski, cel mai renumit dintre căpitanii cozacilor.

"Voiesc a-ţi arăta astăzi o deosebită a mea încredere, îi zise principele; ia cozacii voştri şi trei mii din călărimea moldovenească; o oaste vrăjmaşă se apropie pentru a ne respinge de aice; aşteapt-o după acele movile, - el arătă cu mâna, - aşteapt-o şi zdrobeşte-o; fă astă dată ca slava biruinţei să fie numai a ta!"

Cozacul se simţi măgulit până în adâncul amorului propriu: cuvintele lui Ioan-vodă l-ar fi făcut erou să nu-l fi făcut erou natura.

53. De ce oare principele nu porni cu toate forţele sale întru întâmpinarea inamicului?

Sau de ce oare, detaşând un corp de oaste, el nu-i porunci a merge mai departe, iar de a aştepta pe duşman chiar în apropierea Benderului?

Aceste două întrebări sunt foarte legitime; un general e dator a da seamă de toţi paşii săi, arătând limpede pentru ce a făcut aşa cum a făcut, şi nu altminterea, şi probând lămurit că trebuia să facă anume cele făcute.

Să se fi mişcat Ioan-vodă cu întreaga armată, el lăsa garnizoanei din citadela Benderului facultatea de a-l lovi din dos, încât s-ar fi pus el singur între două focuri.

Să fi înaintat detaşamentul său prea departe, rămânea fără sprijin la caz de nenorocire; iar detaşamentul fiind învins, pe de o parte demoralizarea intra în toată masa armatei moldovene, pe de altă parte garnizoana din Bender se unea cu contingentul de la Ak-kerman şi ne ataca cu un adaus de forţă materială şi morală.

Aşadară, Ioan-vodă fu constrâns a nu porni cu toate forţele sale, ci numai a dezlipi un detaşament, poruncindu-i a nu se prea depărta cumva de prejmetele Benderului.

54. Locul unde stătu Swierczewski, aţinând calea turcilor, era într-o aşa distanţă de la tabăra lui Ioan-vodă, încât urcând vreo movilă din acele cu cari e acoperit aci în abundanţă tot litoralul Nistrului, principele observa cu ochii săi toate evoluţiunile bătăii.

Citadela de la Bender se afla la mijloc între dosul detaşamentului lui Swierczewski şi faţa taberei lui Ioan-vodă.

Această ingenioasă dispoziţiune a armatei moldovene îi asigura victoria chiar mai nainte de a se fi încins lupta; căci:

1. Să fi ieşit garnizoana turcă din citadelă pentru a lovi pe dindărăt detaşamentul lui Swierczewski, în aceeaşi clipă

Ioan-vodă s-ar fi repezit, lovind-o tot pe dindărăt pe ea însăşi, ceea ce ar fi adus după sine căderea citadelei în mâinile moldovenilor.

2. Contingentul turc, venit de la Ak-kerman, să fi reuşit a turbura detaşamentul lui Swierczewski, Ioan-vodă pe dată ar fi mişcat în ajutoru-i alte două sau trei mii de oameni, fără a înceta de a ţinea totodată închisă ieşirea din citadelă.

55. În bătălia de la Bender, Swierczewski fu ceea ce fusese Dumbravă în bătălia de la Jilişte: cel mai inteligent executor al ordinelor unui om de geniu.

Fără doi-trei ca aceştia, oare s-ar fi putut realiza miraculoasele izbânde ale lui Ioan-vodă?

Atingem o cestiune care interesează toate popoarele şi toţi secolii în genere; şi care ne va interesa mâini-poimâini pe noi înşine, în specie.

A întreba cum ar fi mers Ioan-vodă fără un Dumbravă sau un Swierczewski este a întreba cum ar fi mers Bonaparte fără un Ney, un Murat, un Lannes.

A întreba cum ar fi mers Bonaparte fără un Ney, un Murat, un Lannes este a întreba cum ar fi mers Columb fără busolă.

Columb ar fi inventat busola, şi tot izbutea a merge înainte; Bonaparte ar fi descoperit pe mareşalii săi în toate unghiurile Franciei; Ioan-vodă ar fi creat pe un alt Swierczewski şi pe un alt Dumbravă.

Prima şi fundamentala trăsătură a oamenilr mari, în orice ram, este că lor nu le lipsesc niciodată instrumente; prima şi fundamentala trăsătură a oamenilor mici, iarăşi în orice ram, este că ei nu văd instrumentele zăcând la picioarele lor şi în zadar îşi frâng capul căutându-le aiurea.

Sub Ludovic XVI, Ney ar fi murit dogar, Lannes - vezeteu, Murat - birtaş; trebuia un Bnaparte ca să recunoască în ei stofa de generali.

Swierczewski nu fusese nimic cât timp se afla în Polonia, Dumbravă era necunoscut sub predecesorii lui Ioan-vodă...

Oamenii de geniu creă tot, tot, până şi uneltele creaţiunii!

Prin dogărit, prin birturi, prin grajduri, mulţi Nei, Lanni şi Muraţi români oftează în tot momentul după un soare care să pătrunză cu razele sale până la soiosul lor întuneric.

56. Swierczewski îşi aşeză detaşamentul în următoarea ordine.

Cozacii formau linia de bătaie.

La aripa stângă patru centurii cu suliţe, în centru patru centurii cu puştile, la aripa dreaptă patru centurii cu arce.

La spatele acestora se lungea un şir de colnice, din dosul cărora se ascunseră trei mii de călărime moldovenească.

Dentâi puşcaşii şi arcaşii descărcară o ploaie de săgeţi şi de gloanţe, pentru a produce o dezordine în centrul şi în aripa stângă a duşmanilor.

Apoi suliţaşii făcură atac asupra aripii drepte.

Inamicii concepură, şi trebuia să conceapă ideea, pe acest corp, azardat prea înainte, să-l desparţă de celelalte două corpuri cozace, rămase pe loc.

Deci ei îşi mişcară centrul şi dreapta asupra puşcaşilor, punându-se la mijloc între aceştia şi suliţaşii cei încăieraţi cu aripa dreaptă.

Pe baza atării combinaţiuni, turcii îşi închipuiau a fi căpătat un avantagiu decisiv, putând acum a încongiura pe cei opt sute de cozaci, lipsiţi de o aripă, al căreiia teren rămase gol, şi care, şi aceea, izolată la o parte fără nici un sprijin şi compusă numai din patru sute de suliţaşi, căta neapărat a fi tăiată în bucăţi.

În acest mod câmpul bătăliei, în urma evoluţiunilor, prezenta două grupe: mai încoace, peste 6 000 de turci strângând 800 de cozaci; mai încolo, din dos, 400 de cozaci strânşi de peste 3 000 de turci...

Sosi momentul oportun.

Puşcaşii şi arcaşii cozaci, precum ziserăm, stăteau răzemaţi de neşte colnice, la spatele cărora se ţinea în embuscadă cavaleria moldovenească.

Când cornurile atacului turc, silindu-se a încinge pe cei 800 de cozaci, se apropiară de linia colnicelor, deodată moldovenii săriră cu răcnete la dreapta şi la stânga.

Turcii se treziră înconjuraţi ei înşişi.

Îi cuprinse o panică.

Victoria fu completă.

Lupta durase numai o oră.

Toată pierderea detaşamentului moldovenesc abia trecea peste o sută de morţi.

Din turci, cei mai mulţi aşternură câmpul, puţini scăpară cu fuga, vro două sute fură prinşi.

Ioan-vodă, privind din tabăra de lângă Bender, aplauda pe copiii geniului său.

Oare să fi aplaudat şi garnizoana turcă, privind la spectacol şi mai bine din vârful citadelei?

57. Meritul lui Swierczewski se cuprinde în următoarele:

1. El permise turcilor să vază în voie toată puţinătatea cetei cozace, ceea ce-i făcu a nu se forma în două linii, mai lăsând şi o rezervă după obiceiul lor, ci să se grupeze cu toţii într-o singură linie de bătaie, în speranţă de a scurta astfel lupta, turtind în clipă o mână de cozaci sub greutatea mulţimii.

2. El puse în risc o aripă întreagă, micşurându-i înadins lungimea frontului, ceea ce, înlesnind turcilor facul-

tatea de a încongiura pe cozaci, îi îndemnă a profita de o greşeală imaginară şi-i atrase drept asupra embuscadei.

58. Bătaia de la Bender dede naştere unui epizod pe care îl reproducem aci, ca o poezie purtând caşetul epocii.

Un mare filosof a zis:

"Când cineva devine famos în bine sau în rău, poporul se grăbeşte a şi-l închipui în cutare sau cutare împregiurare, şi inventează apoi asupra-i fabule în armonie cu caracterul eroului; cari sunt *minciuni factice*, dar *verităţi ideale*, căci gloatele nu imaginează decât ceea ce este analog cu realitatea.

Detaşamentul lui Swierczewski prinsese, între alţii, pe însuşi agaua, capul armatei turce, bărbat frumos, nalt, plin de farmecul manierelor, şi atât de bogat, încât, voind a se răscumpăra din mâinile cozacilor, pentru ca să nu-l ducă denaintea teribilului Ioan-vodă, le-ar fi propus să-l cântărească de şase ori, contra balanţându-l o dată cu mărgăritar, de două ori cu aur, de trei ori cu argint.

Mărgăritar în greutatea unui om trupeş... nu ştim, zău, dacă Rotschild ar fi în stare a se răscumpăra cu un aşa preţ să fi căzut în robia păgânilor; dar fabula nu căuta la atari şicane de detaliu; ea tindea numai a da o idee pitorească de bogăţia paşalelor turci de atunci şi, în această privinţă, minciuna e adevărată.

Urmăm mai departe cu naraţiunea.

Oricât de splendidă fuse oferta prinsului agă, totuşi, cozacii nu se lăsară a se corumpe, ci-l depuseră viu în mâinile lui Ioan-vodă, punând credinţa cea jurată principelui mai sus de orice avuţie.

Nu-i de crezut că fidelitatea cozaciloor se va fi urcat vreodată tocmai până la un aşa grad de cavalerism; dar chiar câtă a fost, ea tot încă era prea mare şi, am putea

zice, neprobabilă din partea unei oştiri mercenare din secolul XVI; încât fabula avea oarecum dreptul de a iperboliza acea minunată fidelitate, caracterizând-o mai în reliev.

În fine, adus denaintea lui Ioan-vodă, nenorocitul agă fu interogat de către principe în curs de câteva zile asupra celor atingătare de Turcia şi apoi dat soldaţilor să-l taie în bucăţi cu coasele, deşi nici lui Ioan-vodă, desigur, el nu va fi uitat să-i propună cele şase măsuri de mărgăritar, de aur şi de argint.

Mult mai erau urâţi păgânii în ochii eroului român: din acest punct de vedere, bine îl cunoscu fabula!

59. Pe când Swierczewski triumfa asupra inamicilor, douăzeci şi cinci de luntri, pogorându-se pe Nistru de la fruntariile polone, aduseră lui Ioan-vodă prima mică dovadă cum că Laski şi Ostrogski sunt în adevăr decişi a-i trimite ajutoare; era 600 de cozaci pedestri sub comanda unui vechi marinar, Pokotilo.

Oricât de slab, acest contingent fu de o valoare nespusă pentru trebuinţa momentului.

Ioan-vodă porunci noilor-veniţi a se rembarca în luntrile lor, câte 24 în fiecare, lăsându-se în josul Nistrului asupra Ak-kermanului unde nu puteau întâmpina multă rezistenţă, precedându-i spaima victoriei de la Bender.

Însuşi principele rămase în excelenta-i poziţiune, având la spatele său hotarul Moldovei, de unde îşi procura în abundanţă proviziuni şi-şi mărea cadrele oştii, şi în învecinarea Poloniei, de unde aştepta pe toată oara deplina realizare a promisiunilr lui Laski şi Ostrogski.

Să se fi mişcat el singur pe uscat asupra Ak-kermanului, ariditatea năsiposului sol, lipsa de apă, ucigătoarea căldură a acelei semiafricane regiuni, pe care am descris-o

cu câteva rânduri mai sus, n-ar fi întârziat a introduce foamete, sete şi boale într-o armată crescută deja la o cifră destul de considerabilă.

Luntraşii cozaci erau mai potriviţi pentru atare misiune.

Dezbarcând pe neaşteptate la Ak-kerman, ei surprinseră oraşul, măcelăriră orice li s-a părut a fi musulman sau musulmănit, se încărcară de bogată pradă, şi, dând foc caselor, lăsară numai citadela, înălţându-se ca un monument funebru dasupra mormintelor...

60. Să observăm că Ioan-vodă fu unicul principe român victorios pe uscat şi pe apă.

61. Trecură numai două luni de la exploziunea războiului.

În acele două luni fu câştigată marea victorie de la Jilişte, fu cucerită toată Ţara Românească, fură luate Brăila, Benderul şi Ak-kermanul; mari detaşamente inamice fură frânte, o dată lângă Lăpuşna şi de două ori lângă Bender...

În acele două luni pieriră, de incendiu şi de sabie, cel puţin 200 000 de duşmani, pe când moldovenii nu se vede a fi pierdut peste tot nici o mie de oameni...

Trecură numai două luni de la exploziunea războiului!

62. Până aci avurăm ocaziunea de a analiza numai resoartele parţiale ale fiecărei din bătăliile lui Ioan-vodă, explicând victoriile sale una câte una, fără legătură cu celelalte.

Până aci văzurăm cauzele succeselor în varietatea mijloacelor: diferite terenuri, diferite arme, diferite ordine de bătaie, diferite timpuri...

Până aci arătarăm, bunăoară, cavaleria ilustrându-se în ordinea concavă pe şesul de la Jilişte în bruma dimineţii, infanteria culegând lauri prin o furioasă escaladare a Brăilei, marina aruncând dezolaţiune în Ak-kerman, embuscada reuşind pe terenul unduios de lângă Bender, şi aşa mai departe.

Până aci, în fine, nu ne atinserăm de loc de acele principii sintetice cari fac să reuşească nu o singură bătălie, - ceea ce se poate întâmpla chiar unui general mediocru, prin efectul azardului, - ci cari fac să reuşească o campanie întreagă ceea ce nu se poate întâmpla decât unui geniu militar prin forţa combinaţiunilor...

63. Elementele, adunate mai sus, ne permit acum a atribui minunile lui Ioan-vodă, în ţara Românească şi în Basarabia, la trei cauze mari şi generale, cari planează deasupra tuturor celorlalte, mici şi speciale:

1. marşul;
2. alegerea teatrului luptei;
3. manierea personală a capului.

64. Toate mişcările lui Ioan-vodă fuseră astfel încât inamicii nu-l puteau surprinde niciodată, pe când el, din contra, îi surprindea la tot pasul.

Armata sa mergea închisă din faţă, din laturi şi la dos prin o întinsă reţea de aşa-numite străji, compuse din oaste uşoară, şi pe cari le străjuiau iarăşi o mulţime de santinele, presărate în toate direcţiunile, prin sate, pe înălţimi, în strâmtori, la trecătorile apelor...

Cea mai ascunsă urnire a duşmanului era pe minut cunoscută lui Ioan-vodă, care se azvârlea asupra-i, îl sfărma, îl măcelărea, făcea să se simţă trăsnetul mai nainte de a se fi văzut fulgerul.

Principalele rezultate ale acestei extreme răpeziciuni, unită cu o extremă pază, fură:

1. forţele mici învingeau forţe mari;
2. inamicii pierdeau mii de oameni, iar ai noştri rămâneau mai-mai intacţi.

65. Alegerea teatrului luptei fu şi mai fecundă în consecuenţe.

Ioan-vodă nu lăsă pe duşmani să calce Moldova, ci-i înfruntă în propria lor ţară, dentâi în Muntenia, apoi în Budjac.

În acest chip, el ajunse la trei scopuri de o supremă importanţă:

1. Moldovenii, scutiţi înântrul patriei de nemulţumirile, zăpăceala şi pagubele războiului, rămaseră ca o nesecată rezervă de bani şi de braţe.

2.Inamicul, simţindu-se atacat în propriul său cămin, primea pericolul asupra-şi în loc de a-l da altora, exagera în imaginaţiune-i puterea adversarului, se descuragea.

3. Aflându-se într-o ţară vrăjmaşă, ostaşii lui Ioan-vodă, din cari cei mai mulţi fără soldă, aveau drept impuls perspectiva predei.

66. Un vechi autor polon, care avu bunul-simţ de a cuprinde şi pe români în tractatul său universal asupra artei militare, - ceea ce n-a făcut până acum nici un autor nou francez sau german, - zice, între altele:

“Ioan-vodă din Moldova, Mihai cel Viteaz din Ţara Românească şi Gustav Adolf, regele Sveziei, ştiau a înfrâna pe numeroşii lor ostaşi numai prin prestigiul elocuenţei şi prin familiaritate”...

67. Trebuie oare să mai spunem că Annibal, Cesar, Wallenstein, Frederic cel Mare, Napoleon nu avură nici ei alte principii afară de cele de mai sus, deşi fiecare le aplica în modul cel mai potrivit cu împregiurările propriei sale epoci?

IV

CATASTROFA

> *Thus, sometimes, hath the brightest day a cloud... Sirs, what's o'clock?*
> Astfel, uneori ziua cea mai senină are un nor... Domnilor, câte ceasuri sunt?
> *Shakespeare, Henry IV; II, 4*

1. Turcia din Europa prezintă o mare asemănare cu planta numită *senzitiva*: de-ndată ce atingi cu indiscreta-ţi mână una singură din foile sale, toată floarea resimte atacul şi se strânge de durere.

Românii, bulgarii, sârbii, grecii şi arnăuţii sunt cele cinci foiţe ale senzitivei otomane: cea mai mică mişcare produsă în vreuna din aceste naţionalităţi trage după sine imediata convulsiune a tuturor celorlalte.

Românii sunt latini, bulgarii şi sârbii - slavi, grecii - o degeneraţiune elenică, arnăuţii - o viţă tracică, astfel diferenţa sângelui îi dezbină, dar îi unesc doi nervi puternici: frăţia religioasă şi frăţia de sclavie.

Când Mircea cel Mare bătea pe turci, bulgarii şi sârbii se îndesau sub steagurile eroului român, a cărui memorie rămase până astăzi în poeziile lor naţionale.

Când Petru Rareş se pregătea a scutura jugul otoman, grecii îi serveau în toate modurile cu cel mai curagios devotament.

Armatele lui Mihai cel Viteaz erau pline de sârbi, bulgari, greci şi arnăuţi...

În fine, câteşicinci popoarele recunoşteau totdauna solidaritatea intereselor respective faţă de faptul comun al apăsării turce.

2. Dar din toată această grupă, legătura fără îndoială cea mai strânsă şi cea mai trainică uneşte, din vechime şi până astăzi, pe români şi pe bulgari.

În evul mediu ei formau un singur imperiu, de la Alpii Carpatici până la Alpii Balcanilor, sub sceptrul unei glorioase dinastii române, de care tremura Constantinopole şi pe care o linguşea Roma.

În secolul XIII acea grandioasă monarchie se rupse în trei trunchiuri: Moldova şi Ţara Românească începură a se naşte, Bulgaria începuse a muri.

În loc de un singur suveran apar pe scenă trei principi neatârnaţi; dar tradiţiunea unităţii primitive nu fu uitată: câteşitrei adăugau către propriile lor nume sacramentul prenume de *Ioan*, conservând astfel nemuritoarea memorie a împăratului Ioan Asan, fundatorul măririi româno-bulgare unite.

În secolul XIV, Bulgaria căzu cu desăvârşire sub jugul otoman; de atunci încoace nefericiţii săi fii refugiau în toţi anii cu miimi pe teritoriul rămas pe jumătate liber al românilor, aşteptând cu răbdare mântuirea lor de la aceia dintre cari avuseseră într-o vreme generozitatea de a-şi primi o dinastie.

Ziarul româno-bulgar *Viitorul*, apărut şi din nenorocire apus mai an pe ospetoasele maluri ale Dâmboviţei, fu cea mai proaspătă, dar nu ultima manifestaţiune a acelei eterne simpatii internaţionale...

3. Inima bulgarilor putea ea, oare, a nu fi tresărit în profundul său când freamătul fluviului-rege le aducea răsunetul miraculoaselor fapte ale lui Ioan-vodă?

Serbii, arnăuţii, grecii rămâneau ei, oare, de tot surzi la depărtatul echo de libertate?

Un luminos incendiu ardea cu văpaie dencoace de Dunăre; tăciuni înflăcăraţi zburau până la Balcani; vro

două-trei scântei cădeau şi mai departe; undeva, pe stâncile Croiei sau pe ruinele Panteonului!

4. Mare fu spaima Porţii otomane văzându-se în pericol de a pierde, prin o conflagraţiune generală, tot ce uzurpase din astă parte a Bosforului.

În zăpăcirea lor, pe turci nu-i tăia capul, un prinţuşor vasal, un simplu bei, un sclav cum să cuteze el a întreprinde şi cum să reuşească a conduce o revoltă atât de extravagantă, ale cării consecuenţe ameninţau însăşi inima Imperiului otoman.

Sultanul Selim recurse, în fine, la trei măsuri:

1. Se ruga Alahului şi proorocului său Mohamed în geamia Sântei-Sofie.

2. Fulgeră contra guvernului polon, pentru ca să curme orice comunicaţiune cu Moldova.

3. Trimise asupra lui Ioan-vodă o nouă armată, de care s-ar fi speriat atunci cel mai puternic monarc al Europei...

5. Ahmed-paşa, beglerbeiul Rumeliei, şi Adel-Ghirai, fratele hanului Crâmului, primiră ordine de a intra cu toate forţele în Moldova; de a prinde viu sau mort pe "nebunul târâie-brâu şi vântură-ţară" - aşa numeau pe Ioan-vodă turcii supăraţi peste măsură - şi de a pune domn pe Petru cel Şchiop.

O sută mii de turci păşeau spre Dunăre; o sută mii de tătari păşeau spre Nistru...

6. Aflând dispoziţiunile duşmanilor, Ioan-vodă nu mai putea rămâne lângă Bender; el trecu Prutul şi-şi puse tabăra la marginea Moldovei, în Huşi.

Cu un secol mai nainte, acest orăşel fu descălecat de o colonie de husiţi, alungaţi din Boemia şi din Ungaria, şi pe cari Ştefan cel Mare, iertându-le eresul în favorul industriei, îi primise şi-i căsnicise în Moldova.

Fugarii își aleseseră un cuib care să le poată aminti pierduta patrie: dealurile și pădurile Hușului reproduc până acum imaginațiunii călătorului pitoreștile situri de lângă Carlsbad.

Până a sosi momentul oportun, această fortăreață firească era, pentru eroul nostru, cel mai nemerit și, putem zice, unicul punct de așteptare.

Pozițiunea Hușului prezinta următoarele avantaje principale:

1. Înlesnire pentru hrană și pentru recrutațiuni din interiorul Moldovei;

2. Apropiare de la fruntaria polonă, de unde Ioan-vodă tot încă nu despera de a căpăta ajutoare mai serioase;

3. Localitate retranșată prin însăși natura și în care nu putea fi forțat într-un caz de năvală neprevăzută;

4. Facultatea de a porni, într-un moment, sau la Nistru contra tătarilor, sau la Dunăre contra turcilor...

7. Aici Ioan-vodă congedie toată infanteria compusă numai din țărani.

Fiecare pedestraș fu însărcinat de a zbura la satul său, de a aduce brânză și făină pentru mai multe zile, de a răspândi în țară dulcea poveste despre victoriile deja obținute și de a înrola pe acei ce ar voi să ia parte la gloria și câștigul victoriilor viitoare.

Apoi dede poruncă la cei 600 de cozaci marinari, cari arseseră Ak-kermanul, să se tot plimbe cu luntrile lor pe Nistru, pe Marea Neagră și pe Dunăre, în linia dentre Bender și Brăila, pândind mișcările și intențiunile turce și tătare.

Celelalte centurii cozace, ecuestre, fură rânduite în altă parte, autorizați de a cutreiera Budjacul în toate direcțiunile, tăind, arzând și apucând tot ce le va sta în cale.

În fine, rămânând în tabăra de la Huşi, deocamdată numai cu garda personală sau curtenii, toată cavaleria moldovenească Ioan-vodă o expedi la Dunăre, cu misiunea de a opri pe otomani.

8. Operând în unire cu tătarii, turcii nu se puteau transporta în Moldova decât prin un singur punct, între Prut şi Marea Neagră, pe la cetatea Isakcia, numită în vechile noastre cântece istorice: "Vad de la Oblucită".

Ceva mai sus, Dunărea, lărgită prin numeroasele-i guri, nu mai prezintă nici o putinţă de trecere; ceva mai jos, începându-se Prutul, turcii nu puteau trece fără a cădea în imposibilitatea de a se întâlni cu tătarii.

Astfel, stând zid în faţa Isakcei, mai fiind susţinută şi prin cele 25 luntri ale cozacului Pokotilo, cavaleria noastră fără greutate putea să apere trecătoarea Dunării în curs de mai multe zile, respingând cu succes toate încercările turcilor.

9. Pe când Ahmed-paşa cu otomanii ar fi stătut în nemişcare pe ţărmul opus al Dunării, Adel-Ghirai cu tătarii ar fi trecut Nistrul lângă Bender sau lângă Ak-kerman, unde nemic nu-l putea împiedica, fiind protejat de artileria cetăţilor.

În acel interval Ioan-vodă, concentrându-şi toată infanteria, garda personală şi cavaleria cozăcească, s-ar fi răpezit cu furie asupra tătărimii, ar fi zdrobit-o şi apoi, cu o oaste deja înaripată prin victorie, s-ar fi întors cu iuţeală la Dunăre contra turcilor.

Această măreaţă combinaţiune era de felul acelora cari, cu un secol mai în urmă, ilustrară pe mareşalul de Luxembourg în bătălia de la Fleurus şi pe celebrul Turenne în bătălia de la Sintzheim.

A preveni unirea duor armate inamice, bătând dentâi pe cea mai slabă şi apoi pe cea mai tare, este una din operaţiunile cele mai frumoase în arta militară.

10. Astfel, toată reuşita campaniei depindea de la detaşamentul trimis la vad de la Oblucița.

În fruntea lui fu pus pârcălabul Ieremia Golia, care, precum văzurăm, se distinsese prin bravură în bătălia de la Jilişte.

El era cel mai intim amic al lui Ioan-vodă;

el însoţise pe Ioan-vodă în străinătate;

el intrigase pentru a procura lui Ioan-vodă coroana Moldovei;

lui îi încredinţase Ioan-vodă fortăreaţa Hotinului, una din cheile ţării;

lui, deja în timpul războiului, Ioan-vodă îi dărui două mari moşii;

lui îi scăpă Ioan-vodă viaţa în focul unei bătălii, cu pericolul propriei vieţi;

înainte de a pleca la Dunăre, el jură lui Ioan-vodă pe sânta cruce şi pe sântul *Evangeliu* de a fi credincios până la moarte...

Garanţiile erau oare destule?

Ei bine! pentru treizeci pungi cu aur, al doilea Juda, pârcălabul Ieremia Golia, vându o suvenire, un amic, o patrie, o religiune!

11. Turcii trecură Dunărea. Trădătorul înştiinţă pe Ioan-vodă cum că ajunsese prea târziu pentru ca să-i fi putut opri; dar că forţa duşmanilor nu se ridică peste 30 000 de oaste nedesciplinată.

Planul primitiv e răsturnat: domnul se vede silit a bate dentâi nu pe tătari, ci pe turci.

Fiecare minută e preţioasă.

El trece Prutul şi zboară spre gura Dunării...

12. Cu toate astea, veselia şi speranţa domnea în oastea eroului.

Cu câteva zile mai nainte, la 2 iuni, ea serbase în fecundele podgorii ale Huşului o zi mare, naţională, de bun ogur: ziua Sfântului Ioan de la Suceava, patronul Moldovei şi totodată patron al viteazului principe.

Acum ea păşea la luptă cu voioase cântece: zgomotoasa muzică de tobe, trâmbiţe, surle, fluiere o ducea la cununie... cu moartea!

13. Apropiindu-se de tabăra turcă, Ioan-vodă trimise pe hatmanul Slăvilă, cu cozacii şi câteva mii de cavalerie moldovenească, să afle numărul precis şi dispoziţiunile inamicului.

Ei dederă peste 4 000, ce formau avantposturile armatei duşmane; dar, fugărindu-i, nu putură prinde decât un singur turc, greu rănit şi carele expiră mai nainte de a fi putut răspunde la întrebările hatmanului.

Atunci însuşi Ioan-vodă, luând cu sine 5 călăreţi, cari erau garda-i personală, se sui pe o înălţime, sperând a putea judeca de cifra inamicilor după spaţiul ce va fi ocupat armata lor.

Dar nu văzu nimic, afară de vro patru cete, cari păzeau în diferite direcţiuni intrarea taberei păgâne.

Astfel, pentru prima oară, îi lipsea acum neapărata prefaţă a unei bătălii: să afle puterea, situaţiunea şi planul adversarului.

Norocul începu a-şi schimba pasul.

Dar însăşi fatalitatea dede astă dată peste un Prometeu gata a provoca la luptă toate fulgerele Olimpului!

14. Când ostaşii, turburaţi prin fel de fel de şoapte, citind nedomerire pe frunţile căpitanilor şi silabisind în propriile lor inimi presimţimântul catastrofei, veniră să

întrebe pe Ioan-vodă de numărul păgânilor - "îi vom socoti în luptă!" le răspunse eroul.

15. Mai rămâne la mijloc o noapte!

A doua zi se va dezbate cestiunea emancipării creştinilor de sub jugul Turciei.

Până acum stăpân al Moldovei, cuceritor al Ţării Româneşti, dezrobitor al Basarabiei, Ioan-vodă mâine... peri-va?

Mai rămâne la mijloc o noapte!

Să aromim în aşteptarea zilei.

Ioan-vodă mâine va trece Dunărea, al cării gemet răsună deja până la tabăra moldovenească; va înarma braţele vânoşilor bulgari şi, înălţând pe culmea Balcanilor steagul libertăţii, va striga: "După mine la Constantinopole!"

Mai rămâne la mijloc o noapte.

16. Când se lumină de zi, trei boieri lipseau din tabăra moldovenească.

Le punem aci numele pentru a rămâne în vecii vecilor stigmatizate în memoria strănepoţilr.

Fu vornicul Murgu, stolnicul Bilăe şi hatmanul Slăvilă.

În cursul nopţii ei fugiră la turci.

Cronicarul Urechea se încearcă a-i scuza, zicând: "Se temeau să nu cază în primejdie".

Curios!

Cronicarul trebuia să fi fost boier pentru a scuza pe alţi boieri cu atâta naivitate.

17. Cu toate dezavantajele sale, ba să mai fi fost altele şi mai mari, Ioan-vodă fu nevoit de a grăbi cu orice preţ bătălia din următoarele cauze:

1. Pentru a preveni sosirea lui Adel-Ghirai cu tătarii.
2. Pentru a profita de prima ardoare a ostaşilor.
3. Pentru a curma calea dezerţiunii...

18. În faţa cetăţii Isakcia, din astă parte a Dunării, se lungeşte, perpendicular fluviului, lacul numit Cahul, ale cărui maluri despre răsărit, unde se petrece scena, prezintă un creştet rădicat, cu mai multe ramuri lăturale, formând văi şi vâlcele, sau mai bine amfiteatruri închise fiecare prin câte trei pereţi de pământ.

Mai înainte de a deveni celebră în analele românilor, această localitate îşi câştigase deja un nume istoric din timpii cei mai depărtaţi: ea se deprinsese a vedea catastroafe!

Aci, undeva în apropiere, se afla într-o vreme un oraş dacic, dărâmat de macedonii lui Alexandru cel Mare în expediţiunea lor dincoace de Dunăre.

Aci perşii lui Dariu Istasp trecură şi retrecură Istrul în nefericitul lor război cu nomazii sciţi.

Aci, mai târziu, împăratul roman Valinte o păţise azardându-se contra goţilor.

Aci, până astăzi, în prejmele satului Cartal, se dezgroapă în toţi anii din misterul ţărânei preţioase anticităţi grece şi latine, testamente ale unei lumi pierdute.

19. La dreapta moldovenilor se întindea în lungime lacul, lat de peste 2 000 de stânjeni şi fără vaduri; în centru terenul era foarte accidentat; la stânga se desfăşura un şes; la spate - o terasă naturală.

Din partea turcilor lacul era la stânga; iară la dreapta şi în centru terenul, formând o ridicătură cam paralelă cu frontul moldovenilor, se pogora înapoi până la ţărmul Dunării.

Armata noastră avea peste vro câteva mii de gloată sau recruţi; peste 20 000 de infanterie, peste 10 000 de cavalerie, peste 1 000 de cozaci, 80 obuziere şi 60 tunuri de câmp de cele mici moldoveneşti, pe cari le-am descris cu o

altă ocaziune; adecă peste tot până la 35 000 de oameni şi 140 piese de artilerie.

Turcii erau peste 130 000 de oameni, cei mai mulţi, după obiceiul lor, cavalerie; şi 120 guri de foc.

Fiecare moldovean căta a se lupta, el singur, câte cu patru păgâni; dar Ioan-vodă, ca un general adevărat modern, îşi asigurase un mare avantagiu prin infanterie şi artilerie, mai ales având a face pe un câmp unduios, precum sunt totdauna ţărmii lacurilor.

Pe lângă astea, fiecare călăraş moldovenesc avea câte un cal de rezervă, pentru a înlocui pe cel trudit sau ucis.

Parcul abunda în arme: săgeţi pentru infanterie, pentru cavalerie suliţe...

Acestea erau mijloacele respective ale ambelor armate.

20. Despre ordinea turcilr avem prea puţine indicii după cari să ne putem orienta.

Istoricii o laudă: cu atât mai rău trebuia să fi fost pentru Ioan-vodă.

Tot ce se ştie este că:

1. Linia lor de bătaie avea la aripa stângă 20 000 de luptători.

2. Artileria nu se afla denaintea frontului, ci la dosul lui, după coline.

3. Armata avea multe linii, lungite, una după alta, până la ţărmul Dunării.

4. Batalioanele şi escadroanele erau profunde...

21. Ordinea de bătaie a lui Ioan-vodă se poate desfăşura cu destulă claritate.

În România, ca şi în Franţa, armata naţională se împărţea în pâlcuri sau regimente câte de 1 000 de oameni sub câte un căpitan, subdivize în despărţiri câte de 500 de oameni, sub hodnogi, vatavi sau locotenenţi.

Ioan-vodă conservă această diviziune, afară numai de cozaci, al căror număr nu se putea tăia decât cu cel mult în centurie; afară de gloată, care nu avea nici o organizaţiune regulată; şi afară de garda personală, o mică unitate excepţională.

Pe această bază, principele îşi împărţi acum armata moldovenească proprie în 30 de regimente, 20 de infanterie şi 10 de cavalerie; căuta a da celei una mie de cozaci o aşa poziţiune, încât fiecare centurie a lor să aibe efectul unui regiment românesc; iar gloata o lăsă a fi deocamdată numai spectatrice, călindu-se încet şi de departe, ca într-o şcoală, pentru ocaziuni viitoare, cu focul luptei.

Formaţiunea tactică a acestor unităţi prezinta trei linii, compuse fiecare, în proporţiuni diferite, din câte trei elemente separate: în centru stătea infanteria, la aripa stângă - cavaleria, la aripa dreaptă - cozacii.

Toate aceste elemente speciale erau prevăzute fiecare cu un element comun: artilerie.

Prin câteşitrele liniile treceau trei intervaluri de o lărgime egală: unul despărţind cavaleria de infanterie sau aripa stângă în centru, un altul tăind infanteria sau centrul în două jumătăţi, un al treilea despărţind infanteria de cozaci sau centrul de aripa dreaptă.

În intervalul din mijlocul infanteriei, între prima şi secunda linie, stătea principele, încongiurat de garda personală, 500 voinici aleşi din toată armata.

Acolo, la văzul oştii întregi, se înălţa steagul cel mare al ţării, cu capul unui zimbru înstelat pe o parte şi o cruce pe revers.

Compoziţiunea fiecărei linii diferea de celelalte două prin putere, fiind cu atât mai tare în toate cu cât mai mult se apropia de sfera acţiunii inamice: cei mai mulţi oameni

şi cele mai multe tunuri se îndeseau în prima linie, linia secundă era mai puţină şi mai rară; proporţiunea mai scădea încă în linia a treia.

Astfel:

Prima linie număra 16 000 luptători, anume: 10 000 infanterie, 5 000 cavalerie, 500 cozaci şi 500 garda personală.

Secunda linie număra ca la 9 300 luptători, anume: 6 000 infanterie, 3 000 cavalerie, 300 cozaci.

A treia linie număra ca la 6 200 luptători, anume: 4 000 infanterie, 2 000 cavalerie, 200 cozaci.

Prima linie avea 30 tunuri de câmp, secunda - 18, a treia - 12.

Dispoziţiunea precisă a celor 80 obuziere e necunoscută, fiind însă mai mult decât probabil cum că o parte ocupa înălţimea predomnitoare ce se ridică pe ţărmul lacului, la dreapta armatei moldovene, adecă din partea cozacilr; iar rămăşiţa va fi fost distribuită, ca şi tunurile de câmp, în calcul de câte două pe regiment.

Prima linie era menită a inaugura lupta; secunda trebuia să receapă pe prima la caz de retragere, sau s-o susţină la caz de debilitate; a treia forma rezervă.

Această caracteristică a fiecărei linii îndeosebi implica luarea următoarelor măsuri necesare:

1. Prima linie fu dezvălită în lungime, pentru a avea un front egal frontului inamic.

2. Prima linie avea între regimente şi între centurii intervaluri foarte mici, pentru a prezinta o rezistenţă compactă.

3. Liniile a doua şi a treia fură formate în coloane, pentru a putea păşi mai în ordine la ajutorul liniei precedinţi respective.

4. Secunda linie avea între regimente şi între centurii intervaluri mari, în cari să se poată încadra la nevoie prima linie.

5. Linia a treia avea între regimente şi între centurii intervaluri şi mai mari, în cari să se poată încadra la nevoie prima şi secunda.

6. Distanţa dintre prima şi secunda era mică, pentru ca sprijinul să poată fi mai grabnic.

7. Distanţa dintre secunda şi a treia era mare, pentru a păstra rezerva intactă de lovirile proiectilelor vrăjmaşe până la momentul trebuinţei extreme.

În fine, afară de cele trei linii de mai sus, mai era o a patra linie, suplimentară, îndată la spatele rezervei, în care se afla parcul, cai, muniţiuni etc., având la dos un lung brâu de coline, iar gloata la flancuri.

22. Această ordine primitivă de bătaie ni se pare a fi un cap d-operă de bun-simţ militar: nu era cu putinţă a profita mai bine de toate condiţiunile terenului şi de marcata specialitate a diferitelor arme.

În privinţa terenului:

1. Un lac apărând într-un mod inaccesibil aripa dreaptă a oaştii moldovene, Ioan-vodă, după un principiu foarte vechi în tactică, putu să-şi strămute toată cavaleria la aripa stângă; unde, pe lângă forţa-i numerică aglomerată, ea devenea groaznică iarăşi prin un alt avantagiu natural, preţios anume pentru acţiunea călărimii: şes.

2. La aripa dreaptă, asigurată prin poziţiunea locului şi prin o nălţime garnită de artilerie grea, Ioan-vodă crezu prea de ajuns a lăsa numai o mână de cozaci, voinici devotaţi şi cari, fiind călări sau pedestri, după trebuinţă, lesne se acomodau cu tot felul de teren.

3. Ştiind că tătarii vor putea supraveni chiar în cursul bătăliei, lovindu-l din spate, Ioan-vodă şi-l acoperi prin

căruţele parcului şi prin o ridicătură de teren, lăsând, din necesitate, mai descoperită numai cavaleria din aripa stângă, care însă, precum veţi vedea, era să aibă un rol mai important numai la începutul luptei.

În privinţa armelor:

1. Ioan-vodă ştiu a se feri de o greşeală comună generalilor europeni din secolul XVI, şi chiar mai târziu lui Gustav Adolf, cari toţi obicinuiau a amesteca armele la un loc, făcând monstruoase batalioane ecuestro-pedestre; în armata eroului nostru, din contra, cavaleria stătea la o parte, infanteria la o parte, cozacii - un fel de dragoni - iarăşi la o parte.

2. Deşi în Europa nu se stinsese încă uzul feudal din evul mediu de a planta în centrul armatei cavaleria, în care servea mândra nobilime şi pentru care mojica pedestrime abia avea dreptul de a forma aripe; deşi o asemenea ordine se perpetuase, mai cu seamă la vecinii noştri unguri şi poloni; totuşi, Ioan-vodă, ghicind prin geniul său toate misterele artei militare moderne, nu se sfii a aborda o cale de tot opusă obiceiului: el puse infanteria în centru şi cavaleria la aripe.

23. Studiind acum în cuintesenţă întregul ordin de bătaie al armatei moldovene, lesne deducem următoarele trei puncturi principale:

1. Aripa dreaptă - cozacii - prin lac şi prin tunuri era tare în privinţa defensivă.

2. Aripa stângă - cavaleria - prin şes şi prin număr era tare în privinţa ofensivă.

3. Centrul - infanteria - aşezat pe terenul accidentat cel mai propriu pentru această armă era gata a susţine, ofensiv sau defensiv, pe oricare din aripele sale.

24. Mai nainte de a începe bătălia, Ioan-vodă mai urcă, pentru a doua oară, piscul de pe malul lacului şi văzu, astă dată, toată armata turcă ieşind în ordine din văi.

Era o mulţime spăimântătoare!

Eroului tot însă nu-i venea a-şi închipui că l-a trădat pârcalabul Ieremia Golia, acela căruia, - după sublima expresiune a lui Tacit, - el îi dase tot ce poate primi un supus!

În loc de a aresta pe criminalul, el se mulţumi cu scuzele sale; în loc de a-i tăia capul, el îi lăsă cea mai importantă operaţiune a bătăliei.

La Waterloo Napoleon cel Mare crezu pe Grouchy!

25. Buciumii începură a cânta.

Răsună fiorosul răcnet: "Ucide! ucide!", rămas nouă, ca moştenire, de la vechii romani, cari strigau în momentul atacului: "Feri! feri!"

Planul lui Ioan-vodă, precum se putea judeca din însăşi dispoziţiunea armatei sale, în care una din aripele, acea stângă, concentrase în sine toată forţa ofensivă, era de a începe bătălia în aşa-numita *ordine oblică*, ca Epaminonda la Mantinea, Cesar la Farsale, Gustav Adolf la Leipzig, Bonaparte la Marengo.

(26) Admirat deja în anticitate, acest gen de atac căpătă neşte sufragii şi mai ponderoase şi se sancţionă prin neşte exemple şi mai strălucite în timpii moderni.

Frederic cel Mare rezumă preţioasele avantaje ale ordinii oblice în următoarele câteva cuvinte:

1. "Cu o oaste mică înfrângi o oaste mare.

2. Loveşti pe duşmani din partea de unde însuţi te ştii a fi mai tare.

3. Expui pericolului numai o porţiune din armată, restul conservându-se proaspăt"...

Ar putea crede oricine cum că eroul prusian justifică aci anume motivele eroului românesc!

27. Ioan-vodă comanda centrul.

Swierczewski - dreapta.

Stânga... pârcălabul Ieremia Golia.

28. Precum văzurăm, această din urmă trebuia să înceapă atacul.

Cele cinci regimente de cavalerie se aruncară asupra aripii drepte a turcilor.

Învecinatele cinci regimente de infanterie se mişcară înainte pentru a sprijini lovirea, ameninţând centrul inamicului.

Dar vai!

Ioan-vodă vede infanteria retrogradând, iar cavaleria plecând steagul, ridicând cuşmele pe suliţe şi trecând la duşmani.

În capul acelei cavalerii, - o mai repetăm o dată, - fu mascatul până atunci trădător, care, după ce vânduse păgânului trecătoarea Dunării, se grăbea acum a câştiga deplin preţul patricidului: fu pârcălabul Ieremia Golia.

29. Secolul XVI fuse fecund în cruzimi: Sânt-Bartelemi, domnia lui Ivan cel Groaznic, furorile Incuiziţiunii îl împestriţează ca neşte pete de tigru.

Varietăţile de pedepse, întrebuinţate atunci mai la toate popoarele Europei, îţi ridică părul, îţi increţesc fruntea şi-ţi încheagă sângele.

Dar nu fu, nu este, nu poate fi nici o penalitate destul de crudă pentru a corespunde cu fapta unui vânzător de patrie!

A împinge milioane de fraţi pentru secoli în abisul sclaviei este un atentat nu contra unui om, nici chiar contra unei singure naţiuni, ci contra a zece, a douăzeci de popoare, ce se nasc unul după altul şi se numesc generaţiuni.

Crima este atât de monstruoasă, încât imaginaţiunea se refuză a-i inventa o pedeapsă analoagă: penalitatea cea mai potrivită ar fi de a da mizerabilului viaţa Jidovului Rătăcitor, pentru ca să auză şi să simţă în curs de o miriadă de ani necurmatele blăsteme ale posterităţii.

Cain fusese sânt alăturea de pârcălabul Ieremia Golia!

30. O descurajare generală cuprinse pe moldoveni.

Numai Ioan-vodă conservă o frunte senină: el devenea cu atât mai mare cu cât mai mare devenea furtuna.

Turcii aşezară pe trădători denaintea liniei lor de bătaie.

"Iată vânzătorii noştri!" strigă Ioan-vodă, poruncind ca toate focurile, toate împuşcăturile, toate loviturile să fie aţintate spre acea parte.

Mişeii pieriră până la unul; curagiul renăscu în piepturile celor credincioşi.

Ioan-vodă înaintă cavaleria din secunda linie la locul celei trecute la duşmani, apropie cavaleria din rezervă, regulă din nou pedestrimea, restabili orânduiala în toate...

31. Folosindu-se de momentana teroare a infanteriei moldovene şi păşind pe cadavrele trădătorilor, turcii ne atacară acum în *ordine conică*, adecă mişcându-se cu centrul lor asupra centrului nostru şi aţinându-şi aripele.

Ei sperau a rumpe armata română în două.

Ioan-vodă era gata.

Toate tunurile fiind deocamdată descărcate, el formă planul de a lua din coaste conul cel înaintat al păgânilor, poruncind cozacilor să-l lovească cu puştele din dreapta, pe când cavaleria cea rennoită din stânga îl strângea cu suliţele, iar infanteria din centru ploua nouri de săgeţi.

Turcii dederă dos.

Retrăgându-se, intenţiuna lor era de a trage pe moldoveni asupra bateriilor ascunse după coline.

Ei uitară că Ioan-vodă, fost amic al vizirului Mehmed-Socolli, cunoştea toate fineţele tacticii otomane.

După o scurtă goană, moldovenii primiră ordinul de a reveni înapoi în şiruri strânse.

Turcii nu puteau presupune ca Ioan-vodă să le fi pregătit lor întocmai aceeaşi embuscadă în care ei nu reuşiră a-l ademeni pe dânsul.

Aşadară, văzând retragerea noastră, ei se aruncară din nou. Deodată, şirurile moldovenilor se desfăcură în laturi şi, demascând artileria, fulgerară, ameţiră, alungară pe inamic.

Două atacuri fură respinse.

Neştiind ce să mai facă, turcii năvăliră pentru a treia oară, acum cu toată linia lor de bătaie, silindu-se a încongiura mica oaste românească...

32.

Zbor topoarele-aruncate,
Zbârnâi arcele-ncordate,
Şi săgeţile uşoare
Nourează mândrul soare.
Caii saltă şi nechează,
Lupta urlă, se-ncleştează,
Şi barbarii toţi grămadă
Morţii crude se dau pradă!
Zece cad, o sută mor,
Sute vin în locul lor;
Mii întregi se risipesc,
Alte mii în loc sosesc!
Dar viteazul cu-a sa pală
Face drum pintre năvală,
Şi pătrunde prin săgeţi,
Că-i român cu şapte vieţi!

În zadar hidra turbează,
Trupu-i groaznic încordează,
Geme, urlă şi crâşneşte,
Şi-mpregiur se-ncolăceşte,
Fiul Romei se aprinde,
Hidra-n mâine-i o cuprinde,
Ş-o sugrumă, şi o sfarmă,
Ş-o învinge, şi o darmă...*

33. După un potop de sânge din îmbe părţile, turcii, respinşi pentru a treia oară, fură goniţi cu atâta înverşunare, încât garnizoana otomană de la Isakcia, pe malul opus al Dunării, în mică depărtare de la câmpul luptei, văzând neregulata lor mişcare îndărât, crezu bătălia de tot pierdută şi rupse la fugă.

34. Pentru înlesnirea memoriei, rezumăm aci, prin câteva cuvinte, într-un mod plastic, tot mersul acţiunii în această primă fază a bătăliei, rămasă în avantagiul lui Ioan-vodă.

Liniile duble semnifică armata inamică; acele simple pe ai noştri.

1. Aripa stângă moldovenească, susţinută de jumătatea centrului, atacă aripa dreaptă a turcilor;
2. Centrul inamic, susţinut de ambele sale aripe, atacă centrul moldovenilor;
3. Ambele aripe moldovene atacă din coaste centrul turcilor;
4. Ambele aripe turce atacă pe ambele moldovene;
5. Toată linia de bătaie a turcilor atacă pe acea a moldovenilor.

35. Apoi, analizând în detaliu muvementul corpurilor moldovene pe câmpul bătăliei, noi admirăm, mai ales, preci-

---

* Autor: Vasile Alecsandri.

ziunea şi apropozitul momentului când, după al doilea atac din partea turcilr, aripele noastre, precum arătarăm, îşi despicară şirurile, golind focul artileriei: o evoluţiune foarte grea în genere, iar mai cu seamă în retragerea unei cavalerii.

Până atunci turcii se credeau oarecum numai ei singuri capabili de a opera această artistică mişcare, pentru care se exercitau în specie din timpii cei mai depărtaţi, socotindo ca pe unul din principalele resoarte ale propriei lor tactice, prin care câştigaseră mai multe victorii strălucite asupra creştinilor, între altele pe acea de la Mohacs.

Văzurăţi cum că moldovenii lui Ioan-vodă îi întrecură până şi în această privinţă!

36. După ultimul atac şi dezordinata respingere a păgânului, să fi avut eroul nostru o călărime proaspătă, adecă să nu-l fi părăsit la începutul bătăliei, prin trădarea pârcălabului Ieremia Golia, cele mai alese cinci regimente de cavalerie, victoria era completă.

Odată întorşi la fugă, turcii trebuiau goniţi fără un minut de zăbavă: linia lor de bătaie, alungată şi tot lovită cu furie, s-ar fi răsturnat peste celelalte linii, deja descurageate; iar neputinţa de a scăpa peste Dunăre ar fi topit într-o clipă toată armata, prin fierul românilor şi prin undele fluviului.

Dar lipsit de floarea şi cea mai mare parte a cavaleriei sale, mica rămăşiţă fiind stoarsă de oboseală, ce oare putea face marele erou al Moldovei?

37. Şi, cu toate astea, oricare va fi de aci înainte rezultatul final al bătăliei, analele militare trebuie să admire cu entuziasm pe acela care, înfruntând o armată de trei ori mai numeroasă, fiind în trei rânduri vândut, după ce susţinuse trei atacuri teribile, tot încă părea a fi el învingător.

38. Obosiţi de crâncena luptă, turcii se opriră; moldovenii se puseră la repaos din dosul tunurilor.

"Şi aşa stând şi privind unii la alţii - zice cronicarul Urechea - a dat o ploaie mare de a muiat praful cel de puşcă, de unde aveau moldovenii nădejde de ajutor".

Precum văzurăm, numai prin inafanterie şi, mai ales, prin artilerie Ioan-vodă întrecea pe turci, contrabalanţând grozava disproporţiune a forţei numerice.

Infanteria era ostenită; artileria fu abimată.

Elementele se uniră cu trădătorii!

39. Ploaia domolind praful, şi împrăştiind fumul ce s-au fost rădicat de sub picioarele luptătorilor, cai şi oameni, şi din detunetele artileriei, turcii se încredinţară acum limpede de toată puţinătatea armatei lui Ioan-vodă.

La aripa dreaptă, ei văzură o adevărată miniatură; numai vro câteva sute de cozaci, pe cari îi apăraseră până atunci formidabile bătălii, dar în urma ploaiei nu-i mai apăra nimica.

Astfel, cei 20 000 de turci cari formau aripa stângă a păgânilor se grăbiră a se azvârli cu toată furia siguranţei asupra vitejilor aliaţi ai lui Ioan-vodă.

Contra acestei inundaţiuni de braţe stăteau peste tot 300 de cozaci: 900 căzuseră morţi mai nainte în cursul bătăliei.

Erau 70 de turci pe un singur cozac.

40. Spre culmea fatalităţii, soseşte în acelaşi moment Adel-Ghirai cu 100 000 de tătari, realizându-se nenorocirea pentru a cărei înlăturare Ioan-vodă pripise a da bătălia cu o oră mai nainte.

Pe când aripa dreaptă a armatei turce năvăleşte din faţă asupra restului cavaleriei noastre din stânga, tătarii trec terasa din dosul moldovenilor şi lovesc dindărăt.

Nu aveam în totul nici 5 000 de călăraşi, cari, puşi între două focuri, simţiră acum o sută de braţe rădicate asupra fiecărui cap!

41. Cozacii aveau puşte, se sprijineau de o parte de ţărmul lacului, de cealaltă de infanterie, şi erau atacaţi numai din faţă: ei rezistară contra aripii stângi a păgânilor.

Cavaleria moldovenească, lipsită de armă de foc, având o coastă descoperită şi fiind atacată totodată din faţă şi din dos, de tătari şi de aripa dreaptă a turcilor, nu era chip a rămâne pe loc.

42. Infanteria se conservă până acum din trei cauze:

1. Prin poziţiunea-i centrală, care nu permitea inamicului a o distruge mai nainte de a fi nimicit aripele;

2. Prin parcul ce-i acoperea dosul, apărând-o de năvala tătărimii;

3. Prin naturala-i stabilitate în comparaţiune cu esenţiala mobilitate a unei cavalerii.

43. Gloata scăpă furişându-se printre căruţe.

44. Rămas numai cu infanteria, cozacii şi gloata; pierzând o aripă întreagă; părăsindu-l orice speranţă, orice posibilitate de victorie, ce oare mai putea întreprinde Ioan-vodă?

În acest moment i se arătă la lumină toată mărimea de suflet.

El ar fi putut să-şi scape propria sa viaţă.

Străvestit într-o haină ţărănească, încălecând pe un mândru cursier domnesc, nimic nu era mai lesne decât a ieşi pe din dosul armatei, a ocoli lacul Cahulului în direcţiunea Prutului, pe unde nu pătrunseră încă inamicii, a trece în Moldova şi a fugi d-aci în Polonia, recurgând acolo la ospitalitatea lui Laski sau a principelui Ostrogski.

Cine ştie dacă, în cursul timpului, el nu se va fi reconciliat cu Poarta otomană?

Cine ştie dacă nu va fi adus din Polonia, ca Lăpuşneanul sau ca Despota, o nouă armată, cu care să-şi recucerească ţara...

Ei bine! aceste impulsuri egoistice, deşi au putut străbate în pieptul unui Pompei sau Carol XII, totuşi, nu-şi găsiră loc în sublimul cuget al lui Ioan-vodă.

A scăpa rămăşiţele armatei moldovene, fără a se gândi un minut la sine însuşi, sau dacă nu, apoi cel puţin a pieri cu glorie dempreună cu iubita patrie... numai una din aceste două putea alege răsstrănepotul mumei lui Ştefan cel Mare, care învăţa pe fiii săi *că paserea în cuibul său piere*!

45. Tătarii, împinşi de nenfrânata lor lăcomie, purceseră în goană după împrăştiata cavalerie, compusă din boieri şi boiernaşi, adică, mai bine zicând, din blăni de samur, din săbii cu pietre scumpe, din lanţuri de aur.

Această capitală imprudenţă eliberând deocamdată spatele armatei moldovene, Ioan-vodă - minte limpede în împregiurări turburi - se grăbi a profita de greşeala vrăjmaşului.

El descalecă de pe cal, pedestreşte pe cozaci, grupează gloata cu infanteria şi, strigând către eroicele resturi ale oştirii sale: "Fraţilor! cază capul meu unde vor cădea capetele voastre!", face un atac atât de furibund, încât apucă de la turci artileria lor, o strică pentru ca să nu le mai poată servi şi-i lasă înlemniţi de ameţeală şi uimiţi de admiraţiune!

Cu propriile sale mâini, în furia acelui moment suprem, el trase din mijlocul păgânilor un tun de cele mari: atât de colosală era puterea fizică a acestui Ercule român.

Apoi formând o compactă, nestrăbătută coloană, moldovenii se retraseră până la apropiatul munte, pe vârful căruia fumegau ruinele satului Roşcanii, ars cu câteva minute mai nainte de către urdiile tatare.

46. Ultimul atac, mai nainte de a se retrage, ca şi toate celelalte manevre ale acestei memorabile bătălii, este un strălucit testimoniu de ştiinţă militară.

Mult mai în urmă, ilustrul Montecuculli zise:

"Cată să ataci pe duşmani cu o violenţă extraordinară mai cu seamă atunci când voieşti a te retrage."

Plecaţi dară fruntea denaintea lui Ioan-vodă, care înţelesese aceasta la 1574, în momentul cel mai desperat al unei bătălii deja pierdute, nu denaintea lui Montecuculli, care rumega cu un secol mai târziu în liniştea cabinetului!

47. Din aproape 35 000 de oaste, eroul rămase abia cu 7 000.

Cel puţin 20 000 de români au căzut într-o jumătate de zi, apărându-şi cele trei idoluri, pe cari le recomandase odată marele Ştefan în instrucţiunile sale militare: Crucea, Ţara şi Steagul!

48. Scriind aceste rânduri în singurătatea nopţii, când misterul naturii şi tăcerea oamenilor duc imaginaţiunea departe, departe - la ceea ce nu mai este sau ceea ce nu este încă, uitând prezentul şi confundând într-o rază trecutul şi viitorul - mă cutremură bătaia inimii, mă arde focul capului, mă furnică prin sânge fluvii de forţă, mă electrizează o şoaptă ce vine nu ştiu de unde, din mine sau dinafară: "mare e Românul!"

Dar deodată se aude troscotul unei birje zdrobind pavelele stradei; mă arunc la fereastră; luna întinde o melancolică lumină; un june cu mănuşi albe, cu geam la ochi, cu havana în gură, se întoarce palid de oboseală după o petrecere nocturnă...

49. Aşezându-se printre dărămături, Ioan-vodă ocoli cu şanţuri platoul muntelui; puse în faţa inamicului, în giurul aşa-numitei "creste militare" *(crête militaire)*, adecă pe linia cea mai înălţată a pogorâşului, pe cei mai buni

arcaşi şi puşcaşi; îi întări prin o secundă linie; şi, în fine, formă o rezervă, pentru a susţinea la caz de trebuinţă puncturile cele mai amenințate.

Cu apropierea nopţii turcii şi tătarii, unii revenind din zăpăceală,ceilalţi din goană după fugărita cavalerie, blocară noua tabără a lui Ioan-vodă.

Războialele franceze în Algeria probează până astăzi cât de greu este a ataca o înălţime chiar lipsită de fortificaţiuni şi apărată de un mic număr de beduini; cu cât dară mai tare era poziţiunea moldovenilor, plantaţi pe un munte şanţuit, grupaţi în număr de mai multe mii de cei mai bravi şi unind avantajele înălţimii cu nişte avantaje nu mai puţin preţioase ale ruinelor: "atacul unui sat coastă prea mulţi oameni", zicea Frederic cel Mare.

Mai adăugaţi că Ioan-vodă, în ultimul său atac, stricase o mare parte din artileria turcă; iar câte tunuri le mai rămâneau bune, toate îşi pierdeau în zadar gloanţele printre zigzagurile ruinelor, fără a nemeri pe moldoveni, pe când aceştia, din contra, ţintind dintr-ascuns şi în linişte, trimiteau păgânilor cu fiecare descărcătură un singur mesagiu de moarte.

50. Istoricii acuză pe Ioan-vodă de a-şi fi ales o poziţiune fără apă şi de a nu fi luat nici o măsură pentru a şi-o procura prin mijloace artificiale.

Acuzaţiunea e bazată pe necunoştinţa localităţii:

1. În tot cuprinsul Budjacului apa e aproape tot atât de rară ca şi în centrul Africii.

2. Căutând izvoare pe vârful unui munte, trebuia săpat pământul până la o adâncime foarte mare.

3. Chiar răuşind în asemenea azardoasă şi grea operaţiune, o fântână n-ar fi ajuns pentru îndestularea a 7 000 de oameni...

51. În curs de trei zile şi trei nopţi Ioan-vodă respinse toate atacurile a 200 000 de păgâni.

Lipsiţi de o picătură de apă, moldovenii aşteptau venirea nopţii pentru a întinde petice de pânză dasupra ierburilor: ei îşi ungeau buzele cu rouă!

Adesea cu Ioan-vodă în frunte, o seamă ieşeau din şanţuri, se repezeau cu turbare asupra celor mai expuse posturi inamice, tăiau, măcelăreau, doborau toate dinaintea lor, şi apoi, crunţi de sânge, se întorceau cu mulţumirea lui Ugolino din infernul lui Dante când roade capul vrăjmaşului său Ruggieri!

52. În cursul acelor trei zile şi trei nopţi, demne de timpul lui Oraţiu Cocles, Ioan-vodă, să se fi gândit el cât de puţin la propria-i siguranţă, scăpa.

Vorbind turceşte ca un turc, el putea trece în crepuscula serii chiar prin mijlocul păgânilr, precum deja făcuse odată Ţepeş.

Dar toate demonstră că eroul nostru, groază numai pentru păgâni, pentru ciocoi, pentru călugări, îşi iubea ţara mai mult decât pe sine însuşi.

53. În a patra zi turcii încep a parlamenta.

Ioan-vodă arată celor trimişi tăria poziţiunii sale şi numărul vitejilor ce-i mai rămân.

"Precum vedeţi, - le zice el, - sunt în stare de a mai susţinea lupta."

Apoi le propune următoarele trei condiţiuni:

1. Mâna duşmanilor să nu se atingă de ostaşii moldoveni, cari să fie liberi a merge pe la casele lor, fără a fi prigoniţi vreodată pentru trecut de către viitorul domn al Moldovei.

2. Cozacii să fie lăsaţi a se întoarce la ţara lor.

3. Însuşi principele să fie trimis, viu şi nevătămat, d-a dreptul la sultanul Selim...

54. Păgânii primiră tractatul.

Condiţiunile fură jurate de şapte ori de către beglerbeiul Ahmed-paşa şi de şapte ori de către Petru cel Şchiop, devenit în fine în realitate domn al Moldovei.

Ahmed-paşa le jură de şapte ori pe cartea lui Mahomed.

Petru cel Şchiop le jură de şapte ori pe cartea lui Crist...

55. Cu lacrimi în ochi, fără a putea vorbi de emoţiune, Ioan-vodă se despărţi de credincioşii săi tovarăşi.

Cozacilor, oameni străini, veniţi a servi pentru plată, el le lăsă toate sculele ce avea lângă sine.

Moldovenilor, fraţi ai săi, cari se luptau pentru libertatea patriei, le lăsă suvenirul de a le fi fost un mare domn şi vaga speranţă de întoarcerea sa la domnie...

Eroul era convins că va reuşi prin profunda-i diplomaţie a recâştiga graţiile sultanului Selim, precum altădată, tot într-o asemenea situaţiune, Petru Rareş, numai prin bărbăteasca-i elocuenţă, reuşise a îmblânzi mânia sultanului Suleiman.

Oamenii mari nu desperă nici chiar pe insula Elba!

Până atunci - adio!

Cozacii plângeau; moldovenii nu puteau plânge: excesul durerii seca izvorul plânsului.

56. Capitulaţiunea de la Roşcani aminteşte o altă, încheiată tot cu turcii, nu mai departe decât cu vro trei ani mai nainte, pe când însuşi Ioan-vodă petrecea încă în Constantinopole.

După o eroică apărare a cetăţii Famagusta în Chipru, comandantul Bragadino, redus nu prin arme, ci prin foamete, impusese păgânilor condiţiunea de a permite garnizoanei o liberă retragere.

Seraskirul turc iscălise fără greutate, şi tot fără greutate se grăbi a-şi călca iscălitura: după deşertarea cetăţii, viteazul Bragadino şi floarea juneţei veneţiene pieriră în torture.

Cunoscând dară perfidia otomană, Ioan-vodă nu se mulţumi cu o simplă iscălitură a paşalelor: el ceru şi dobândi, ca garanţie, un septuplu jurământ, mahometan şi creştin, din partea lui Ahmed-paşa şi din acea a lui Petru cel Şchiop, de la inamic şi de la rival...

Ei bine, prin aceasta tractatul deveni el oare mai sacru?

57. Povestirăm trădarea, să povestim sperjuriul.

58. Pe lângă persoana lui Petru cel Şchiop, pentru a-l instala cu firman - o inovaţiune nepilduită până atunci în Moldova - se afla capigibaşi sau prim-uşierul Porţii otomane, un personagiu deja important, dar care mai în urmă ajunse şi mai sus, vizir, ginere şi cumnat al sultanilor...

Era Scipione Cigala, dintr-o familie aristocratică neapolitană, renegat sub numele de Djigala-zade: un june moale, desfrânat, nestatornic, mâncăcios, beţiv... dar cu atât şi mai puternic la curtea unui sultan ca Selim II.

Când Ioan-vodă intră în cortul beglerbeiului, Ahmed-paşa era încongiurat de ieniceri, agale, bei, sangiaci, cari toţi se îmbulzeau să vază pe teribilul erou de la Jilişte, Brăila, Lăpuşna, Bender...

Seraskirul începând cu mustrări, Ioan-vodă îi răspunse cu toată demnitatea unui principe că, pe baza capitulaţiunilor sale, el nu are a da seamă decât numai când îl va fi întrebat însuşi sultanul.

Mândria viteazului înfioră pe musulmani; dar grandoarea-i se părea a fi înlănţuit braţele lor: ei se uitau nedomeriţi unul la altul, îndemnându-se care de care a da prima lovitură, şi nemine nu cuteza... trebuia un apostat; trebuia un om îndobitocit prin excesul banchetelor şi un dobitoc ameţit prin furia opiului: trebuia un monstru pentru a face un asemenea pas contra onorii şi contra jurământului.

Acel monstru fu capigibaşi Djigala-zade.

59. Munteanul Petru cel Şchiop aduse armele păgânilor asupra eroului Moldovei.

Italianul Scipione Cigala îi înfipse cuţitul în inimă.

Un muntean, un italian, un moldovean.

Se sfâşiau fraţii: râdea otomanul, zâmbea neamţul, se pregătea a rânji muscalul.

60. Când gigantul fu căzut sub perfidul pumnar al neapolitanului Cigala, ienicerii, îmbărbătaţi prin iniţiativă, se azvârliră asupra victimei, tăiară majestosul cap ce-i speria mai dăunăzi până şi-n taina visurilor şi-l înălţară pe o suliţă.

Apoi temându-se, poate, ca un al doilea cap să nu răsară cumva pe desfiguratul corp, ei legară trunchiul martirului de coadele a două cămile, cari, gonite în direcţiuni opuse, îl rupseră în hidoase fragmente.

61. După ce finitul spectacolului le răcise minţile, păgânii nu putură a nu recunoaşte propria lor nulitate în alăturare cu sublimul eroism al mortului.

Crezând că virtutea lui Ioan-vodă îşi va fi avut izvorul în oasele din cari fusese ţesut şi în sângele ce-i circulase prin vine, ei îşi împărţiră între sine, ca moaştii, fărmăturile acelor oase şi-şi înfruntară săbiile în acel sânge, rugându-se lui Allah ca să le dea şi lor tuturor inima principelui român!

Călăii purtau pizmă jertfei lor.

62. Cât timp a trăit Ioan-vodă, turcii, boierii şi călugării nu-l sufereau deopotrivă.

După ce murise, inamicii străini se arătară mai generoşi decât inamicii casnici.

Pe când ienicerii se puseră a adora rămăşiţele viteazului, ciocoii cei cu işlice şi cu comanace crezură sosit momentul de a-şi bate în fine joc de acela denaintea căruia ei nu îndrăzneau până atunce să ridice ochii de la pământ.

Pentru a-i răpi chiar gloria postumă, ei răspândeau acum în popor odioasa anecdotă cum că în momentul când îl rumpeau cămilele Ioan-vodă să fi zis: "Ah! caută că eu multe feluri de morţi groaznice am făcut, iar caznă ca aceasta n-am ştiut să fac!"

Dar cine oare să fi putut rosti această barbară şi atroce glumă: capul cel lipsit de trunchi? sau trunchiul cel lipsit de cap?

Nu pentru prima şi nu pentru ultima oară o neputincioasă ură inventa absurdităţi!

63. Cronicarul Urechea - o mai ziserăm deja nu o dată - este un echo al partitului aristocratic.

Aşadar, el nu numai profanează prin satiră ultimele divine momente ale lui Ioan-vodă, ci încă se încearcă a scuza mârşava trădare naţională a pârcalabului Ieremia Golia.

Când vine vorba de vânzarea trecătorii Dunării, analistul-cocon declamă cu un aer de criminală inocinţă: "Cu greu este celor puţini a opri pe cei mulţi şi celor slabi pe cei tari; căci trecând întâi puştele cu ieniceri şi cu pedestrimea să apere vasele, aci şi toată alaltă oaste turcească a sosit, unde văzând Ieremia pârcalabul că nu-i poate opri, s-a întors..."

Când ajunge la defecţiunea celor cinci regimente de cavalerie, el se fereşte măcar de a menţiona numele pârcălabului Ieremia Golia, alunecând numai în treacăt următoarea frază obscură şi diminutivă: "La începutul războiului zic că o seamă de moldoveni să se fi închinat la turci"...

Înşişi cronicarii otomani sunt mai români!

64. După măcelul de la Roşcani, Petru Şchiopul se grăbi a trimite caimacam la Iaşi, ca să-i păzească tronul, pe unul din mizerabilii vânzători ai lui Ioan-vodă, stolnicul Bilăe,

înălţat acum la demnitatea de mare vornic al Ţării-de-Jos, ocupată până atunci de bravul Dumbravă.

65. Nu numai vitejii de la Cahul, nu numai "fraţii de cruce" ai lui Ioan-vodă, dezarmaţi prin jurământ şi măcelăriţi prin sperjuri, avură soarta de a pieri, ca tâlharii cei osândiţi la moarte, fără a se putea apăra; nu! nu numai pe ţărmii Cahulului şi pe ruinele Roşcanilor curse cel mai pur sânge şi căzură cele mai nobile capete ale Moldovei; nu! "S-au pornit tatarii în pradă peste toată ţara - zice cronica - cât n-a fost niciodată mai mare pustietate decât atunce; că pre toţi i-au cuprins pe la casele lor fără grijă, unde până astăzi între Prut şi Nistru de atunce a rămas pustietate, de nu s-a mai împlut de oameni..."

Petru cel Şchiop, în fruntea urdiilor păgâne, privea cu o sacrilegă nepăsare cum inamicii românilor şi ai Crucii îi aşterneau până la Iaşi o cale domnească de purpură din sânge şi arcuri triumfale din capetele moldovenilor.

66. Moartea lui Ioan-vodă fu semnal de piere pentru trei miniştri, credincioşi până în fine luceafărului libertăţii naţionale:

Vintilă-vodă,

Vornicul Dumbravă,

Episcopul Isaia Rădăuţeanul.

67. Fostul principe muntenesc, alungat dimpreună cu frate-său Petru cel Şchiop, expedi acum o armată turcă să cuprinză Bucureştiul.

Deşi Vintilă-vodă nu avea lângă sine decât pe viteazul vornic Dumbravă cu o mână de moldoveni, totuşi, lupta, încinsă pe câmpia unde este astăzi Radu-vodă, fu atât de cruntă, încât învingătorul crezu de cuviinţă a-i eterniza memoria, zidind o biserică pe locul bătăliei şi înfiinţând o serbare anuală, rămasă până astăzi sub numele de "Moşi".

O victorie, o biserică, o serbare cari ne aduc aminte de ruşinea discordiilor române!

68. Vornicul Dumbravă reuşise a scăpa în Transilvania, având nobleţa de a căuta refugiu la generozitatea unui inamic ale cărui oşti se luptară contra moldovenilor în bătălia de la Jilişte.

Un erou muntean fu trimis pentru a cere moartea unui erou moldovean: Ivaşco Golescu mijloci extradiţiunea vornicului Dumbravă.

Ce infamie, ce timpuri, o, Doamne!

Călcând acele legi, cari prin sublimul lor meritară ca oamenii să le numească divine, Ştefan Batori, beiul transilvan, dede pe Dumbravă, legat la mâini şi la picioare, în dispoziţiunea ambasadorului muntenesc.

Sosind la Bucureşti, demnul tovarăş al lui Ioan-vodă fu descapitat.

69. Vlădică Isaia Rădăuţeanul nu întârzie a fi scos din scaunul episcopal de către Petru cel Şchiop; de atunci încoace numele său, ilustrat un moment prin negociaţiuni diplomatice cu Polonia şi cu Moscovia, despare pentru totdauna din analele ţării...

70. Nu putem trece cu tăcerea, în acest dureos martirologiu, pe bravul Swierczewski.

Fără a fi fost român, el merită să-l punem şi pe el în numărul *sânţilor*: epitet ce poporul nostru îl dedea în vechime nu ipocriziei ascetice, ci numai apărătorilor ţării.

După bătălia de la Cahul, Swierczewski nu mai apare pe scena istoriei: product al geniului lui Ioan-vodă, el se stinse odată cu creatorul său...

71. Cellalt cozac, marinarul Pokotilo, învingătorul de la Ak-kerman, după ce se văzuse în imposibilitate de a apăra el singur trecerea Dunării contra colosalei armate otomane, lăsă portul Galaţiului, unde se ţinuse în embuscadă, şi... nu-i găsim urme în istorie!

72. Mai pieri atunci, pieri fără de veste, o ființă gingașă, de care n-am vorbit nemic în tot cursul acestei tragedii, pline de caractere sau prea mari, sau prea mici, dar numai bărbătești: îi rezervam pateticul finalului.

Era o femeie care iubea atât de mult pe Ioan-vodă, încât îl întovărășea în toate bătăliile sale, dempreună cu un prunc de țâță...

Nu vă mândriți, româncelr: era o străină, o săsoaică, un blond și melancolic căpșor german din Transilvania.

În focul ultimei lupte, cuprinsă de acel presimțimânt profetic ce însoțește totdauna un amor profund și pur, - fie acel amor pentru un bărbat, pentru o patrie, sau pentru însuși Dumnezeu! - "ea nu lăsa pe Ioan-vodă - zice cronica țării - să stea între oastea cea călăreață, temându-se să nu-l viclenească boierii!"

Căzând prizonieră, văduvă a fericirii sale, condusă în robie la Constantinopole, ea se evaporează din istorie, după expresiunea poetului:

> Ca o fantasmă dragă, ce-n vise lungi și rele,
> Trecând printre morminte, șoptește: am trăit!...*

Sugarul său, născut așa zicând pe un câmp de bătălie, crescu în haremul unui pașă.

Peste douăzeci și cinci de ani, Turcia, sigură că natura părinților degenerase cu desăvârșire în această rămurea transplantată a unui neam eroic, îl trimise domn în Țara Românească.

El domni ceva peste un an, nu făcu nemic și abia figurează în cronice sub porecla de "cel Surd".

În adevăr surd, surd la vocea măreței sale origini: fiu desnaturat al unui tată erou și al unei mame eroine, mai purtând spre deriziune numele strămoșesc al marelui Ștefan!

---

* Autor: Dimitrie Bolintineanu.

Bruma sclaviei ucide în rădăcină chiar florile cele mai alese.

73. De la amorul nelegitim, dar pasionat şi poetic al junei germane, să trecem la călduţa proză a căsătoriei lui Ioan-vodă cu fata marelui boier Lupea Huru.

Văzurăm că doamna, dempreună cu fiu-său Petru, declarat prin votul ţării moştean al tronului moldovenesc, refugise contra neliniştii războiului la marginea Poloniei, după murii formidabilului Hotin.

Însuşi socrul princiar comanda cetatea, ca unul ce avea un interes personal în mântuirea fiicei sale şi a coronatului său nepoţel.

Familiile celor mai însemnaţi boieri cautară siguranţa lor pe lângă familia domnească.

Ajungând ştirea despre calamitatea de la Cahul, ei cu toţii trecură Nistrul, ducând cu sine tezaurul princiar, însoţiţi de 200 nobili poloni, cari se grăbiră a forma o frumoasă escortă în giurul nefericitelor romånce, şi familia domnească se retrase la moşia unui magnat, vechi amic al lui Ioan-vodă.

În zadar Turcia ceruse în mai multe rânduri extradiţiunea fugarilor, mai ales a principesei cu copilul şi cu bogăţiile lui Ioan-vodă: ospitalierul magnat, credincios suvenirului amiciei, respinse toate stăruinţele Porţii otomane şi chiar ale regelui polon, până ce, în fine, fiind ameninţat, el se căsători cu văduva eroului moldovenesc, şi numai aşa o putu scăpa de robia păgână.

Doamna Moldovei deveni soţia lui Cristof Strus.

Pe lângă prestigiul său de mântuitor, noul bărbat al văduvei lui Ioan-vodă avea o calitate ce-l făcea demn de o asemenea însoţire: el se trăgea dintr-o familie atât de eroică, încât în Polonia devenise proverbial că fiecare Strus moare pe câmpul bătăliei.

Douăzeci şi patru din acest neam pieriră în lupte cu păgânii.

Peste treizeci de ani, fiastrul lui Cristof Strus, eredele lui Ioan-vodă, strângând o mână de cozaci, năvăli în Moldova ca să cuprinză tronul părintesc, pe când domnul Aron-vodă se afla atunci dus la Constantinopole: după o domnie de două luni, neputând să reziste unor forţe centuple, el fu silit a se întoarce în Polonia, fu arestat şi trimis în exiliu la fortăreaţa Marienburg.

Prin un azard curios, tot acolo în exiliu şi-a fost petrecut juneţea un strămoş şi omonim al său, famosul Petru Rareş.

74. Aşa finiră cele două femei şi cei doi fii ai lui Ioan-vodă.

75. Voind a încheia acest registru mortuar, îmi tremură mâna, ca şi când prin descrierea crimelor aş resimţi eu, în locul ucigaşilor, remuşcările conştiinţei!

Puţin în urma bătăliei de la Cahul, un străin vizită Bucureştiul.

Pe poarta palatului domnesc el văzu expuse două domneşti capete.

Unul, de curând secerat, conserva încă ceva sufletesc, asemenea undei de care atingându-se în zbor aripa unei păsări întipărise în ea pentru o clipă o vagă mişcare.

Cellalt, cosit de demult şi adus de departe, livid, fix, speria prin un aer de ironie mortală, nu din astă lume, ci din neşte sfere superioare: teribila expresiune a capetelor moarte de pânzele lui Caravaggio!

Acele două infernale trofeuri era capul lui Vintilă-vodă, domnul Ţării Munteneşti, şi capul lui Ioan cel Cumplit, domnul Moldovei...

Fraţi până la moarte, fraţi după moarte: adevăratul simbol de unire!

V

DUPĂ EL...

Tak stryny lutni od tengiego ciosu
Zabrzmia i penkna: zmieszanemi dzwienki
Zdaja sie glosic poczatek piosenki,
Ale jej konca nikt sie nie spodziewa.

Astfel coardele alăutei, lovite prea tare, răsună şi plesnesc: confuzul son se pare a promite abia începutul cântecului, dar nimene nu se mai aşteaptă a-i auzi sfârşitul...
Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*

1. Era anul 1577: trei ani de la pieirea lui Ioan-vodă.

Pe tronul Moldovei, după ce şi-l cumpărase cu un tribut îndoit şi cu pâraie de sânge românesc, domnea în linişte, ca într-un cimitir, Petru cel Şchiop, încungiurat de ciocoi, cari îl numeau "matcă fără ac", şi de călugări, cari îi admirau cunoştinţele în astronomie şi în muzică.

Ţăranii nu aveau ce mânca.

Visteria era seacă.

Ienicerii, cari formau garda princiară, erau stăpâni prin oraşe şi prin sate.

Deodată soseşte un curier: cozacii se pregătesc a trece Nistrul, având în fruntea lor pe un frate al lui Ioan-vodă...

2. Mult poate un nume!

La Roma era de ajuns ca un Commod sau un Eliogabal să se numească Antonin pentru ca pe dată tot imperiul să-i aclame cu entuziasm, aducându-şi aminte de fericiţii timpi sub Antonin cel Piu şi sub Marc-Aureliu Antonin!

În ochii francezilor, unul din cele mai mari merite ale lui Napoleon III fu calitatea sa de nepot al lui Napoleon I.

Judecaţi dară de impresiunea produsă asupra moldovenilor prin vestea venirii unui frate al neuitatului martir de la Cahul!

3. Pretendintele era fiul armencei, mumei lui Ioan-vodă; însă fiu din un alt tată, un tată nedomn şi chiar neromân.

Dacă boierii şi călugării imputau ca o crimă originea armenească numai maternă a lui Ioan-vodă, apoi cu cât mai pronunţată cată să fi fost aversiunea lor pentru acest frate, nu fiu domnesc, armean şi de pe tată şi de pe mumă!

Prima aşezare a armenilor în Moldova fuse anterioară descălecării aşa-numitului Dragoş-vodă; dar în curs de trei secoli de emigraţiune mica lor colonie nu ştiu a se întruni cu românii; ea rămase diferită prin religiune, prin limbă, prin obiceiuri, prin ocupaţiuni, prin încuscriri.

Din această cauză, moldovenii priveau totdauna cu un despreţ suprem pe laborioşii armeni, acufundaţi cu totul în negoţul lor, numindu-i *păgâni*, şi bisericii lor zicându-i *capişte*.

Ei bine! un armean, un paria al societăţii moldovene fu primit acum cu braţele deschise, numai pentru că avusese aceeaşi mumă cu nemuritorul erou al României!

4. Carabied Serbega - aşa-i era numele armenesc - e cunoscut în cronicele noastre sub porecla de Ioan Creţul, după caracterul părului, iar în analele cozace sub acea de Ivan Potcoavă, fiindcă frângea între degete potcoava de cal.

Nalt, bine făcut, având o forţă extraordinară, brav până la temeritate, acest domn, adevărat frate cu Ioan-vodă, fugind în urma catastrofei de la Cahul, îşi găsise un refugiu peste Nistru.

Antipatiile sale şi ale cozacilor erau comune: îi însufleţea deopotrivă acelaşi simţ de răzbiunare contra păgânilor.

Aşadară, în curând Potcoavă îşi câştigă un renume teribil care răsuna până-n fundul Moscoviei şi până la haremurile Stambulului; vitejiile sale contra turcilor din Budjac şi a tătarilor din Crâm îl făcură groaza mahometanilor şi "Roland" al poeziei slavo-orientale!

Născut şi crescut în Moldova, frate al unui mare domn moldovenesc, el se scârbea de numele de armean şi se fălea cu acela de român, pe temei că e român oricine voieşte şi simte româneşte: la anticii noştri străbuni doi împăraţi din cei mai eminenţi, Traian şi Alexandru Sever, a fost unul - barbar din Spania, cellalt - barbar din Siria...

Astfel, gloria personală a lui Potcoavă măgulea amorul propriu naţional al moldovenilor, cari îşi atribuiau şi aveau cuvânt de a-şi atribui loruşi cu mândrie victoriile înstrăinatului viteaz, şi figura lui apărea cu atât mai mare cu cât mai mult o exagera fama depărtării şi cu cât mai mică se vedea de aproape caricatura domneascâ a lui Petru cel Şchiop...

5. După fatala bătălie de la Cahul reuşise a scăpa în patrie căpitanul cozacesc Kopycki, păstrând în inimă un devotament postum şi religios pentru memoria lui Ioan-vodă.

Tot atunci se retrăsese peste Nistru, de frica persecuţiunii lui Petru cel Şchiop, fostul pârcălab de Roman, Ţopa; îşi cumpărase o bucată de pământ la hotarul Moldovei; se însurase cu o femeie cozacă şi, privind cu dor de pe ţărmul fluviului la părăsita ţară, gemea după un trecut, ofta după un viitor.

Aceşti doi, Kopycki şi Ţopa, întreprinseră acum a da lui Potcoavă coroana frăţâne-său lui Ioan-vodă, veştejită de trei ani pe fruntea unui trândav cirac al Porţii otomane.

Pe de o parte, ei îşi formară un puternic partit în interiorul ţării, pentre vechile sluji ale glorioasei domnii trecute; pe de altă parte, prin bani şi promisiuni, adunară câteva centurii de cozaci; în fine, arătând lui Potcoavă scrisorile moldovenilor, cari îi propuneau cu stăruinţă tronul fratern, îl îndemnară a profita de ocaziune.

6. Aflând despre mişcarea periculosului rival, Petru cel Şchiop începu a-şi organiza armata, rugând totodată pe comandanţii poloni de pe la fruntariile Moldovei ca să oprească cozăcimea de a călca tractatul de pace dintre Polonia şi Imperiul otoman.

Potcoavă, Kopycki şi Ţopa, neavând încă sub arme mai mult de 300 de voinici, crezură de cuviinţă a mai amâna întreprinderea până la un moment mai oportun, se retraseră de la hotarul Moldovei şi se împrăştiară cu scop de a recruta mai multe forţe: Kopycki merse la cetatea Bar, Ţopa la oraşul Breslaw, însuşi Potcoavă se aşeză în târguşorul cozacesc Nemirov.

În acest interval, guvernul polon, strâmtorat de cererile unui ceauş turcesc venit din partea lui Petru cel Şchiop, se văzu silit a aresta pe turburători: un căpitan fu expedit la Nemirov cu trei escadroane pentru a pune mâna pe Potcoavă.

Viteazul avea pe lângă sine numai 50 de cozaci pedeştri cu puşte; dar în pieptul său bătea inima unui frate al lui Ioan-vodă: el nu se înfricoşă a ieşi în câmp întru întâmpinarea unui detaşament de şase ori mai numeros, înfruntând Polonia în mijlocul Poloniei.

Pentru a putea intra în Nemirov, căpitanul polon trebuia să treacă un râuleţ; Potcoavă se puse în cale-i, vârându-se cu ai săi în apă până la brâu, cu puşte aţintate.

Renumele adversarului şi tăria poziţiunii ce-şi alesese speriară pe trimisul regal: el se retrase cu cele trei es-

cadroane fără a fi slobozit un singur foc; Potcavă se întoarse liniştit în târguşor.

Dar orizontul său se posomorâse: el nu mai putea rămânea în Polonia.

În acest moment hatmanul cozăcesc Şah îi propuse serviciile sale, cari, unite cu ale lui Ţopa şi Kopycki, se rădicau în totul până la o mie de ostaşi de frunte.

Nu era timp de a se mai gândi.

Tobele răsunară: Potcoavă trecu Nistrul, lăsând la spate răzbunarea guvernului polon şi privind în faţă armata lui Petru cel Şchiop...

7. Invaziunea cozacilor în Moldova se operă prin judeţul Soroca.

Poporaţiunea acestui district, o amestecătură de români cu tătarii pecenegi din secolul XIII şi cu o colonie de genovezi din secolul XIV, se distingea prin spiritul său războinic.

Aşezaţi la hotarul ţării, ei ştiau totdauna a-l apăra cu pieptul lor, când contra polonilor, când contra tătarilor: abia se arăta inamicul pe sacrul ţărm al Nistrului, în clipă sorocenii se strângeau grămadă, îl răspingeau şi-l goneau adesea chiar dencolo de fluviu.

Înşişi cozacii o păţiseră nu o dată, şi o păţiseră foarte rău, cu *hânsarii*, - aşa se numea brava miliţie districtuală, comandată de pârcălabul Sorocei.

Prin urmare, să fi fost iubit sau, cel puţin, să fi fost respectat Petru cel Şchiop, Potcoavă cu o mie de aventurieri cu greu străbătea prin războinicele maluri ale Nistrului.

Dar sorocenii, ca şi toată ţara, urând şi despreţuind pe necapabilul lor domn, cozacii fură primiţi ca neşte amici, Potcoavă - ca un mântuitor...

“Acolo mulţi i s-au închinat”, zice cronicarul Urechea.

8. Apropiindu-se de Iaşi, eroul nostru fu oprit de armata lui Petru cel Şchiop, care puse în prima-i linie 500 de turci, dându-le ordinul de a trage dentâi din tunuri şi apoi a se arunca în atac cu armă albă.

Dar Potcoavă moştenise o scânteie din acel geniu militar care caracteriza într-un grad suprem pe răposatul Ioan-vodă, făcându-l să prevază şi să preîntâmpine toate planurile inamicilor.

Înţelegând gândul lui Petru cel Şchiop, el porunci cozacilor a se culca jos la pământ, până ce gloanţele tunurilor vor trece dasupra capetelor.

Atunci, sărind pe neaşteptate în picioare, ei descărcară în turci toate puştile: trei sute otomani căzură morţi.

Petru cel Şchiop crezu totul pierdut şi rupse la fugă. Victorie, goană, măcel...

9. Moldovenii nu luară de loc parte la bătălie.

Toată acţiunea se petrecuse numai între cei 500 turci din prima linie şi cozaci.

Dindată ce otomanii fură bătuţi, oastea cea curat moldovenească a lui Petru cel Şchiop se grăbi a trece la Potcoavă, pe care-l dorea mai denainte.

10. Prin o singură victorie Potcoavă luă acel tron pe care Petru cel Şchiop nu-l putuse lua cu toată armata turcă-maghiară-munteană decât cu ajutorul celei mai mârşave trădări, după trei luni de o luptă necurmată, unde fusese bătut şi tot bătut în zece rânduri; acel tron, pe care încă mai nainte Ioan-vodă el însuşi l-a fost luat de la Bogdan-vodă fără a vărsa o picătură de sânge.

În această cronologie se cuprinde o profundă lecţiune filozofică, la care cată să se gândească mult, foarte mult toţi domnii de pe faţa pământului: tronurile se dobândesc lesne şi se pierd cu greu de către acei ce-i vrea ţara, se dobândesc cu greu şi se pierd lesne de către acei ce ţara nu-i vrea.

Aşa fu, aşa este, aşa va fi totdauna.

11. Intrând în Iaşi, Potcoavă fu coronat sub memorabilul nume de Ioan-vodă.

Dar domnia-i fu atât de scurtă, încât nu e chip a ne pronunţa asupra capacităţii administrative şi diplomatice a acestui mare ostaş.

Prima-i grijă fu de a trimite ambasadori la Constantinopole, ca să cerce de nu cumva vor reuşi a-i scoate investitura domnească.

Apoi eliberă de prin închisori gloate de prizonieri creştini, căzuţi în trecut la mâna păgânilor şi păziţi în capitala Moldovei, sub prevegherea temnicerului turcesc - Petru cel Şchiop.

În fine, numi boieri: Ţopa deveni mare vornic al Ţării-de-Jos, Kopycki - pârcălab la Hotin, Şah - hatman...

12. Nu trecu mult timp, şi eternul nostru fugar, Petru cel Şchiop, reveni cu o puternică armată de munteni, tătari din Budjac, turci din Dobrogea, adunaţi prin firmanul imperial al lui Amurat III... uitasem a spune că sultanul Selim II nu mai era; el murise de beţie în anul morţii celei vitejeşti a lui Ioan-vodă.

Mai mulţi moldoveni, - moldoveni, vai! de felul pârcălabului Ieremia Golia, - se adauseră către oastea păgână, ridicată ea singură la o cifră denaintea cării ar fi tremurat oricine afară de Potcoavă.

Fidel sistemului fratern, acesta nu aştepta a fi atacat acasă, ci, cu mulţi-puţini câţi avu lângă sine, ieşi cu semeţie el însuşi drept contra inamicului, ajuns deja în prejmetele Iaşului.

13. Răposatul Bălcescu analiză bătălia de la satul Docolina în următoarele câteva cuvinte, pline de acea limpeziciune critică care distingea pe nemuritorul nostru istoric:

"La 1578 vedem pe Petru cel Şchiop a întrebuinţa aceeaşi tactică ce vestitul catarginez Annibal întrebuinţă în bătălia de la Zama.

În lipsă de elefanţi, însă, el puse în fruntea liniei sale de bătălie cirezi de vaci şi herghelii de cai, pentru ca să calce pedestrimea lui Potcoavă.

Lui i se prileji aceeaşi nenorocire ce întâmpină vestitul biruitor de la Canne: căci cozacii, stând pe loc şi lăsând să se apropie oştirea lui Petru-vodă, deodată sloboziră focurile într-însa.

Atunci, acea herghelie de cai şi cireadă de boi spăimântându-se, se întoarse înapoi, şi, năvălind peste oastea lui Petru-vodă, o puse în neorânduială.

Cozacii se folosiră d-această împregiurare, o izbiră deodată d-a dreapta şi d-a stânga, şi lesne o învinseră.

14. Ciudat lucru!

Petru cel Şchiop, carele ştia bine elineşte, citise pe Polybiu numai pentru a imita greşelile lui Annibal, dând astfel lui Potcoavă o frumoasă ocaziune de a birui întocmai ca marele Scipion.

Natura, nu lectura face adevăraţii generali, cari sunt şi ei poeţi, adesea poeţi sublimi prin varietatea şi mărimea ideilor, prin frumuseţea şi armonia formei, prin uşurinţa concepţiunii, prin efectul finalului, prin darul de a improviza.

15. După victoria de la Docolina, Poarta otomană se sperie, întocmai ca şi când ar fi văzut înviând din morţi pe teribilul Ioan-vodă: noi ordine fură expedite la munteni, la transilvani, la tătari şi la beglerbeiul Rumeliei, ca să intre cu toţii în Moldova, reaşezând pe tron pe Petru cel Şchiop.

16. Caracterul lui Potcoavă prezintă un tip de cavalerism din evul mediu; despreţ pentru foloase materiale, amor furios de renume.

Cu o mână de oameni, el arătă lumii că ştie să-şi cucerească o purpură.

Cu o mână de oameni, el arătă lumii că ştie a învinge o hidră.

De patru ani în luptă necurmată cu păgânii, el nu fu bătut niciodată...

Ei bine! decât să-şi rişte o reputaţiune, câştigată prin un şir de vitejii minunate, el preferi acuma, după o lună de domnie şi după două victorii strălucite, să renunţe de bună voie la coroana fraternă, pierzând tronul, dar conservând gloria.

Pe când Petru cel Şchiop fuge cu ruşine şi cu disperare de pe câmpul Docolinei, Potcoavă adună divanul ţării şi-i declară, cu demnitatea unui învingător, că el "nu voieşte a mai domni".

Apoi ia cu sine cele 14 tunuri, cucerite în bătălia de lângă Iaşi şi pe cari le socotea cu tot dreptul ca un netăgăduit trofeu personal, şi se retrage în linişte peste Nistru.

17. Prin capriciul azardului, guvernul polon însărcină cu arestarea lui Potcoavă tocmai pe generalul Mielecki, acela care, dacă vă mai aduceţi aminte, se încercase cu cinci ani mai nainte a restabili pe tron pe Bogdan-vodă şi fuse alungat de pe teritoriul Moldovei de către vornicul Dumbravă.

Mielecki cunoscuse pe Ioan-vodă, auzise de Potcoavă, şi, păţit o dată de la unul din fraţi, se teamea a nu mai păţi o a doua oară şi de la cellalt: astfel, deşi avea la dispoziţiune-i toate forţele armate ale regatului contra unui singur om, totuşi, el crezu mai demn a birui prin trădare.

Amăgit cu promisiuni de iertare şi chiar de răsplată pentru măreţele sale fapte contra vrăjmaşilor numelui creştin, Potcoavă se dede el însuşi, cu toată artileria şi cu toate tezaurele sale, în ghearele perfidiei: fu ferecat la mâini şi la picioare şi aruncat în temniţă.

18. Cozacii şi moldovenii fură cuprinşi de indignaţiune; dar o resimţiră mai cu seamă Kopycki şi Ţopa, în cari o nestinsă iubire pentru familia lui Ioan-vodă se unea cu o ură mortală contra lui Petru Şchiopul.

Hatmanul Şah şi de astă dată se înţelese cu dânşii. Potcoavă avea un frate bun, mai mic de ani, numit Alexandru; ca şi dânsul, armean prin sânge şi român prin cuget; ca şi dânsul, refugit peste Nistru, ca şi dânsul, semănând la caracter cu neuitatul Ioan-vodă.

"În lipsa potcoavei avem o talpă!" strigară cozacii, aducând în Moldova pe noul pretendinte.

Petru cel Şchiop rămase fidel principiilor sale; el fugi sprinten mai nainte de a fi văzut faţa inamicului.

Alexandru-vodă intră în Iaşi şi primi coroana ţării.

19. Această domnie, ca şi a lui Potcoavă, ţinu abia o lună.

Noul principe nu avuse încă timpul de a-şi organiza o armată, când iată o puternică oaste turcă, transilvană şi muntenească cotropeşte ţara.

Alexandru-vodă, cu vro câţiva cozaci, se închide în palatul domnesc, decis a susţine un asediu.

20. Pentru un Ioan-vodă fu de ajuns o zi, o noapte, să ia o cetate ca Brăila sau ca Benderul.

Petru cel Şchiop pierdu un şir de zile de nopţi fără a putea reduce o casă!

"A bătut pregiur curtea din câşlegi până la meazipărăsimi", zice cronica ţării.

Lipsit de praf de puşcă şi de proviziuni, Alexandru-vodă tot însă nu capitulă.

Ieşind cu ai săi din palat, el străbătu în întunericul nopţii prin posturile armatei inamice şi fugi în direcţiunea lacului care scaldă o coastă a capitalei.

Aci însă îl ajunseră gonaşii.

După o luptă furioasă, puiul de erou fu prins şi — oroare! — deja pe jumătate mort din rănile primite în bătălie, el expiră în ţeapă.

21. Aproape de locul bătăii, Petru cel Şchiop zidi monastirea Galata, precum frate-său, domnul muntenesc zidise adiniori o biserică pe locul bătăliei cu vornicul Dumbravă.

Şi biserica unuia, şi monastirea celuilalt încăpură amândouă în grifele a nişte greci, îmbrăcaţi în haine de călugări.

Iată cine trăgea foloase din sinuciderile românilor.

22. Dar pe când Alexandru-vodă moare în Iaşi din mâna unui calâu turcesc, ce oare va fi făcând groaznicul Potcoavă, pe care îl lăsarăm în fundul unei puşcării?

Va muri şi el, nu vă îndoiţi; va muri şi el tot din mâna unui călău turcesc: căci aşa fu scris în cartea destinului pentru câteşitrei fraţii, legaţi prin sânge, prin eroism şi prin martiriu!

23. Enric de Valois de demult nu mai domnea în Polonia.

Chiar în anul pierii lui Ioan-vodă el fugi dintr-un regat ce nu-l meritase, alergând la tronul Franţei, rămas vacant şi pe care urcându-se dovedi în curând şi acolo că nu merita nici pe acela.

După ce polonii îşi aleseră rege, iarăşi şi iarăşi din îndemnul Turciei, pe Ştefan Batori... acel bei transilvan, care dintâi trimisese oşti contra lui Ioan-vodă şi apoi extrădase muntenilor pe vornicul Dumbravă.

24. Cu câteva zile mai nainte de oribila pieire a lui Alexandru-vodă, regele polon primi de la sultan următoarea epistolă, reprodusă aci după original:

“Etern-victoriosul fiu al lui Selim-han, nepot al lui Suleiman-han, Amurat-han.

Lăudatule între cei mai aleşi monarhi creştini! cârmaciule popoarelor lui Isus! tu, carele târâi după tine poalele generozităţii şi ale veneraţiunii! maiestosule şi respectabilule stăpân al ţărilor polone! rege Ştefan Batori, a cărui viaţă dea Allah să se sfârşească pe calea cea dreaptă!

Pe dată ce această scrisoare imperială va ajunge la mâinile tale, ia aminte ceea ce urmează.

Nu e mult timp de când un turburător al ordinii publice, punându-se în capul unei monstruoase adunături de cozaci din Mankerman, din Czerkas, din Kanev şi din Braslav, dentâi cucerise Moldova şi apoi, după mii de pustiiri şi neorânduieli, se întoarse înapoi în regatul său.

Deşi mai în urmă hatmanul tău reuşi a pune mâna pe cei vinovaţi, totuşi, grăbindu-se a merge întru întâmpinarea persoanei tale, el se mulţumi a-i distribui sub pază prin felurite casteluri, odată cu turburătorul cel de frunte.

Aflând noi toate acestea, chiar când ne pregăteam a cere cu stăruinţă extradiţiunea capului invaziunii, viu sau mort, iată că tocmai atunci, spre mai marea noastră mirare, primim ştiri de la legitimul bei moldovenesc şi de la prea onorabilul Daud-bei, sanjac de Silistria, cum că un alt nemernic, ce se zice a fi frate cu acela de mai nainte, năvăli acum cu vro 2 000 de puşcaşi cozaci călări şi pedestri, tăiând şi arzând toată ţara Moldovei şi ameninţând însăşi capitala Iaşii.

Ştii bine că din timpii respectabililor şi onorabililor străbuni ai noştri, - ale căror morminte Allah să le încunune cu o lumină eternă! - şi până-n ziua de astăzi, ambele noastre popoare, păzind strict condiţiunile păcii, considerau totdauna tractatul ce ne leagă a fi un izvor de putere şi o temelie de prosperitate pentru fiecare din ele.

Dar acum, când un hoţ netrebnic, ieşind din hotarele Poloniei în fruntea unei bande de vagabonzi şi tâlhari,

cutează a inrumpe în Moldova, ţară atârnată de posesiunile noastre cele de Dumnezeu ferite, când el o pustieşte în mii şi mii de moduri şi apoi se întoarce înapoi în hotarele Poloniei, fără a găsi acolo pedeapsa crimelor sale, oare unele ca acestea nu sunt ele o vederată călcare a tractatului nostru de pace?

Mai apoi, când hatmanul tău, punând mâna pe turburătorul cel dentâi, îl lăsă în linişte, fără a ni-l trimite nouă la fericita noastră Poartă, viu sau mort, oare toţi vagabonzii şi toţi trântorii din Polonia nu sunt ei încurageaţi a crede cum că neşte asemenea hoţii şi amestecături nu numai nu vor fi pedepsite, ci încă, din contra, răsplătite şi susţinute?

În adevăr, nepăsarea şi moleciunea din parte-ţi sunt singura cauză atât a cutezării primului turburător, precum iarăşi a invaziunii celui de al doilea!

Adu-ţi aminte că numai prin înalta noastră protecţiune urcându-te pe tronul regal, tu însuţi ne promiteai nouă un nemărginit devotament intereselor noastre: oare evenimentele astea din urmă, întâmplate sub regimul tău şi prin neglijenţa ta, oare ele să fie realizarea acelor promisiuni ale tale?

Aşadară, îndată ce atingerea acestei epistole îţi va onora mâinile, prudenţa ta şi spiritul amiciei ce ne uneşte cer deopotrivă ca să nu întârzii a trimite la fericita noastră Poartă, viu sau mort, pe turburătorul Moldovei, care se adăpostise în hotarele Poloniei şi se află până acum în a ta dispoziţiune.

Încât priveşte pe secundul turburător, apoi ţi se cade neapărat şi nezăbovit a te pune tu însuţi în capul oştilor tale, cu cari, dacă poţi, prinde-l şi-l pedepseşte cu toţi ai săi; iar dacă alţi inamici exteriori sau debilitatea forţelor

tale sau vro altă împiedicare te va fi oprind de la aceasta, atunci fă-ne cunoscută nouă slăbiciunea-ţi, şi noi înşine îţi vom trimite în ajutor nenumărate armate.

Pe de altă parte, întâmplându-se cumva că povăţuitorul acestor nemernici să scape din mâinile oaştilor noastre şi să fugă în Polonia, apoi vei fi dator în orice chip a-l prinde şi a ni-l expedi nouă viu sau mort.

Căci îţi declarăm ţie că nemic nu te va putea scuza înaintea noastră la caz de nu ne vei trimite viu sau mort pe capul primei turburări sau de vei protege orişicum pe turburătorul ăst de al doilea: atunci pacea noastră internaţională fiind săpată în cele mai profunde ale sale fundamente, războiul va sfâşia fericirea şi binele popoarelor!

Prin urmare, îţi mai recomandăm încă o dată de a nu cruţa şi a nu amâna nici unul din mijloacele câte se pot închipui prin energie şi prin înţelepciune pentru ca să conservi binefacerile păcii şi ale legăturilor de vecinătate de cari se bucură ambele noastre ţări.

Scris în ultimele zile ale sacrei lune Zil-hidjdje, în anul hegirei nouă sute optzeci şi cinci, în capitala Constantinopole."

25. Reproduserăm textual această curioasă epistolă, sau, mai bine, această semeaţă poruncă, pentru a arăta deplin gradul de înjosorâre vasală la care ajunse mândra Polonie faţă cu Poarta otomană, prin stupiditatea unui Enric de Valois şi prin slugărnicia unui Ştefan Batori.

26. Soarta grăbise finitul lui Alexandru-vodă, fără participarea regelui polon.

Dar Potcoavă rămânea: aşadară fostul perzecutor al lui Ioan-vodă şi al vornicului Dumbravă tot încă mai avea în rezervă o ocaziune de a-şi demonstra acum, ca rege polon, zel şi supunere la ordinele lui Amurat III, precum şi le demonstrase altădată, ca bei transilvan, la ordinele lui Selim II.

27. Scena ce o vom descrie se petrecu în Leopole, seculara capitală a Galiţiei, respectată sub toate dominaţiunile: ruteană, polonă, austriacă.

Acest oraş se afla totdauna în cea mai strânsă legătură cu Moldova şi chiar cu Ţara Românească.

Când amic, când neamic, istoria lui adesea se confundă cu istoria română, în cât timp avuse şi el o istorie a sa, şi noi o istorie a noastră.

Aliată cu Alexandru cel Bun şi cu Mircea cel Mare, comuna Leopolii se bucura în secolii XIV şi XV de neşte imense prerogative comerciale în tot cuprinsul României, de la Nistru şi până la Severin.

Apoi Ştefan cel Mare, în războiul său cu polonii, ajunse cu fier şi sabie până sub murii acestei capitale, pustiind într-un mod înfricoşat toate satele dimpregiur şi chiar mahalalele, şi se zice - noi nu ne pronunţăm - se zice că în jaful palatului unui magnat galiţian ar fi găsit acolo cea mai veche cronică moldovenească, descoperită - zice-se - în anii trecuţi sub numele de *Cronica lui Huru*.

De aci înainte Bogdan cel Chior, păşind în urmele tătânisău, veni şi el cu o puternică armată a brava zidurile Leopolii şi se întoarse încărcat de pradă.

Ca antic şi unic depozit al mărfurilor moldovene în Polonia, acest oraş se umpluse în cursul timpului de neguţători români, din cari unii, ajutaţi dintâi de Alexandru Lăpuşneanul, cel mai bigot dintre tirani, fundară aice, pe la mijlocul secolului XVI, o frumoasă biserică de rit oriental, cunoscută până astăzi sub numele de "biserica moldovenească".

28. În 1578 petrecea din întâmplare în Leopole un italian din Florenţa, numit Filip Talducci.

El lăsă în manuscript o naraţiune, păstrată până astăzi în Arhivul Mediceu, şi pe care o traduceam aici din literă

în literă, precum în tribunaluri se înregistrează fără nici o schimbare depunerile unui martur ocular.

29. "Plecând din Varşavia, regele poruncise a închide în castelul Rawa, în provincia Masovia, sub cea mai aspră pază, pe fostul domn moldovenesc Potcoavă.

Mai în urmă dede ordin a-l strămuta la Leopole, unde venise un ceauş turcesc, nu cu alt scop, precum ştia toată lumea, ci numai pentru a cere capul lui Potcoavă.

Tot cu aceeaşi ţintă sosi şi un ambasador din partea lui Petru cel Şchiop, aducând regelui peşkeş 50 boi, 4 buţi de tămâioasă, 2 buţi din lămâi sărate de cele mici şi un frumos armăsar.

Pe aci luni dimineaţa, în 16 a lui iuniu, regele se depărtă pe două zile din oraş, sub pretext de vânătoare, după ce mai întâi poruncise ca toată poliţia să stea sub arme, precum şi garda regală, iar porţile oraşului să fie închise.

Ceauşul turcesc fuse îndemnat a ieşi din Leopole atât pentru a se feri de pericol personal, cum şi pentru a se masca ruşinea vasalităţii guvernului în privinţa Turciei.

Toate aceste măsuri fură ocazionate prin neobicinuitul concurs de oameni armaţi, veniţi la Leopole sub cuvânt de a onora prezinţa regelui, dar în realitate, precum se vorbea, mai ales pentru a asista pe Potcoavă.

După plecarea regală şi regularea celor poruncite, ceva mai înainte de ameazi, principele prizonier fu adus pe piaţă, fără ca să-l ţină cineva, căci îşi ceruse această singură graţie, după ce îi fusese anunţată sentinţa de moarte.

Scena răsună de zgomotul oamenilor şi de vuietul tobelor.

Potcoavă trecu de două ori d-a lungul pieţei, netezindu-şi barba şi privind la public fără cel mai mic semn de frică; apoi rugă să-l asculte şi, făcându-se tăcere, rosti poloneşte următoarele cuvinte:

"Domnilor leşi! merg la moarte nu ştiu pentru ce, căci nu-mi aduc aminte să mă fi învrednicit prin faptele mele de un asemenea sfârşit.

Ştiu atâta, că totdauna m-am bătut bărbăteşte şi vitejeşte împotriva duşmanilor numelui creştinesc, lucrând numai pentru binele şi folosul ţării mele, cu hotărâre de a-i fi ca un zid pentru ca păgânii să nu poată trece Dunărea.

Dumnezeu ştie de ce nu putui izbuti în această dorinţă; pricina cea de căpetenie este trădătorul care prin înşelăciune mă aduse în starea în care mă aflu.

Dar bun e Dumnezeu! şi câinele cel vânzător curând îşi va primi plata pentru nevinovatul meu sânge.

Atâta ştiu; ba mai ştiu încă, mai ştiu că trebuie să mor acuma din mâna acestui călău creştin - arătă la acela - căci acestuia îi porunci aşa craiul vostru, iar craiului vostru aşa îi porunci stăpânul său turcul, câinele de păgân!

Mie unuia puţin îmi pasă de viaţa mea; dar ţineţi minte că peste puţin timp vă aşteaptă şi pe voi înşivă aceeaşi soartă; de câte ori va vrea câinele de păgân, capetele şi averile voastre, ba şi capetele şi averile crailor voştri vor fi trimise la Ţarigrad!"

30. Ne întrerupem aci, neputând a nu ne întrerupe.

Ultimele cuvinte din energicul discurs al lui Potcoavă erau nu numai o prorocie, ci chiar un fel de a doua vedere; căci aproape în acelaşi moment în care fură rostite, un nobil polon, amic personal al lui Ştefan Batori, fiind trimis din parte-i în Turcia pentru a cumpăra cai orientali, fu ucis din porunca sultanului, şi banii săi încăpură în tezaurul otoman.

Aflând mai în urmă această flagrantă călcare a dreptului ginţilor, începutul realizării predicţiunii lui Potcoavă, Polonia pufni de mânie şi... tăcu!

Revenim la naraţiunea lui Talducci.

31. "Apoi, după o scurtă pauză, arătând la opt oameni ce-l însoţeau, Potcoavă zise:

"Aceşti slujbaşi şi tovarăşi ai mei fiind tot atât de ispravă ca şi mine însumi, oameni cinstiţi şi vrednici prin nişte slujbe făcute crăiei-voastre; aşadară, vă rog ca, după moartea mea, nu numai să nu fie bântuiţi, ci încă dimpotrivă răsplătiţi după vrednicia lor."

Apoi adaose:

"Vă mai rog ca pe acest om lipsit de cinste - arătă la călău - carele nu e vrednic a se atinge de trupul meu cât timp sunt viu, să nu-l lăsaţi a mă pângări cu mâna-i nici după moarte; ci îngăduiţi această sarcină oamenilor mei, cari numai pentru astă de pe urmă slujbă mă însoţiră până aice."

De aci tăcu.

Tot poporul plângea; mai cu seamă plângeau o mulţime de ostaşi, veniţi la Leopole numai pentru Potcoavă, dar pe cari marea forţă de rezistenţă din partea guvernului îi împiedica de a scăpa pe erou.

Pe feţele lor se citeau durerile sufleteşti.

Unul din ei, - se zice că după rugămintea lui însuşi Potcoavă, - îl abordă cu o mare cupă de vin.

Principele îi mulţumi, luă cupa, o deşertă fără a răsufla şi, uitându-se în ochii aceluia ce-i dase, îi zise, după obicei, că bea pentru sănătatea lui şi a tuturor tovarăşilor lui.

Apoi iară trecu de două ori de-a lungul pieţei şi, în ajunul momentului fatal, zărind o legătură de paie pe care trebuia să îngenunche, strigă cu indignaţiune:

"O, Doamne! oare să nu fiu vrednic de a îngenunchea pe ceva mai bun decât asta!"

Şi, adresându-se către oamenii săi, le zise:

"Aduceţi covorul ce-mi mai rămase din lucrurile mele!"

Când tapetul fu adus, Potcoavă se puse în genunchi cu demnitate, recită rugăciunea, făcu cruce după modul grecesc şi închise ochii, în aşteptarea lovirii mortale; dar când simţi că gâdele nu se mişcă, se întoarse către el cu întrebarea:

"Ce mai stai?"

Călăul răspunse:

"Stăpâne! mai întâi haina trebuie aşezată astfel încât să nu mă împiedece."

"Bine, bine", zise principele.

Atunci el singur îşi aşeză haina, invocă numele lui Dumnezeu, şi, poruncind călăului să-şi împlinească datoria, muri cu liniştea cea mai senină.

Unul din oamenii guvernului, voind a arăta că totul e sfârşit, rădică de trei ori în sus, în spectacol, destruncheatul cap al eroului.

În acest moment din toate gurile izbucni un singur ţipăt de durere.

Indignaţiunea poporului fu atât de mare, încât garda regală apucă puştele, temându-se de o revoltă..."

32. Capul lui Potcoavă fu al doilea cap princiar din Moldova rostogolit pe piaţa Leopolii din mâna unui gâde, într-un scurt interval de 14 ani.

În 1564 fuse descapitat tot acolo, din ordinea regelui Sigismund-August, Ştefan-vodă Tomşa, fugit denaintea lui Alexandru Lăpuşneanul: testamentul său şi un petic de catifea din mantaua domnească se păstrează până astăzi în capitala Galiţiei.

Dar între Ştefan Tomşa şi Potcoavă, între Sigismund-August şi Batori, între anul 1564 şi anul 1578 este un abis de diferenţă.

Ştefan Tomşa, în domnia sa cea de câteva luni, făcea paradă de o antipatie febrilă contra Poloniei, mergând cu extravaganţa-i până la aceea încât pe neguţitorii din Galiţia, abătuţi din întâmplare la Suceava, poruncea armaşilor să-i înece în râu. Descapitând pe un asemenea vrăjmaş al numelui polon, regele Sigismund-August executa o răzbunare naţională.

Batori avu el oare vreo umbră de scuză măcelărind pe Potcoavă?

33. Archiescop catolic al Leopolii era pe atunci, sau cu vro cinci ani mai târziu, învăţatul Solikowski, carele ne lăsă o interesantă istorie a timpului său.

Deşi inamic declarat al ortodoxilor şi, prin urmare, al tuturor românilor, totuşi, el nu se sfieşte a mărturisi în gura mare o profundă indignaţiune în privinţa morţii lui Potcoavă.

"Aproape toţi cetăţenii - zice el - plânseră pieirea acestui viteaz moldovean; şi nu puţin pierdu regele chiar în stima popoarelor străine..."

Atare testimoniu este de o greutate extremă.

34. Depus într-un cosciug împodobit cu cununi de trandafiri, cadavrul lui Potcoavă fu înmormântat în biserica cea românească...

Despre Kopycki nu se mai aude nemica; Ţopa abia peste cincisprezece ani cutează a se întoarce în Moldova; Şah se călugări şi muri într-o monăstire.

35. Petru cel Şchiop, afară de o scurtă întrerumpere, îşi conservă letargica domnie până la anul 1591.

Atunci începu a creşte în graţiile Porţii otomane, refugit la Constantinopole, un frate mai mic al acelui Vintilă, care a fost împărţit în bine şi în rău toată soarta lui Ioan-vodă; era famosul Mihai, cunoscut dentâi sub titlul de mare ban, apoi sub porecla domnească de "cel Viteaz".

Şi ca fiu al lui Petraşcu cel Bun, şi ca frate al nenorocitului Vintilă-vodă, urând cu înverşunare tot neamul lui Petru cel Şchiop, acest nou personagiu nu contenea a-l săpa mereu în opiniunea Turciei, până ce, în fine, reuşi a se face să se numească un alt domn în Moldova.

Aflându-se acum în starea în care pusese altădată pe nemuritorul Ioan-vodă, Petru cel Şchiop avu el oare inima de a imita pe predecesorul său? Chemă oare la arme pe toţi fiii ţării? Stete oare în fruntea vitejilor? Zbură să apere cu pieptul hotarele Moldovei? Umplu lumea de fala izbânzilor sale şi pe păgâni de teroare?... Nu; el îşi strânse catrafusele şi plecă în Germania!

Suflet slab şi minte mică, om născut nu pentru grandoarea purpurii, ci pentru a se supune orbeşte astăzi la ordinele turcului, mâini la şoaptele jezuiţilor - pe cari el cel dentâi se încercase a-i introduce chiar în Moldova - acest principe târâtor muri peste puţin timp în exil, devenind catolic şi tocmai atunci când mergea la Roma să sărute papucul papei!

Aci apune *secolul lui Ioan cel Cumplit* şi răsare *secolul lui Mihai cel Viteaz*; două sărbători române atât de înrudite, încât istoricii cei vechi, cari descriseră pe una din ele, credeau de datorie a descrie tot ei şi pe cealaltă geamănă.

EPILOG

> Aşa, drumaşul serei în câmp vrând să se culce,
> E fericit când pleacă p-o floare fruntea sa...
>
> BOLINTINEANU

1. Până acum Ioan-vodă jucă un rol secundar în analele române şi formă o lipsă în istoria universală.

2. Nu vorbim nemic despre periodul cel aventuros al vieţii sale, sau de tot necunoscut, ori în totul desfigurat la Engel, Wolf, Şincai, Photinos, Vaillant, Laurian şi la toţi ceilalţi câţi crezură de ajuns o pagină sau două pentru a cuprinde un om pe care nu-l putuse cuprinde o ţară; ne vom pironi toată atenţiunea noastră asupra altor elemente, prin cari persoana individuală a lui Ioan-vodă se contopeşte cu persoana cea colectivă a României şi atinge colosul umanităţii.

3. Ca domn, el fu judecat până astăzi numai de pre înveninatele spuse ale vrăjmaşilor săi: ciocoi, farisei şi străini.

Astfel, marele Julian Apostatul, unul din cei mai sublimi împăraţi ai Romei deja căzute, zăcea osândit fără rezervă în cursul secolilor, până ce, în fine, trebuia să vină un Bayle şi un Voltaire pentru ca să întoarcă cezarului ceea ce este al lui cezar.

Astfel, de asemenea, uriaşul Napoleon apare şi mai puţin decât mic în pamfletul lui Victor Hugo; dar nu Victor Hugo este istoricul lui Napoleon.

4. Ca ostaş, Ioan-vodă fu micşorat până astăzi după viclenele relaţiuni ale polonilor, când duşmani neputincioşi, când aliaţi perfizi, cari, în ambele cazurile, voiau a-i răpi sau toată gloria, sau partea-i cea mai frumoasă, împăunându-se ei înşişi cu mizerabilul plagiat de pene strălucite.

Această soartă o avură, vai! toţi eroii României.

Maghiarii oare nu-şi atribuiau ei loruşi, în faţa nedomeritei Europe, cele mai falnice şi mai legitime victorii ale lui Mircea, Ţepeş, Ştefan şi Mihai?

5. Numai un democrat poate înţelege domnia lui Ioan-vodă, a cărui toată administraţiunea fuse ca o luminoasă presimţire a cuvintelor lui Saint-Simon:

"Nu lăsaţi ca cei săraci, despoindu-se de puţinul ce au, să mai adauge la prisosul celor avuţi.

Nu lăsaţi ca hoţii cei de frunte să fie puşi judecători peste greşelile cele mici.

Nu lăsaţi ca neştiinţa, superstiţiunea, lenea şi desfrânarea, născute pe puful saloanelor, să calce în picioare capacitatea şi moralitatea, ieşite din întunericul unui bordei..."

6. Numai un soldat poate înţelege războaiele lui Ioan-vodă, cari se povesteau până acum ca un lung înşiră-te-mărgărite fără plan şi fără succesiune, dar în cari arta militară descopere cu uimire o prodigioasă diversitate de mijloace, cârmuită de o minunată unitate de direcţiune.

7. Ce e dreptul, ca domn, Ioan-vodă se arătă câteodată prea crud; dar Mircea, Ştefan, Mihai fost-au ei, oare, mai blânzi? dar secolul al şasesprezecelea întreg nu fu el, oare, unul din secolii cei mai încruntaţi în toate ţările lumii, în Spania, în Francia, în Anglia? dar până şi capii bisericilor, până şi predicatorii păcii evanghelice, până şi Luther şi papa Piu V nu strigau ei, oare, atunci cu furie: "Tăiaţi! tăiaţi! tăiaţi mereu!"

8. Ce e dreptul, ca ostaş, Ioan-vodă, după ce făcuse miracole, căzu; dar nu uitaţi cuvintele lui Frederic: "Nici un geniu militar nu poate ţinea contra trădării"; dar nu uitaţi moartea lui Cezar, Enric IV, Gustav-Adolf, şi chiar pe a lui Mihai; dar nu uitaţi Waterloo!...

Nu totdauna succesul este ceea ce distinge pe oamenii cei mari; căci adesea sunt foarte mari tocmai nenorociţii, cari mor semănând, pentru ca mediocra posteritate să aibă fericirea de a culege mai târziu rodul cel ce se coace cu greu.

9. Mircea domnise aproape 40 de ani.

Ştefan - de asemenea.

Mihai tot încă - cu bine, cu rău - îşi trăgână până la 9 ani eroica domnie...

Mircea, Ştefan, Mihai, având puternici duşmani, avură însă şi puternici amici, regi şi împăraţi.

Dar căutaţi cu lumânarea, ca Diogen, nu numai în România, ci căutaţi în toată istoria universală un singur principe carele cu mai puţine mijloace să fi executat în pace şi în război, ca domn şi ca ostaş, într-un interval de douăzeci şi opt de luni, nişte lucruri mai gigantice decât reformele administrative şi bătăliile lui Ioan-vodă!

10. Fiecare fact istoric este o învăţătură adresată la un moment oarecare ce se va ivi cândva în viitor, precum în poezia lui Heine cedrul Livanului se gândeşte la depărtatul brad din codrii Scandinaviei.

Zilele noastre mi se par a fi anume oara care răspunde la vechea lecţiune a lui Ioan-vodă: suntem slabi şi dezorganizaţi, nu avem amici, duşmanii ne împresoară, ne ameninţă, ne năbuşesc din toate părţile.

Dar trebuie oare să desperăm? Lipsească un pârcălab Ieremia Golia, lipsească nişte vornici Bilăe şi Murgu, lipsească un hatman Slăvilă, lipsească negrul stol de lacomi vânzători: şi atunci, sub un alt Ioan-vodă, ne vor ajunge doi ani, numai doi ani, fraţilor români, pentru a răsădi în scumpa noastră ţărişoară un paradis, păzit la hotarele sale de mii de îngeri cu săbii înflăcărate!

11. Pentru cine vrea, în puţin timp şi din nemica se fac multe şi mari.

DRAMATURGIE

RĂZVAN ŞI VIDRA

Poemă dramatică în cinci cânturi

"Mărirea deşartă şi iubirea de arginţi, acestea sunt neşte neputinţe iuţi ale sufletului..."
Mitrop. Teofil, *Cazania 1644*

DEDICAŢIUNE

Soţiei mele
Iulia Petriceicu Hasdeu

Cumplita sărăcie ş invidia vicleană
Danţau în jurul meu:
În inimă durere, ş o lacrimă pe geană,
Şi n piept suspinul greu!

Tu, însă, ca o lampă rămasă mângâiere
Cînd faclele s au stins,
Cu o rază de iubire sorbeai acea durere,
Secai amarul plâns!

Suspinul singur numai îmi sta mereu în cale:
Oftam făr'să voiesc,
Ca umbrele, ce n faţa luminii matinale
De noapte ne amintesc.

În zilele acelea de sumbră poezie,
Cu o mână n mâna ta,
Am scris această dramă, ce n viață mi o să fie
Ca floarea "nu m uita"!

În stalactit se nchează o undă, picurată,
P o stâncă ne ncetat;
Aşa oftarea mi lungă aice i închegată
Suspin cristalizat!

Mânia mizantropă a omului în goană,
Sarcasmul infernal
Le vezi în astă carte, înfipte ntr o icoană
Cu vârful de pumnal!

Şi cui să nchin eu oare, când timpul se răzbună,
Ecoul amorțit
Din nemilosul viscol pe care împreună
Abia l am resimțit?

O, tu, ce chiar suspinul îl împărțeai cu mine,
Făcându l mai uşor:
Tăiai oftarea ntreagă în două mici suspine,
Unite prin amor!...

B.P.H.

C Â N T U L I

UN ROB PENTRU UN GALBEN

"În Moldova au cei mici despre cei mari acest obicei de pier fără judeţ, fără vină şi fără seamă. Singuri cei mari judecători, singuri pârâşi şi singuri plinitori Legii. Şi de acest obicei Moldova nu scapă..."

U r e c h e, sub anul 1564

F E Ţ E L E:

RĂZVAN, ţigan dezrobit
SBIEREA, boier bătrân
TĂNASE, cerşitor
BAŞOTĂ, mare vătav
DASCĂLUL
TÂRGOVEAŢA I
TÂRGOVEAŢA II
TÂRGOVEAŢA III
TÂRGOVEAŢA IV
TÂRGOVEŢUL I
TÂRGOVEŢUL II
TÂRGOVEŢUL III
FATA I
FATA II
SLUJITORI de la vătăvie

O piaţă în Iaşi, în fund o biserică, mai încoace o piatră, în lături case.

TĂNASE

(şezând pe piatră)

Miluieşte-mă, jupâne! Dumnezeu va da-nzecit
Sufletelor ce se-ndură de-un sărman nenorocit!

SBIEREA

(oprindu-se în drum)

Cum? ce spui? La sută mia? O camătă minunată!
De-ar fi astfel, toată starea-mi eu ţi-aş da-o chiar
îndată...
Să ştii însă că dând una, n-o mai vezi, n-o mai găseşti...

TĂNASE

(sculându-se)

Miluieşte-mă, jupâne, cu ce singur socoteşti!
Ş-un bănuţ o să-mi ajungă... Iată, de trei zile-n gură
N-am luat un pic de pâine, n-am avut o fărmitură...

SBIEREA

De trei zile? Ce minciună!.. Ş-apoi cine-i vinovat?
Pentru mine e totuna de-ai mâncat sau n-ai mâncat...
Un bănuţ! Cum nu! E lesne!.. Bănişorii nu s-aruncă.
Decât cerşitor, mai bine ia toporul şi la muncă.
(Răzvan se arată în fund şi se opreşte din dosul lui Sbierea)

TĂNASE

Vai, jupâne! vai, jupâne!.. Nu cerşeşte un român,
Nu cerşeşte cât mai are un pai de nădejde-n sân!
Nici eu nu cerşeam, jupâne, pe când aveam vitişoare,
Ş-un pământ cât trage plugul, ş-o prispuliţă la soare;
Dar vecinii, din rea pizmă, la judecată m-au tras,

Ş-acum iată-mă-s, jupâne, gol pe poduri am rămas!..
Copilaşii plâng de foame...

SBIEREA

Copilaşii!... Vrea să zică
Tu eşti un nebun de frunte! După ce n-ai chiar
nimică,
Te mai apuci de prăsilă. Auzi! Îi trebui copii!
Un neam de netoţi... Dă-mi pace! Ducă-se pe la
pustii!

TĂNASE

(aşezându-se)

Of, of, of!... Şi tu, jupâne, o să dai de vro ispită!

(Sbierea face trei cruci mari dinaintea bisericii şi se depărtează, fără a băga de seamă că i-a căzut o pungă din chimir.)

RĂZVAN

Aşa cruci evlavioase, aşa faţă răstignită,
Aşa-nchinăciuni plecate, până la brâu şi mai jos,
Nu făcea nici sfântul Petre, nici însuşi domnul
Hristos!...
Bre! Jupânul ăsta crede că drept la rai o să
meargă,
Pe când dracii după dânsul cu limba scoasă
aleargă!...

(Face câţiva paşi şi ridică de jos punga.)

Aoleu! O pungulită!... Ba-i un săculeţ cam greu!...
Îl va fi pierdut boierul cel cu zor de Dumnezeu...
Măi, opreşte-te, jupâne!... Stai, jupâne, de m-ascultă!...

SBIEREA

(din afară)

La naiba! Ţi-am spus o dată că nu-mi place vorba
multă!
Un singur pas nu poţi face făr'să dai de vrun
calic!...
Fugi! N-am bani! N-am o groşiţă! N-am nimic,
nimic, nimic!

RĂZVAN

Nimic n-are, sărăcuţul! Aşa zice!... Prin urmare,
Omul neputând să piarză tocmai lucrul ce nu-l
are,
Punga nu-i a lui. Atuncea... fie dar a cui o vrea,
De vreme ce toată lumea mi se leapădă de ea...
(Numără: "unu..., cinci..., opt...")
Douăzeci, şi toţi cu găuri! Parc-ar fi să-mi
povestească
Cum se dezmierdau, sărmanii, în salba
sărbătorească,
Pe-un grumaz de ţărăncuţă, grăsuliu şi răsfăţat,
Pân'ce gheara ciocoimii din carne i-a înhăţat!...
De-ar avea banii o limbă, lucrurile ce ne-ar spune
Pe mulţi albi i-ar face negri, ca cel mai negru tăciune...
Nu! Eu nu vreau astă pungă!... Şi chiar foame
de mi-ar fi,
Pâinea astfel cumpărată mă tem că m-ar otrăvi!...
Moşule!

TĂNASE

Ce vrei?

RĂZVAN

Jupânul nu ţi-a dat lescaie frântă?
Uite! Eu îţi dau o pungă... Scoală, moşule, şi cântă!

TĂNASE

De la un ţigan pomană?

RĂZVAN

Dec! Şi totuşi, pe boier,
De-ţi da o scârbă de-aramă, tu l-ai fi urcat în cer?

TĂNASE

E român, oricum.

RĂZVAN

Jupânul e român? Vai, ce ocară!
Te-nşeli, moşule! El este piatră, lemn, strigoi sau fiară,
Dar numai român nu-l cheamă, că mult mai român sunt eu!...
Nu căta că-ţi pare searbăd şi pârlit obrazul meu,
Că nici noaptea nu-i bălană, dar pământul odihneşte;
Că şi pâinea de secară este neagră, dar hrăneşte
Ş-apoi, moşule, eu unul nu-s ţigan de rând, mă jur.
Nu, nu, crede-mă, în pieptu-mi bate suflet de vultur.
Măiculiţa fu româncă...

TĂNASE

Moldoveancă?

RĂZVAN

Se-nţelege.

TĂNASE

Moldoveancă? Ce-auz, Doamne!... Dar asta-i o
fărdelege!
Unde s-a aflat
Că s-a-mpreunat
Corbi cu turturele,
Şerpi cu floricele,
Urşi cu căprioare
Şi norii cu soare?...
Orumbiţă să-ndure un bărbat cioroi...

RĂZVAN

Taci, măi!
Că simţesc cum intră-n mine şaptezeci de
nădăi!...
N-atinge ţărâna mamei, că nu mai ştiu ce-o să fie!
Mi se-ntâmplă multe pozne când sunt cuprins de
mânie.
Eu nu-s ţigan... ţi-am mai spus-o!... Nu mă mai
tot zăpăci!...
Mai pe scurt, na, iată banii!... Pleacă dracului
de-aci!

TĂNASE

De la un şerb nu voi cere, nu voi lua niciodată:
Ursita-mi e neferice, dar a ta-i chiar blestemată.
De mi-ar fi să mor de foame, mâna mea n-o voi păta,
Primind milă dintr-o mână, care... nici ea nu-i a ta!

RĂZVAN

Eu şerb? Dar bată-te focul, mitropolitul Năstase
Nu ştii oare că la moarte-i pe toţi robii săi iertase?...
Singurul vlădică-n lume, sau cel puţin la români,
Care nu voia ca fraţii să fie slugi şi stăpâni,
Fiind tot un os ş-o carne... Aşa scris-a în diată,
Poruncind să plece slobozi toţi ţiganii săi deodată;
Toţi, moşule, pân'la unul: bărbaţi, copii şi muieri...
S-a spart lanţul! De-atunci, iată, două ierni şi două veri
Eu zbor în stânga şi-n dreapta, ca voioasa ciocârlie
Pe care n-o mai popreşte ferecata colivie.

TĂNASE

Eşti ţigan pe jumătate, nu eşti rob...

RĂZVAN

Asta-i nimic,
Mai este ceva. Văzut-ai?...

TĂNASE

Ce?

RĂZVAN

Un ţigan grămătic?

TĂNASE

Grămătic?... nu!... nu, băiete... N-am văzut, căci nu se vede,
Şi chiar de-aş vedea cu ochii, pare-mi-se că n-aş crede.

RĂZVAN

Ţiganii sunt tot ce-ţi place: şelari, fierari, potcovari...

TĂNASE

Călăi...

RĂZVAN

Adică, nu-i vorbă, nici călăii nu sunt rari!
Dar grămătici, ba... Ei bine! Numai singur eu sub soare,
Dintre mii de ţigănime, ştiut-am să-nvăţ scrisoare,
Sârbească şi românească, încât ajunsei de mic
În casa mitropoliei cel mai isteţ grămătic...
Grămătic, moşule dragă!... Acuma ia dară banii,
Şi te rog a nu mă pune într-un hal cu toţi ţiganii...

TĂNASE

Dar aceşti bani, măi băiete, vor fi un lucru... furat.

RĂZVAN

Aşa-i! Tocmai! Ai dreptate! Ai vorbit adevărat!
Toţi banii din ţara noastră poartă, moşule, pe sine
Semnul furilor ce-i pradă, pintre lacrimi şi suspine,
De la noi, de la opincă, de la omul cel sărman,
Ş-apoi nu vor să ne-arunce în obraz un gologan!
Zburători ce sug în umbră! Javre, moşule, d-acelea
La cari omenească-ţi pare numai faţa, numai pielea,
Iar sufletul pe dobândă fu luat de la Satan,
Cu tocmeală să se-ntoarcă mai murdar şi mai viclean!...

TĂNASE

Bine, bine spui, băiete!...

RĂZVAN

Lucru furat! ai dreptate!
Însă n-oi fi eu acela care va prăda pe-un frate!
Mama, buna măiculiţă, din mormânt ar tresări
De-ar şti că-n pieptu-mi se mişcă păcatul de-a tâlhări!...
Dar la naiba frunza verde! Ce să mai tocăm degeaba?
Iată banii, mulţumeşte, du-te, caută-ţi de treabă!
Află, moşule, atâta: fie banii chiar furaţi,
Copilaşii tăi te-aşteaptă fără pită şi-nsetaţi!...

TĂNASE

(luând punga şi sculându-se)

Bogdaprosti, măi băiete!... Bogdaprosti! Rău îmi pare
Ca să văz o lighioană c-un suflet atât de mare!
De-ai fi român, cale-vale! dar ţigan, păcat! păcat!
Tat-tău o fi fost, băiete, o groază de blăstemat
De-au întortocheat pe mă-ta în linguşirile lui...
Multe dragostea mai face pe faţa pământului!
E curat un fel de boală, ce de noi când se lipeşte,
Pe român mi-l ţigăneşte, le ţigan mi-l româneşte,
Toate lucrurile-n lume cu susul le pune-n jos:
Îngerul urât se pare, ucigă-l crucea, frumos!...
Dar eram să uit, băiete, de-a te-ntreba, cum te cheamă?

RĂZVAN

Pe mine Răzvan... Smaranda chema pe drăguţa mamă;
Muri an.. ba nu!... trăieşte! trăieşte-n cugetul meu,
Şi va trăi totdauna, până voi trăi şi eu!...

TĂNASE

Dumnezeu să mi te-ajute, precum tu m-ajuţi pe mine;
Zilele tale să curgă tot zile lungi şi senine;
Iar nevoia să doboare pe-oricine-ţi va fi duşman!...
Rămâi sănătos, băiete!... Ce păcat că eşti ţigan!...

(Pleacă murmurând: "Răzvan, Răzvan, Răzvan"... apoi se întoarce)

Ştii ce? Mi-am luat de seamă... Nu-mi trebuie
punga-ntreagă,
Mi-ajunge ş-un singur galbăn... zău aşa, Răzvane dragă!
Mai sunt mulţi săraci, băiete, şi eu n-aş vrea de prisos,
Pe când se zbuciumă fraţii, simţind cuţitul la os!

(scoţând punga)

Na!...

RĂZVAN

Dar, moşule...

TĂNASE

Ascultă, nu mai face vorbă lungă!
Mai împarte tu ş-altora pâine din această pungă.

(Ia un galbăn şi dă sacul lui Răzvan.)

Fă pe gândul meu, căci altfel, zău, nu primesc nici
un ban...
Acuma mă duc, băiete... Mare păcat că-i ţigan!...

(Iese.)

RĂZVAN

Bietul om!.. Ce fudulie! Ce vorbe late! Ce toană!
Cineva, privind, l-ar crede că-i un împărat în goană!
Ce dispreţ! D-abia ne vede... Taica lui n-a fost ţigan!...

(Se uită în jur cu pază, apoi scoate din sân o hârtie.)

Lumea-şi bate joc de mine! Râde lumea de Răzvan!...
O să râz şi eu de lume!... Da, vom râde fiecare:
Ea de mine cu trufie, eu de dânsa cu turbare!...

(Lipeşte hârtia pe un stâlp şi iese, pe când uşa bisericii se deschide, venind mai mulţi, dintre cari dascălul se opreşte lângă hârtie, iar ceilalţi se grămădesc.)

TÂRGOVEAŢA I

Uf! Nu mai stau pe picioare de necăjită ce sânt?
Zău, nu-i prea bună zăbava, fie locul cât de sfânt.
Părinţelul Agaftanghel ar fi un preot cu minte,
Dar lungeşte, vai!... Te face să fugi chiar de cele sfinte.

TÂRGOVEAŢA II

E mai deştept popa Tacu de la Sfântul Nicolai;
În două vorbe ţi-arată calea-n iad şi calea-n rai,
Ş-apoi îţi zice: alege-ţi! - şi-ntr-o suflare sfârşeşte!
De-ţi place iadul sau raiul, cum vrei, el nu te sileşte...

(Dascălul, stând lângă hârtie, începe a râde cu hohot.)

TÂRGOVEŢUL I

Dar tu ce râzi, măi fârtate, singur, chiar ca un
smintit?
Te ştiam om de ispravă! Doară n-ai înnebunit?
Spune, ce scrie pe-acolo?

TÂRGOVEŢELE

Cine scrie şi cum scrie?

TÂRGOVEŢUL II

Nu cumva iarăşi vrun cântec, rânjind de biata
domnie?

TÂRGOVEŢUL III

Sau poate vro păcăleală, pe vornici? pe logofeţi?

DASCĂLUL

E˙yuwu, ˙aveyuwu, xateywu[1]; neşte cai verzi pe păreţi!...

TÂRGOVEŢUL I

Eşti nerod, şi pace bună! Eu nu-s cărturar ca tine.

TÂRGOVEŢUL II

Nici eu!

TÂRGOVEŢUL III

Nici eu!

TOŢI

Chiar nici unul!...

---

[1] Ştiu şi răsştiu (gr.)

DASCĂLUL

Aşa să fie!

TOŢI

Vezi bine!

DASCĂLUL

Vai de ţară!

TÂRGOVEŢUL I

Tu citeşte!

TÂRGOVEŢUL II

Eşti dascăl!

TÂRGOVEŢUL III

E treaba ta!

TÂRGOVEAŢA I

Curând! Curând!

TÂRGOVEAŢA II

Zi odată!

CELELALTE

Nu mai putem aştepta!

DASCĂLUL

Fiindcă voi nu ştiţi carte...

TOŢI

Ei bine?

DASCĂLUL

Dar faceţi gură...

TOŢI

Ei bine?

DASCĂLUL

Căci, din păcate, a românului făptură
Este...

TOŢI

Ei bine?

DASCĂLUL

Să zbiere cu câtu-i mai nătărău.

TOŢI

Ei bine?

DASCĂLUL

De voi mi-e milă...

TOŢI

Ei bine?

DASCĂLUL

Voi citi eu.

TÂRGOVEŢUL I

Citeşte!

TÂRGOVEŢUL II

Da! Da!

TÂRGOVEŢUL III

Începe!

TÂRGOVEŢELE

Ascultare! Ascultare!

TÂRGOVEŢUL I

Eu port bumbac în ureche. Ridică-ţi glasul mai tare...

TÂRGOVEŢUL II

Dar nu răcni, că pe mine mă cam supără la cap...

TÂRGOVEŢUL III

Mai în sfârşit, hai odată, mişcă-ţi barba cea de ţap!

DASCĂLUL
(citeşte)

Frunză verde de negară,
De când domneşte în ţară
Petru-vodă şchiop şi slut,
De râs ţara s-a făcut!...

TOŢI

De răs ţara s-a făcut! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

TÂRGOVEAŢA I

Petru-vodă şchiopătează, dar nu-i slut!

TÂRGOVEAŢA II

Nu, nu, nu este!
Ba-i chiar frumuşel la faţă ca fătul cel din poveste!

TÂRGOVEŢII

Tăceţi, gâştelor, odată!

TÂRGOVEŢELE

Auzi, obraznici, mojici!

DASCĂLUL

Ori me-ţi asculta, sau altfel mă duc şi vă las aici...

TÂRGOVEŢII

Ba nu! Citeşte! citeşte!

TÂRGOVEŢELE

Noi gâşte? Noi?... Ce ocară!

TÂRGOVEŢUL I

Tăceţi sau plecaţi!

TÂRGOVEŢUL II

Fireşte!

TÂRGOVEŢUL III

Da, da! Afară! Afară!

DASCĂLUL

Vreţi să m-ascultaţi odată?

TÂRGOVEŢUL I

Negreşit! Nu ne pricepi?

TÂRGOVEŢUL II

Citeşte! Haide! Tăcere!

TÂRGOVEŢUL III

Apoi dară ce nu-ncepi?

DASCĂLUL

Frunză verde de negară,
Vodă doarme în cămară,
Iar boierii, tot furând,
Îşi fac trebile pe rând!

TOŢI

Îşi fac trebile pe rând! Da! da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

DASCĂLUL

Frunză verde de negară,
Norodul plânge şi zbiară,
Dar în cer şi pe pământ
Nu-l aude nici un sfânt!

TOŢI

Nu-l aude nici un sfânt! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

DASCĂLUL

Frunză verde de neg...

TÂRGOVEAŢA I
(întrerupând)

Haide! iarăşi frunză de negară?
Ce Doamne! Tot numai una?... Ca şi cum n-ar fi-ntr-o vară
Feluri de feluri de frunze!...

TÂRGOVEAŢA II

Viorele, rozmarini...

TÂRGOVEAŢA III

Garofiţe, busuioace...

TÂRGOVEAŢA IV

Trandafiri, brânduşe...

TOATE

Crini...

TÂRGOVEŢUL I

Tăceţi odată, că-i pozně!

TÂRGOVEŢUL II

O să vă luăm la goană!

TÂRGOVEAŢA I

Auzit-ai, soro, vorbe!

TÂRGOVEŢUL III

Bre! Doar nu eşti o icoană?

TÂRGOVEAŢA II

Dar nici dumneata un vodă, ca să ne batjocoreşti!

DASCĂLUL

Vreţi să citesc mai departe? Nu vreţi...

TOŢI

Ba da, să citeşti!

DASCĂLUL

Frunză verde de negară,
Decât un domn de ocară,
Iar boieri mişei şi hoţi,
Mai bine la dracu toţi!

TOŢI

Mai bine la dracu toţi! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

TÂRGOVEŢUL I

Măi! Oare tocmai la dracu?... Să nu fie?... Ştii... Mai lasă...

TÂRGOVEŢUL II

Ba nu! Nicidecum! La dracu!

TÂRGOVEŢUL III

La dracu cei ce ne-apasă!

TÂRGOVEŢUL I

Fie şi la dracu, totuşi... vro vorbă mai cu papuci...
De pildă: la cel cu coadă şi cu coarne să te duci;
Se-nţelege că-i tot dracul, dar ocara-i mai cioplită...

DASCĂLUL

Aş! Cu carne şi cu coadă poate să fie ş-o vită!
Mai bine dar drept la dracu!

TÂRGOVEŢUL II

Mai bine, pre legea mea!

MAI MULTE VOCI

Ho! Încet! Vine vatavul!

TÂRGOVEAŢA I

O să dăm de vreo belea!...

(Se arată Başotă, înconjurat de slujitori.)

DASCĂLUL

Soseşte nenorocitul tocmai când vorbeam de vite.
Se-ntâmplă, zău, câteodată, cimilituri potrivite.

BAŞOTĂ

Oameni buni! Ce staţi aice? Ce veste? Ce v-aţi orpit?
Cu ce scop?... A! o hârtie! Să vedem, ce s-a citit?

TÂRGOVEŢUL I

Va fi o carte domnească...

TÂRGOVEŢUL II

O cazanie...

TÂRGOVEŢUL III

O rugă...

BAŞOTĂ

Slujitori! să fiţi cu pază, ca nici unul să nu fugă...
Parc-aş fi sigur că-i iarăşi vrun cântec neruşinat!

TÂRGOVEŢUL I

N-aş crede!

TÂRGOVEŢUL II

Nu-l mai citeşte!

TÂRGOVEŢUL III

Foarte rău ne-am încurcat...

BAŞOTĂ

(apropiindu-se de placard şi silabisind: "frun... frunză... verde... de negară... de când... dom... dom... domneşte"...)

Cum? Împotriva domniei? Împotriva stăpânirii?
Şi voi toţi sunteţi în gloată părtaşi ai nelegiuirii?
A! V-am prins, litfe spurcate! Vi-i dragă viaţa sau ba?
Să-mi spună dar adevărul pe cine l-oi întreba!

(Apucă de piept pe Târgoveţul I.)

Tu ai o faţă cam proastă: frunte jos, gură căscată,
Semnele cele mai bune de-o inimă nestricată...
Pune dar mâna pe cuget ş-arată-mi, cine l-a scris
Acest cântec ce cutează pe-un vodă să-l ia în râs?

TÂRGOVEŢUL I

Iartă-mă, jupân vătave... măria-ta şi stăpâne...
Eu nu ştiu chiar nimicuţă... dar nu-i aşa, să fiu câine...
Eu am sosit acuşica... Sunt omul cel mai smerit...
Eu nu ştiu carte, jupâne... Nu eu, altul a citit...

(Răzvan, intrând pe nesimţite, se amestecă în gloată.)

BAŞOTĂ

A citit? Dar cine-anume? Care dintre toţi!
Arată!

TÂRGOVEŢUL I

(arată la Dascăl)

Acesta, jupân vătave...

BAŞOTĂ

A! Fiinţă blestemată!

DASCĂLUL

Da, da! Cam aşa, jupâne! Ce să zic? Eu am citit,
Dar nu cu voie vegheată: chiar dumnealor m-au poftit...
Cercetează-i şi-i întreabă... Nu sunt eu cel cu pricina.
A citi când nu te lasă, de! a cui să fie vina?

BAŞOTĂ

Oameni buni! Acuma dară, ca să văz ce-i de făcut,
Vă mai întreb, cum anume a citit acest limbut?

TÂRGOVEŢUL I

Curat pe moldovenie...

TÂRGOVEŢUL II

Negreşit! Cum se citeşte!

BAŞOTĂ

Drace! nu-i aci-ntrebarea. Eu ştiu că moldoveneşte,
Dar citit-a oare iute? Fără a se-nvălmăşa?
Resfirat? Limpede? Neted? Repede?

MAI MULŢI

Aşa! aşa!

BAŞOTĂ

Aşa-i, hoţule!... Ei bine! Acuma ce-mi vei răspunde?

DASCĂLUL

Hoţ!, Gvwøi óautòu[1] jupâne. Eu nu doresc a m-ascunde.
Citit-am cum este rostul; vezi bine că nu-n zadar
Am tot învăţat la buche. Sunt dascăl! Sunt cărturar!

BAŞOTĂ

Ticălosule! Cum, Doamne, nu ţi-e greu, nu ţi-e ruşine
Să-mi spui mie la palavre când vorbeşti tocmai cu mine?...
Eu! eu, vătavul cel mare, mă-nţelegi tu cine-s eu?
Mâna dreaptă a lui hatman, carele la rândul său
Este şi el mâna dreaptă a lui vodă... Prin urmare,
Vreau să-ţi spun, cap făr' de crieri! că eu, vătavul cel mare,
N-aş putea citi prea iute ceea ce alţii au scris.

---

[1] Cunoaşte-te pe tine însuţi (gr.)

Ş-apoi tu! tu s-o poţi face? Ar fi un lucru de râs!
Un dăscălaş, o nimică, tu să mă-ntreci chiar pe mine?
Aceasta-i peste putinţă! Aceasta nu se cuvine!...
Deci judecata ţi-e scurtă, fiind foarte-nvederat
Că cine-i foarte obraznic este foarte vinovat.
Tu ai scris cântecul ăsta! Te cunoşti după sprânceană:
Un nas ascuţit de vulpe, o bărbiuţă vicleană,
Ochi mici şi buză subţire... chiar un chip de fariseu!
Vezi că te-am ghicit? Pe mine nu mă-nşeli tu, fătul meu!...
Slujitorilor, luaţi-l! E bun de spânzurătoare!

RÂZVAN

Mai staţi! De ce-i aşa pripă? Turci, tătari sunteţi voi oare
De săriţi dintr-o năvală grabnic a ne spânzura?
Jupân vătav, mână dreaptă! Mă rog nu te supăra!
Să fie oare cu cale, în ţara moldovenească,
A omorî pentru-un cântec o fiinţă omenească?

BAŞOTĂ

Ţigan! Cioară! Faraoane!

RĂZVAN

Fie toate cum vei vrea,
Dar pe bietul om, jupâne, iartă-l, nu-l mai spânzura!
El nu-i faraon, nu-i cioară; e român, îţi este frate...

TÂRGOVEŢII

Are dreptate ţiganul! Ţiganul are dreptate!

BAŞOTĂ

O să-l învăţ eu îndată! Să mă-nfrunte ş-un netot?
Băieţi! Pe-amândoi luaţi-i! Spânzuraţi-i bot la bot!

RĂZVAN

Zău? Ce spui? Aşa-i povestea? De minune! Foarte bine...
Atunci lăsaţi-l pe dascăl şi luaţi-mă pe mine;
El nu-i vinovat, sărmanul; cântecul făcut-am eu;
L-am scris, l-am lipit, şi pace! De nu-i bun, îmi pare rău...
Ce priviţi aşa la mine? Doară nu-s o arătare...

MAI MULŢI

Tu ai scris?

RĂZVAN

Chiar eu, fireşte.

BAŞOTĂ

Lucru vrednic de mirare,
Un ţigan să scrie stihuri, n-aş fi crezut-o...
Ce-i drept,
Mutra-i oarecum arată suflet ager şi deştept...
Vrea să zică, ş-acea doină din săptămâna trecută?...

RĂZVAN

Foaie verde magheran,
Logofătul e viclean...
Da, da, jupâne vătave! Tot de mine e făcută...

TOŢI

Bre!

BAŞOTĂ

Ciudat! Să ştie carte o jivină de ţigan!

RĂZVAN

Ba poate că-ntrec, jupâne, pe mulţi boieri din divan...

BAŞOTĂ

Slujitori! lăsaţi pe dascăl, măcar că eu cu arcanul
Pe toţi dascălii i-aş prinde ş-aş spânzura cu toptanul;
Căci ei răzvrătesc norodul, ei învaţă pe cei mulţi
C-ar trebui ca boierii să umble goi şi desculţi;
Şi chiar ăst ţigan n-ar merge astăzi la spânzurătoare
De n-ar fi fost nici un dascăl ca să-l pună la scrisoare...
Cată dar, dascăle, cată! Scăpat-ai cum ai scăpat,
Dar păzeşte-te de dracul, c-o să dai de vrun păcat!...
Acuma tu, faraoane, răspunde-mi doar docamdată,
De ce te-apuci tu d-o treabă poprită şi neiertată?
O faci oare de la tine? sau cineva ţi-o fi spus?

RĂZVAN

Apoi de, jupâne vatave, Stan e jos şi Oprea-i sus!
Dumneata mereu ne spânzuri, ş-astfel trăieşti boiereşte;
Eu fac doine şi doiniţe, ca să-mi petrec ţigăneşte;
Fiecare cu ce poate!... Nu-i dat dreptul orişicui
Să pună-n ştreang omenirea în mijlocul târgului!...
Ş-apoi acest drept, jupâne, dacă mi s-ar da şi mie,
Eu n-aş omorâ nici unul, ca să pot ierta o mie.

BAŞOTĂ

(Surâzând)

Şiret ţigan!... Dar nu-i lesne a scăpa pe-un osândit!
Fapta ce tu ai făcut-o e un lucru de gândit.
A necinsti cârmuirea, a batjocori divanul,
Poate numai doară vodă, sau măria-sa sultanul...

Totuşi, dragul meu, o lege, un vechi şi sfânt obicei
Te-ar scoate din gura morţii... Eşti însurat, sau holtei!

RĂZVAN

Ba nu-s însurat, jupâne...

BAŞOTĂ

Mare noroc! Eşti ferice!
Ai putea să scapi cu zile... În pravila ţării zice
Cum că de-osândă se iartă pe cine-l ia de bărbat
O copilă, o fecioară, un suflet nevinovat...
Aşa-i obiceiul nostru, datina cea strămoşească.
Acuma rămâne numai vro fată să se găsească...
(Către târgoveţe)
Printre voi nu este oare?

FATA I

Sunt eu.

FATA II

Şi eu.

BAŞOTĂ

Minunat!
Două fete cumsecade? Nu-i aşa? De măritat?

FATA I

Negreşit!

FATA II

Fără-ndoială!

BAŞOTĂ

Prea bine. Spuenţi-mi, dară,
Care dintre voi, de milă, nu va lăsa ca să piară
De-o cazná foarte cumplită acest băiat priceput?
Însuşi eu voi face nunta, după cum am mai făcut.
M-eţi fi ciraci...

FATA I

Iertăciune! Eu una nu vreau, jupâne!...
Un bărbat ţigan! O, Doamne!... Cum se poate!... E ruşine!

FATA II

Şi nici eu!... Ferească Sfântul!... Mai bine foc şi potop!
S-ajung de povestea lumii? Eu, fată de potropop?

RĂZVAN

Aşa-i? Atunci de ce dară ieşit-aţi voi amândouă,
Răsărind în sus deodată, ca ciupercile când plouă,
Ca să ne cântaţi cu ison că sunteţi de măritat!

FATA I

De ce!... Iată!... Să se ştie!...

Fata II

Ce ţigan neruşinat!

RĂZVAN

Măi! Le-aţi auzit cu toţii de la mic şi pân'la mare!
Astfel dar, de-acu-nainte, veţi şti bine fiecare,
Spunând-o-n toată Moldova, spre ştiinţa tuturor
[...] că cine sunt dumnealor!

Mirese de porunceală ce-ar vrea bărbaţi să-şi găsească...
Iar dumneaei mai cu seamă, o fată potropopească!

(Toţi râd în hohote.)

SBIEREA

(intrând)

Ce oameni lipsiţi de minte! Să râză chiar de prisos:
Şi fără nici o dobândă, şi fără nici un folos.

RĂZVAN

Ai văzut, jupân vătave, că nu-i nici o fată-n lume
Ca să nu se înfioare când aude de-al meu nume...
Frumoasă-i legea străbună, ce iartă pe-un vinovat
Dacă poate să-l iubească un înger fără păcat;
Frumoasă-i legea străbună care pricepe c-o ceaţă
Se pierde când o răzbate o rază de dimineaţă;
Frumoasă-i legea străbună care crede că nu-i rău
Alesul unei fiinţe curate ca Dumnezeu!...
Frumoasă-i legea străbună... dar dânsa nu-i pentru mine,
Precum într-o florărie nu-i loc unui mărăcine,
Precum într-o sărbătoare nu-i loc unui cerşitor,
Precum în zvonul de râsuri nu-i loc plânsului de dor;
Căci numai cerul primeşte, sub streaşina-i milostivă,
Scai şi floare, catifeaua şi sucmanul dopotrivă!...
Eu ţigan! eu... o, jupâne! Decât vai, decât amar,
Mai dulce-i spânzurătoarea! Nu mai aştepta-n zadar!...

(În acest interval Sbierea, zărind capătul pungii ieşit din cămaşa lui Răzvan, se pipăie cu-ngrijire la chimir.)

BAŞOTĂ

Pentru cea dintâi greşeală, moartea ştreangului e mare...
Slujitori, acum dodată... duceţi-mi-l la-nchisoare.

SBIEREA

(smulgând punga din sânul lui Răzvan)

Sacul meu, jupân vătave! Iată-l, săculeţul meu!

(Se pune a număra banii.)

BAŞOTĂ

Cum? Aşa să fie oare? L-ai furat? Tu?

RĂZVAN

Ba nu eu.

TÂRGOVEŢUL I

Ţiganul la mal se-neacă!

TÂRGOVEŢUL II

Ţiganul îşi dete-n petec!

TÂRGOVEŢUL III

Zi că-i un ţigan, şi pace!

TÂRGOVEŢELE

Un ticălos! Un besmetec!

SBIEREA

Fost-au douăzeci de galbeni... Numai nouăspreci mai sânt!...
Unde-i unui? unul? unul?... Daţi-mi-l de sub pământ!

BAŞOTĂ

Unde-i galbănul, ţigane?

SBIEREA

Un gălbănaş, rupt din soare,
Strălucitor, fără gaură, ferecat... M-auzi tu oare?

BAŞOTĂ

De ce nu răspunzi, ţigane?

SBIEREA

De ce mă nenoroceşti?

RĂZVAN

Apoi de!... Iartă, jupâne... Galbănu-ţi nu-l mai găseşti...
În locu-i va fi o pâine într-o colibă săracă...

SBIEREA

Eu nu te-nţeleg! Eu nu ştiu!... Scoate-mi-l din piatră seacă!

BAŞOTĂ

Ţiganul e prea obraznic. Am fost cu dânsul prea blând.
Slujitorilor, luaţi-l! Spânzuraţi-l mai curând!

SBIEREA
(apucând pe Başotă de mână)

Mai stai, jupâne vătave! Nu te grăbi! Mai aşteaptă...
Spânzură-l, dar mai-nainte fă-mi o judecată dreaptă.

BAŞOTĂ

Ciudat, boierule dragă! Apoi ce-ţi pot face eu?

SBIEREA

Cum ce? Vreau sfânta dreptate!... Cum ce? Dă-mi galbănul meu!...
Uitat-ai pravila ţării? obicei? canoane? lege?...

DASCĂLUL

În ce guri încape legea!

SBIEREA

În gura mea, se-nţelege!...
Ascultă, jupân vătave... Nu mă lăsa păgubaş!...
Sau ţiganul să-mi întoarcă acel galbăn... gălbănaş...
Ori de nu, atunci, jupâne, stăpânul să mi-l plătească...
Astfel este obiceiul, pravila moldovenească...

BAŞOTĂ

Al cui eşti tu, măi ţigane? Cine e stăpânul tău?

RĂZVAN

Sunt ţigan iertat, jupâne: ţiganul lui Dumnezeu!

SBIEREA

Iertat? cu atât mai bine! Dup-a legii glăsuire,
Băiatul mi se cuvine în loc de despăgubire,
Aşa-i jupâne vătave!... Pravila zice curat:
Furul să se dea acelui de la care a furat.
Dă-mi-l rob.

RĂZVAN

Eu rob?

SBIEREA

Vezi bine!

BAŞOTĂ

Adecă, oricum să fie,
Vrei, boierule, să-l capeţi jidoveşte în robie.
Ştii c-un ţigan, chiar de laie, se plăteşte orişicând
Peste douăzeci de taleri, pe când ăsta nu-i de rând:
E frumos şi ştie carte...

SBIEREA

Ştie carte?

BAŞOTĂ

Foarte bine.

SBIEREA

Tocmai aşa rob îmi trebui. Este tocmai pentru mine.
Îmi va ţine catastişe, socoteli şi daraveri.
Dă-mi-l după legea ţării...

DASCĂLUL

Cea făcută de boieri!

SBIEREA

Nu ştiu de cine-i făcută, dar ştiu că-i foarte cu cale.

BAŞOTĂ

Atuncea se schimbă treaba... Să-ţi spui verde dumitale
C-aş avea şi eu nevoie de-un ţigan aşa de rar,

Cam cutezător, cam ţanţoş, dar deştept şi cărturar.
Nu-nţeleg, nu pot pricepe şi nu vreau ca el să fie
Bună pradă pentru altul pe când îmi place şi mie...
Deci, ia-ţi galbănul din parte-mi, iar eu pe ţigan mi-l iau.

SBIEREA

Nu, jupâne! Niciodată! nu, nu, nu! Nu vreau! Nu vreau!...
Vinovatul să-mi plătească! Nu altul! Nu orişicare!

BAŞOTĂ

Boierule! Ştii prea bine, cine-i vătavul cel mare!...

SBIEREA

Dec! şi eu la visterie fost-am ftori-cămăraş!

BAŞOTĂ

Boierule! Află dară că postelnicul mi-e naş...

SBIEREA

Dar apoi şi eu, jupâne, cu logofătul sunt rudă...

BAŞOTĂ

Boierule! Nu m-aprinde!... Mă faci să plesnesc de
ciudă!...

SBIEREA

Plesneşte. Eu nu te-mpiedec... Dar ţiganu-i tot al meu!...

BAŞOTĂ

Boierule! Taci din gură, căci mă jur că eu...
eu... eu...

RĂZVAN

(către popor)

Câinii osul ca s-apuce, corbii stârvul ca să-mpartă,
Boierii ca să robească, unii cu alţii se ceartă!...

TÂRGOVEŢUL I

Se-nţelege!

TOŢI

Aşa este!

SBIEREA

Îi vezi, jupâne vătav!
Taie-i pe toţi! Nimiceşte mojicimea cu nărav!
Dar pe ţigan dă-mi-l mie.

RĂZVAN

Staţi, boieri! Vorba-i degeabă!
Nu me-ţi robi voi pe mine! Nu me-ţi robi! Mai degrabă
Veţi pune-n lanţuri furtuna, cu tunete şi cu ploi,
Decât s-ajung eu vrodată rob la unul dintre voi!...
Jupâne! Eu cer osânda. Spânzurătoarea m-aşteaptă.
Mi-am bătut joc de domnie: e cea mai groaznică faptă!...
Cineva poate să râză de sfinţi şi de Dumnezeu,
Dar de vodă, nu... Ei, bine! Dă-mi, jupâne,
şteangul meu!

BAŞOTĂ

Slujitorilor! Luaţi-l!... Ba nu!...

(lui Sbierea la o parte)

Boierule dragă,
Uită cearta, căci, pe cinste, am glumit, a fost o şagă,
Un nimic. Dumneata, frate, cu logofătul eşti neam,
Şi chiar la logofeţie eu o judecată am
Cu nişte răzaşi... Un petec... Nu-i tocmai o treabă mare...
Mă-nţelegi... Să fim prieteni... O pricină de hotare...
(Se strâng de mâini cu căldură.)

RĂZVAN

Ce mai aşteptaţi voi dară? Ce staţi? Ce vă mai gândiţi?...
Călăi ce pe robi ucideţi, pe cei slobozi îi robiţi!

TOŢI

Are dreptate ţiganul! Ţiganul are dreptate!

BAŞOTĂ

Slujitori! Daţi-mi afară toate gurile căscate!
(Slujitorii gonesc poporul, care se depărtează cu nemulţumire.)

TÂRGOVEŢUL I

Lasă-mă, jupân vătave, să văz cioroi spânzurat!

CEILALŢI

Şi eu! şi eu!...

BAŞOTĂ

Ba la naiba!

SBIEREA

Afară de la mezat!

BAŞOTĂ

Aşa-i! Acum suntem singuri! Nimeni nu-mi mai stă la spate
Ca să strige că-i cu cale sau că nu este dreptate...
Slujitorilor, la lucru!... Apucaţi-l pe ţigan!

RĂZVAN

(lăsându-se în mâinile slujitorilor)

Mă dau eu singur, jupâne.

BAŞOTĂ

Treaba merge găitan.
Legaţi-mi-l şi duceţi-l...

RĂZVAN

Întins la spânzurătoare!
Omul om, să fie slobod; decât rob, mai bine moare;
Ş-apoi moartea-i înviere pentru cel dispreţuit!

SBIEREA

Aleu! Vorbeşte-ntr-aiurea... Necum să fi-nnebunit!...

BAŞOTĂ

Prietene! Ia-ţi ţiganul, şi nu uita mai cu samă
Pricina cea de hotare...

RĂZVAN

(zbuciumându-se cu desperare)

Unde eşti, o! mamă! mamă!

C Â N T U L II

RĂZBUNAREA

"Ţiganul şi clăcaşul
Au fost gândirea mea;
Stăpânul, arendaşul
Şi legea lor cea grea..."
C. Bolliac

F E Ţ E L E:

RĂZVAN, căpitan de haiduci
RĂZAŞUL } ceauşi de haiduci
VULPOI } ceauşi de haiduci
VĂSCAN GANEA, boier
VIDRA, nepoata vornicului Moţoc
SBIEREA
MOŞ TĂNASE
HOŢUL I
HOŢUL II
HOŢUL III
CIOBANUL
HAIDUCI

Un crâng în codul Orheiului în Basarabia. În fund, un părău. Mai încoace, un trunchi răsturnat. În laturi, stânci.

HOȚUL I

Ian să-mi spuneți, ce să facem ca să mai scurtăm din vreme?

HOȚUL II

Face-vom ce face frunza când prin codru vântul geme;
Ori vom face ca izvorul, când aruncă spuma lui,
Scăpărând argint din undă, pe verdeața crângului;
Sau să facem ca securea, când fieru-n copaci lovește,
Iar copaciul nu se lasă, luptându-se bărbătește;
Frunza, securea, izvorul, toate ne cântă cu dor:
Să cântăm și noi ca frunză, ca secure, ca izvor!

HOȚUL III

Cântecul să fie freamăt, troscot, șoaptâ, toate-ntr-una;
Blând ca sărutarea mumei, crunt și groaznic ca furtuna!

HOȚUL I

Să cânte Răzașul dară!

RĂZAȘUL
(oftând)

De ce nu, de-aș avea cui,
Ștergându-mi plânsul cu plânsul, cum se scoate cui prin cui!...
Dar ce zic! Nu sunt eu numai care suferă și plânge;
N-oi fi singur eu în care doina-mi cugetul va frânge;

Tot ca mine varsă lacrimi, despuiaţi şi nevoiaşi,
Toţi acei ce-n ţara noastră se mândresc a fi răzaşi,
Păstrând, ca o moaşte sfântă, hrisoave, peceţi, urice
Putrezite de vechime şi-n cari cu fală se zice
Că, scăldându-se în sânge, moşii şi strămoşii lor
Au câştigat ca răsplată câte-o brazdă de ogor!...
Tune, fulgere, trăsnească, cu potopul şi pojarul!
Mult mare mi-este mânia! Mi-este mare mult
amarul!

HOŢUL I

Eu am auzit, bădiţă, c-adecă şi la munteni
Ar fi răzaşi ca ş-ai noştri, numiţi acolo moşneni...

HOŢUL II

Sunt şi-n Ardeal, măi fârtate; ba şi-n Ţara
Ungurească;
Le zice chineji, dar este chiar o breaslă răzăşească.

RĂZAŞUL

Apoi oriunde să fie, tot o soartă, tot un drac!
Tot vecinii mi-i înşeală, tot vecinii mi-i dezbrac;
Vecini de cei cu putere, cu căftane daurite,
Numai fir, numai mătasă, numai cu samur blănite;
Vecini dintr-aceia care, c-o-mbrâncire, c-un cuvânt,
Satul întreg plin de viaţă mi-l prefac într-un
mormânt!
Vecini dintre cari acuma, de-i văz în cale-mi, îi
spintec,
Şi hohotesc spintecându-i...

HOŢUL III

Dar tu ai uitat de cântec.

RĂZAŞUL

Ba n-am uitat. Vrut-am numai sângele-mi să-l pui în joc,
Ş-astfel, pomenind trecutul, să pot cânta mai cu foc.

(Îşi drege glasul, îşi apasă cuşma pe frunte şi cântă.)

Frunză verde de sălcie,
Bat-o scârba răzăşie!
Eu credeam că-i boierie,
Şi-i curată calicie!
Ani întregi m-am judecat,
Sănătatea mi-am mâncat,
Şi nimic n-am câştigat.
Eu umblam la judecată,
Copiii-mi plângeau pe vatră,
Nevasta-mi era uitată!
Dar acuma Dumnezeu
A făcut pe gândul meu,
Ca să-mi mai răzbun şi eu!
Pentru dalba haiducie
Pentru mândra voinicie,
M-am lăsat de răzăşie,
Ş-am ales judecători
Cei stejari nestrâmbători,
Ca să-mi fie frăţiori!

TOŢI

Numai codruleţul drag
Dă dreptate la sărac!
Numai arcul după spate
Dă săracului drepatate!

HOŢUL I

Zi, Răzaşule,-nainte! Zi-nainte! Nu mai sta!
Că să ştiu că piere lumea, tot cu drag te-aş ascultà!

HOŢUL II

Zi-nainte! Zi-nainte! Să te-auză sfântul soare!

HOŢUL III

Uf, uf, uf! Rău mă frământă! Mi-e şi cald, mi-e şi răcoare!

RĂZAŞUL

(ia arcul în mână şi cântă)

Frunză verde lemn sucit,
Şi de când m-am haiducit,
Dragu-mi-i drumul cotit
Şi de umbr-acoperit.
Când văz pe ciocoi viind,
Mă fac broască la pământ,
Îmi aşez săgeata-n vânt
Şi mi-l iau la căutare,
De la cap pân' la picioare,
Fără ah, fără cruţare!
Şi chitesc, şi socotesc,
Şi cuget, şi mă gândesc,
Pe unde să-l nemeresc:
La retezul părului,
Din dosul işlicului,
Unde-i greu ciocoiului!

TOŢI

Las' să moară ca un câine,
Că mult te-a căznit pe tine!
Las' să moară ca o fiară,
Că mult geme biata ţară!...

(Se arată, trecând puntea pârâului, Ganea şi Ciobanul.)

HOŢUL I

Un boier aice-n codru!

CEILALŢI

(apucând armele)

Un căftan... Suntem trădaţi!

CIOBANUL

Liniştiţi-vă, că doară ne cunoaştem, măi fârtaţi!
Eu vi-l aduc pe credinţă: eu vi-s chezaş şi povaţă;
Voi aveţi lipsă de galbeni, el are lipsă de braţă...

GANEA

Care-i căpitanul vostru?

RĂZVAN

(ieşind dintre tufe)

Ce-ţi trebuie? Ce pofteşti?

GANEA

Pe căpitan...

RĂZVAN

Căpitanul?... sunt eu; dar tu cine eşti?

GANEA

Dumneata? Să fie oare? Sabia cea de văpaie,
De care tremură ţara?

RĂZVAN

Numai pe cei răi îi taie.

GANEA

Dumneata Răzvan?

RĂZVAN

Ei bine, ştii acuma cine-s eu;
Spune-mi dar şi tu, jupâne, cum se cheamă ciocul tău?

GANEA

Nu-i vorba de nume...

CIOBANUL

Lasă! ţi-oi spune eu, căpitane,
Din botez Văscan îi zice, iar după poreclă Gane:
Feciorul lui Osip Gane, ce fusese căminar...

GANEA

Eu n-am venit în pădure ca să vorbim în zadar.
Lucrul care mă zoreşte trebui isprăvit îndată...
Nu-ncape nici o zăbavă... Află că iubesc o fată...

RĂZVAN

Atunci du-te la vrun popă dintre cei ce pentr-un zlot
Cunună soră cu frate şi mătuşă cu nepot!

N-ai ce căta pe la mine,
Preoţit de cruda soarte
Ca să cunun alde tine
Numai cu duhul de moarte!
Aşadar pleacă, jupâne; pleacă, vesel c-ai scăpat...
Însă de-ai venit aice cu vrun scop înveninat...

(Pune mâna pe pumnal.)

CIOBANUL

Nu-l speria, căpitane... Boierii sunt slabi la fire:
Braţul, haina, mintea, faţa, inima, totu-i subţire.

RĂZVAN

Urmează-ţi vorba, jupâne. Te-ascult...

GANEA

Apoi îţi spuneam
C-am îndrăgit pe-oarecine, fireşte fată de neam;
Din nenorocire, totuşi, ea n-are mamă, nici tată,
Ş-unchiu-său vrea să-i răpească moştenirea cea bogată,
Luându-şi de gând s-o-nchiză călugăriţă la schit!...
O faptă nelegiuită! Un lucru nepilduit!

RĂZVAN

Sărmana?... Dar zestrea-i mare?...

CIOBANUL

Avuţii nenumărate!...

RĂZVAN

Sărmana!... Mori după dânsa?

GANEA

(dând lui Răzvan o pungă)

Iată trei sute de galbeni. Alţi trei sute, negreşit,
O să-ţi aducă ciobanul, după lucrul săvârşit...

RĂZVAN

Cum o cheamă pe sărmana?... Pe iubita cea bogată?

GANEA

Nu-i vorbă...

CIOBANUL

O cheamă Vidra... Ştii?... A lui Moţoc nepoată...
Şi cin-oare n-o cunoaşte!

RĂZVAN

Da! Am auzit şi eu...

HOŢUL II

Un fătoi ce călăreşte şi-mpuşcă chiar ca un zmeu.
Într-o zi am întâlnit-o alergând la vânătoare...
E voinică, n-am ce zice! Şi-i frumoasă ca o floare...

RĂZAŞUL

Ştiut! După ce-i din osul acelui vornic Moţoc,
De care Moldova-ntreagă mi se temea ca de foc!

GANEA

Căpitane! Noi în vorbe pierdem vremea fără
treabă...

RĂZVAN

Se-nţelege! Tu ai sete s-apuci zestrea mai în grabă...
Spune-mi însă mai-nainte, pentru banii ce ne-ai dat,
Ce fel de marfă anume să-ţi dea codru-ntunecat?

GANEA

Chiar acuma, căpitane, zece călăraşi în silă
Târăsc la călugărie pe nefericea copilă...
Mănăstirea nu-i departe... S-o smulgi din mâinile lor...
Dă-mi-o mie...

RĂZVAN

Te iubeşte?

CIOBANUL

Aşa! Nu-i ceva uşor!
Vidra-i o fată semeaţă, bâcsită cu fudulie,
Care n-o să bage-n samă nici chiar pe sfântul Ilie!...
Să iubească pe jupânul? Dec! Să-şi pună pofta-n cui...
Boierul ştiu c-o iubeşte, dar nu ea pe dumnealui...

GANEA

După cununie, lasă! şi iubirea o să vie...
Dar grăbeşte, căpitane...

RĂZVAN

Aşa-i! După cununie!
Adevărat. Eu uitasem c-asta-i legea pe la voi:
Numai zestrea înainte, iar iubirea mai apoi!...
Mai apoi? ba nu! iubirea nu mai vine niciodată,
Unde dintre două inimi, una-i boarfă cumpărată!...
Dar, mai în sfârşit, ce-mi pasă!...

CIOBANUL

Curat aşa zic şi eu:
De nu se iubesc boierii, pentru dânşii e mai rău.

RĂZVAN

Băieţi! Mergeţi cu jupânul. Aţi auzit ce pofteşte.
Simbria-i destul de bună: faceţi treaba voiniceşte...

CIOBANUL

Sănătate, căpitane!...

GANEA

Niciodată n-oi uita
Slujbuliţa cea frumoasă ce-o mi-i face dumneata,
Şi-ţi făgăduiesc pe cinste că dacă din întâmplare
Vei fi prins de cărmuire, te scap eu din supărare:
Sunt cumnat cu pârcălabul, iar vornicii amândoi
Mi-s cam rude de departe...

RĂZVAN

Ciocoii sunt tot ciocoi!

(Către Răzaşul, care vrea să plece cu ceilalţi.)

Răzaşule! mai aşteaptă...

RĂZAŞUL

Porunceşte!

RĂZVAN

(luându-l deoparte)

Cată bine.
De-i pricepe că miroasă...

RĂZAŞUL

A trădare? Las' pe mine!

RĂZVAN

Dar nu v-atingeţi de Vidra... E femeie.

RĂZAŞUL

Chiar să vrei,
Răzaşul nu se pogoară la bătaie cu femei!

(Ganea, Ciobanul şi haiducii ies.)

RĂZVAN

Femeie! Precum pojarul se naşte dintr-o scânteie,
Aşa m-aprinde pe mine ciudata vorbă: femeie!...
Femeie! De când pe dânsa o făcuse Dumnezeu,
El nu mai face nimica, fermecat de lucrul său,
Şi privind cu mulţumire la lumea cea zâmbitoare,
Zice: eu sunt rădăcină, dar femeia este floare!...
Femeie!... Şi totuşi, omul, de lăcomie târât,
Iubeşte nu pe femeie, ci auru-i cântărit!...
Pentru dânsul e femeie moşia cea măsurată,
O sculă preţeluită sau o pungă numărată!...

(Se aude afară glas strigând: "Răzvan! Răzvan!!")

Mă cheamă?... Cine să fie?...

TĂNASE

(arătându-se dintr-o parte)

A! Iată că te-am găsit!

RĂZVAN

Stăi! Tu eşti... Mi-aduc aminte... Eşti acel nenorocit
Carele la Iaşi pe poduri oboseai strigând "jupâne",
Pân' să capeţi o lescaie sau o fărâmă de pâine!...
Te cunosc, deşi de-atuncea trecut-a un veac întreg:
Trei ani cumpliţi de robie...

TĂNASE

Robie? Nu te-nţeleg!
Te ştiam slobod, băiete; sprinten ca o rândunică;
Bătându-ţi joc de necazuri... Zău! nu mai pricep nimică...

RĂZVAN

Da! O robie de spaimă, cum numai duhul cel rău,
De-ar putea să biruiască, ar robi pe Dumnezeu!
Fost-am şerb, fost-am în lanţuri, ş-acum inima-mi
suspină
Întâlnindu-te pe tine, căci tu, tu ai fost pricină!...

TĂNASE

Eu?

RĂZVAN

Tu, moşule! Tu singur! Asta-n veci eu n-oi uita...
Ş-apoi iată-mă-s în codru, haiducind din vina ta;
Şi mâini, de-mi va fi ursita să mor pe spânzurătoare,
Ţi-o voi datora tot ţie...

TĂNASE

(făcând semnul crucii)

Poznă!... Nu glumeşti tu oare?...
Să ştiu c-aşa-i adevărul, o clipă n-aş zăbovi,
Dându-ţi pieptul meu drept ţintă, să te poftesc a lovi...

RĂZVAN

Tu! da, tu eşti o unealtă a puterii fără nume,
Care ţese nevăzută toate lucrurile-n lume,
Astfel c-ades muritorul, bun ca blândul mieluşel,
Face rele peste rele, făr' s-o ştie singur el!...

TĂNASE

Dar ce spui?...

RĂZVAN

Ţi-aduci aminte nenorocita de pungă,
Din care luaşi un galbăn, zicându-mi c-o să-ţi ajungă,
Că sunt mulţi sărmani în ţară, că nu-ţi place de prisos,
Pe când se zbuciumă fraţii, simţind cuţitul la os?...
Moşule! Făcând aceasta, puteai să prevezi tu oare
C-o să mă cufunzi pe mine în robia-ngrozitoare?...
Ei bine! căzut în fiare pentr-un galbăn ce-a lipsit,
De primeai tu punga-întreagă, eu scăpam nepedepsit!...
Ha, ha, ha! Ş-apoi mai strige căpăţânile-nţelepte
C-omul ştie tot ce face, ştie tot ce-o să-l aştepte,
Uitând c-un flutur de seară, ce trece repede-n zbor,
Este-n stare să răstoarne toată prevederea lor!...
O faptă cât de frumoasă, ca o floare cu otravă,
Tăinuieşte câteodată pieirea cea mai grozavă!...
În sfârşit, tu eşti pricină!...

TĂNASE

Dar de ce, copilul meu,
Să nu mă veşteşti în clipă, lăsându-mă-n locul tău
Însuşi eu să-ncarc robia pe căruntețele mele,
Şi scăpându-te pe tine, să port lanţuri cât de grele?...
Un ţigan ce miluieşte pe-un neputincios bătrân,
Zică tot ce-i place lumea, este chiar ca ş-un român...

RĂZVAN

Haide! Ce-a fost se trecuse... Spune-mi acuma,
iubite,
De ce-ţi târăşti tu la codru oasele cele-nvechite?
Cum de ţi-ai lăsat copiii?

TĂNASE

Ba copiii m-au lăsat.

RĂZVAN

Te-au lăsat? Nu-mi vine a crede!...

TĂNASE

Săracii au răposat.
În ţara noastră cea mare şi bogată, măi băiete,
Sunt români ce pier de foame! Sunt români ce mor
de sete!...
Astfel în toată Moldova, păcătosului Tănas
Nici un sprijin, nici un razăm, nici un scut n-a mai rămas,
Decât numai să-şi însemne pieptul cu cea sfântă cruce
Şi zicându-şi "Doamne-ajută!" calea codrului s-apuce;
Căci de-o bucată de vreme, cerşitorind pe meidan,
Auzeam mereu tot vorbe de căpitanul Răzvan...

RĂZVAN

Cum? La Iaşi?...

TĂNASE

La Iaşi, băiete, se vorbeşte despre tine
Felurite verzi ş-uscate, câte nici în cap nu-ţi vine!
Unii te laudă foarte, ca pe-un strălucit viteaz;
Alţii, adică boierii, te sfâşie cu năcaz;
Iar ţiganii tăi... iertare! O să-mi pui lacăt la limbă,
C-alta orice i-aş mai face, degeaba! tot nu se schimbă!...

RĂZVAN

Zi, moşule! Zi-nainte... Eu nu mă supăr de loc.

TĂNASE

Ei bine, ţiganii zbiară că tu eşti al lor proroc:
Tu o să-i scoţi din cătuşe, tu o să-i speli din păcate,
În tine-i toată nădejdea, fără tine nu-i dreptate;
O nebună de ţigancă le-a spus c-a visat prin somn
Că tu o s-ajungi odată nu numai jude, ci domn!...

RĂZVAN

Ciudat!

TĂNASE

O blestemăţie! Auzi cine să domnească!
Însuşi dracul nu croieşte minciună mai ţigănească.
Dar nu-i vorba de ţigancă... Apoi precum îţi spusei,

Rămâind singur în lume, fără copilaşii mei,
Fără milă şi-ndurare, fără căpătâi şi vatră,
Mai rău decât chiar ţiganii ce colindează cu şatră,
M-am pus pe gânduri, băiete; gânditu-m-am, răzgândit,
Ş-acum iată-mă-s aicea, bucuros că te-am găsit...
M-am bătut cu multe litfe, care de care mai rele,
Ba leşi, ba păgâni, ba unguri, ba frânci de-ai lui Despot.
Şi ce-am învăţat atuncea n-am uitat încă de tot...
Mă vezi prăpădit, dar altfel această mână secată
Tot ar mai putea trimite duşmanului o săgeată...
Decât să mor în oraşe de cruzimea celor răi,
Mai bine voi în pădure prin mine să piară ei!...
O fiinţă cât de slabă sporeşte când îşi răzbună.
Încearcă-mă şi pe mine... Sunt haiduc şi pace bună!

RĂZVAN

Aşa te vreau, moş Tănase! Ş-o să vezi peste puţin
C-oraşu-i o lighioană şi numai codru-i creştin...
În oraş totu-i robie; cel mai mic şi cel mai mare,
Toţi ca unul poartă lanţuri, toţi ca unul gem în fiare;
Fiecare slugăreşte, şi nici unul nu-i stăpân;
Însuşi domnul cu ruşine pleacă fruntea la păgân!...
Pe când aicea stejarul lîngă buruiană creşte,
Dar fie cât de puternic, el pe dânsa n-o robeşte;
Iar sălbatecele fiare, ce flămânde rătăcesc,
Omoară sărmana jertfă pe care mi-o nemeresc,
Dar n-o-njugă cu năpaste, ca fiara cea omenească,
Care prada-i n-o ucide şi n-o iartă să trăiască!...

În oraş totul se-ngroapă şi putrezeşte de viu
În locuinţa-i îngustă şi rece ca un sicriu,
Unde suflarea se curmă, unde văzduhul lipseşte,
Unde cărămidă, lespezi, lut şi piatră te-nvăleşte;
Pe când aicea verdeaţa ne ţine loc de păreţi,
Ne-acopere numai frunza şi numai cerul măreţ,
Iar jos s-aşterne covorul, văpsit cu mii de văpsele,
Ce singură firea-l ţese din ierburi şi floricele!...
Lumea totuşi de departe ne numeşte cu fiori
Ucigaşi, împuşcă-n-lună, hoţi, tâlhari, omorâtori...
O, nu, moşule! Nu crede! Aşa fost-a totdauna
Că de cel gonit se leagă clevetirea şi minciuna,
Precum muşchiul se lăţeşte pe-un copaci pe care-l tai,
Şi nu-l lasă pân' ce viermii nu-l prefac în putregai!
Săracul ţăran ce-şi pierde vitişoarele sau plugul,
Robul osândit ce fuge, blăstemând biciul şi jugul,
Toţi cei slabi, izbiţi de soartă, de nevoi înconjuraţi,
Află-n codru mângâiere şi ne dau nume de fraţi.
Când priveşti Moldova-ntreagă părăsită-n jaf şi-n silă,
Pe cei buni în neputinţă, pe cei răi fără de milă,
Veneticul şi păgânul, cel de neam şi cel bogat,
Numai ei având dreptate şi la vodă şi la sfat,
Căciuliţi de toată lumea, fără grijă de nimică...
O! atunce-ţi pare bine când deodată se ridică
Spaima de haiduci în ţară, născuţi din al ţării chin,
Precum o durere crudă naşte-n piept câte-un suspin!

TĂNASE

Urmează, frate Răzvane! Mai vorbeşte! Mai vorbeşte!...
Focul cuvintelor tale m-alină, mă răcoreşte!
Sunt vorbe de sus, băiete, iar nu de-un om pământean...
O, Doamne! Să iasă tocmai dintr-o gură de ţigan!...

VULPOI
(de departe)

Căpitane! Căpitane!

RĂZVAN

Ce veste?

VULPOI
(târând după dânsul pe Zbierea)

O caracudă!
Am pescuit-o acuma pe-uscat fără multă trudă...

RĂZVAN

Sbierea? În mâinile mele?

SBIEREA

Chiar Răzvan!... Vai!... Sunt topit!...

TĂNASE

Te cunosc şi eu prea bine!

SBIEREA

(căzând în genunchi)

Şi dumneata?... Am murit!...
Sfinte Petre!... Sfântă Ana!... Mucenice
Spiridoane!...
Scăpaţi-mă de pieire!... O să vă dau trei icoane,
Tot d-aramă poleită cu aur... sau cu argint!...

VULPOI

Drace! Nu ştiam eu singur c-am pus mâna chiar
pe-un sfânt!
L-am găsit în drum la stânga, într-o căruţă stricată;
De gras ce-l vezi, de departe mi se păru că-i o roată;
Dar fiindcă vrea să fugă, îi dădui un bobârnac,
Şi simţii atunci de-aproape că-n roată-i ascuns un
sac.
Deci acuma, căpitane, poţi să-i dai răvaş la dracul,
Că tot ce-a fost bun într-însul nu mai este: iată
sacul!...

SBIEREA

(frângându-şi mâinile)

Taleri trei mii patru sute cincizeci şi şapte ş-un ort!...
Sunt pierdut!... Preasfântă troiţă! Maică Precistă!...
Sunt mort!...

TĂNASE

Daţi-mi cinevaşi o armă, căci poftesc cu pofta
mare
Să-i număr, tot unul-unul, vro zece mii pe
spinare!

RĂZVAN

Eu ţigan, şi iată cine se laudă că-i român...
Fraţilor! Priviţi-l bine: eu sunt rob, dânsu-i
stăpân!...

TOŢI

Stăpân?...

RĂZVAN

Boierule, scoală!... Nu-i frumos şi nu-i cu cale
Să-ngenunchezi dinaintea unui rob al dumitale.
Jupânului, ce-i cu dreptul d-a şedea chiar în divan,
Nu se cade să se plece de frica unui ţigan...
Scoală dar ca ş-altă dată, scuipă-mă şi
pălmuieşte,
Că vodă nu-ţi cere sama, şi pravila nu te-opreşte!
Scoală dar ca ş-altă dată, şi pune pe-argaţii tăi
Ca să-mi dea şi dânşii palme, ca să mă scuipe şi ei!
Ţara-ntreagă nu-i a voastră?... Codru sau oraş,
ce-ţi pasă?
Oricând ş-oriunde, jupâne, sunteţi tot la voi acasă!...
(Sosesc Vidra, Ganea, Răzaşul şi ceilalţi hoţi.)

RĂZAŞUL

Căpitane! Îţi aducem pe nepoata lui Moţoc,
E cam cu nărav ciocoaica: n-o auzi vorbind de
loc...

VULPOI

Bre! Ce de mai boierime! Doi jupâni ş-o
jupâneasă!

HOŢUL I

Parcă-i la Curtea domnească!

HOŢUL II

O adunare aleasă!

RĂZAŞUL
(privind la Sbierea)

Haida-de! Dar ăsta cine-i?... De când maica m-a
făcut,
N-am întâlnit niciodată om mai pocit şi mai slut!

HOŢUL I

O gadină!

HOŢUL II

O şopârlă!

HOŢUL III

O năpârcă-nveninată.

RĂZVAN

Tăcere? Să fiţi cu toţii martori la o judecată.
Ăst boier, pe care-acuma îl vedeţi îngenuncheat
Şi care la Iaşi se plimbă mândru ca un împărat...

SBIEREA

Nu, nu, nu...

VULPOI

Taci, caracudă!

RĂZVAN

Âst boier prin răutate
Întrece gadini, şopârle şi năpârci înveninate...
Ca painjenul ce ţese pe furiş vicleanu-i ciur,
Şi-l întinde, şi-l anină, şi-l acaţă pe-mprejur,
Şi drept din mijloc pândeşte, pironit în neclintire,
Aşteptând să-i intre gâza în capcana-i cea subţire,
Apoi lacom se repede, bucuros c-a înşelat,
Ş-o tot rumpe, ş-o tot vâră în stomahu-i desfundat,
Şi iar îşi cârpeşte ciurul, şi iar la pândă s-aşează,
Şi iar ocheşte-n tăcere, nouă pradă să-i mai cază...
Astfel şi boierul ăsta e painjenul sătul,
Gata să-şi mai dreagă cursa, tot strigând că nu-i destul!

SBIEREA

Nu, nu...

VULPOI

Taci, că te ia naiba!

HOŢUL I

Nici iadul n-o să-l primească!

RĂZVAN

Însă din jertfele sale, nu-i alta ca să-l urască
Cu furie mai cumplită, cu foc mai înverşunat,
De cum Răzvan îl urăşte, setos de-a fi răzbunat!
Pentr-un galben, ce pe drumuri l-am găsit pe neaşteptate,
El, cu pravila-i în mână şi pe buză-i cu dreptate,

Mă ia rob... rob pentr-un galben şi mă face nevăzut
Într-un beci, de mucezeală în mocirlă prefăcut,
Unde mă legăse-n zgardă, ca pe-un câine-n
bătătură...
Îl urăsc cu cea mai cruntă şi nepovestită ură!...

(Vidra face o mişcare de groază.)

TĂNASE

Răzbunare! Răzbunare!

HOŢII

Furcă!

RĂZVAN

Da! voiesc şi eu
Să-mi răzbun; dar moartea-n furcă i-ar fi prea
puţin...

SBIEREA

(căzând jos)

Valeu!

RĂZVAN

Cruce, ţeapă, glonţ, săgeată... Nu-i destulă
răzbunare!
Vreau o altfel de pedeapsă: o pedeapsă şi mai mare...

RĂZAŞUL

Căpitane! Ian sfârşeşte! Că decât să mai aştept,
Mai bine-acum dintr-o dată să-i înfig măciuca-n
piept!

RĂZVAN

Măi Vulpoiule, ridică-l!...

SBIEREA

(când îl scoală Vulpoi)

Vai mie!... Răzvane frate!...
Mă jur c-am lăsat acasă catastişe ne-ncheiate...
Iartă-mă!... Tocmai pe tocmai!... Fost-ai rob, te
iert şi eu...
De vrei, îţi voi da ş-un zapis... Martor mi-este
Dumnezeu!...

RĂZVAN

Vulpoiule, du-l din codru! Scoate-mi-l până la
răspânte,
Arată-i drumul cel mare şi zi-i aceste cuvinte:
Iată dreapta, iată stânga, iată jos şi iată sus;
Alege la deal, la vale, la răsărit, la apus;
Răzvan te-avusese-n palmă, şi numai c-un semn
de mână
Ar fi putut să te facă praf, publere şi ţărână...
Totuşi, uite! Nu-ţi lipseşte nici un fir din perii tăi...
Să trăiască codrul verde!... Pleacă slobod unde vrei...

(Vidra e foarte mişcată.)

TĂNASE

Cum? îl ierţi? Îl laşi să scape?...

RĂZAŞUL

Căpitane! Mi se pare
Că tu-ţi cam petreci cu glume ş-ai uitat de răzbunare!

RĂZVAN

Răzbunarea cea mai crudă este când duşmanul tău
E silit a recunoaşte că eşti bun şi dânsu-i rău!...

RĂZAŞUL

Astea nu se trec la mine! Doară nu-s o fată mare,
Ca să cred că răzbunarea nu-i decât o sărutare!...
Noi l-am prins, al nostru-i dară, al codrului, nu-i al tău!
Nu-l iert eu, bată-l să-l bată!...

VULPOI

Şi nici eu nu-l iert!

HOŢUL I

Nici eu!

HOŢUL II

Bagă sama, căpitane! Noi nu te-am ales pe tine,
Ca să te pupi cu boierii şi să ne dai de ruşine!

O VOCE

Ţiganul se prea gurguţă!

ALTĂ VOCE

Se cunoaşte că-i ţigan!

MAI MULTE VOCI

Ţigan! Chiar ţigan!...

RĂZVAN

Ţiganul nu mai este căpitan!

(Scoate din brâu o bardă poleită.)

Când voi m-aţi pus peste codru, dându-mi în mână securea,
Juratu-mi-aţi să m-asculte lunca, drumul şi pădurea.
Iată barda ce-a pătat-o jurământul cel viclean;
Daţi-o unui alt mai vrednic, care nu va fi ţigan!
Puneţi dintre voi pe-acela care-i meşter să vă-nveţe
A năvăli-n slăbiciune, a vă izbi-n bătrâneţe,
Sau pe-o singură furnică să daţi iurăş câte doi!
Aşa căpitan vă trebui, dar Răzvan nu-i pentru voi!

(Aruncă barda şi voieşte a ieşi.)

RĂZAŞUL

Haide, haide, căpitane! Te iuţeşti peste măsură!
Nu te pierdem noi pe tine pentru astă pocitură!

(Priveşte încruntat la Sbierea, rădică de jos securea şi o dă lui Răzvan.)

Iată barda, ia-ţi-o iarăşi, fă ce-ţi place, fă cum ştii...
Dar eu, unul... of, măicuţă!... l-aş tăia făşii-făşii!

VULPOI

Să trăiască căpitanul!

TOŢI

Căpitanul să trăiască!

TÂNASE

Da, da! Şi de ţigănie să nu se mai pomenească!

RĂZVAN

(către Sbierea)

Stăpâne, acuma pleacă!...

SBIEREA

Să plec?... Cum?... Adevărat!...
O, ce om! Ce piatră scumpă! Ce suflet de matostat!...
Dar fiindcă scapi de moarte pe-un creştin foarte cucernic,
O să te blagoslovească Dumnezeu atotputernic!...

RĂZVAN

Fugi, boierule, de-aice!... Fă-mi şi tu pe placul meu!...
Mi-e scârbă s-aud din gură-ţi numele lui Dumnezeu!

VULPOI

(împingând pe Sbierea)

Mişcă! Mişcă, caracudă!

SBIEREA

Ba nu... Mă rog! Fără pripă!...
Mai avem o socoteală... Numai un cuvânt...
O clipă!...
Daţi-mi sacul meu!... Răzvane!... Nu mă săraci de tot...
Taleri trei mii patru sute cincizeci şi şapte ş-un zlot!

(Iese ghiontit de Vulpoi.)

VIDRA

(înaintând şi întinzând mâna către Răzvan)

Aş fi mândră, căpitane, ca să strâng o mână, care
Nu voieşte să-şi răzbune decât numai prin iertare!...

RĂZVAN

Mâna mea?... Această mână, dezmierdată de cuţit,
Arsă de foc şi de vânturi, bătută necontenit,
Spălată de ploi şi grindini, aspră şi neagră din fire,
Cuteza-va ea s-atingă mâna-ţi albă şi subţire?...

VIDRA

De când oamenii din codru răpitu-m-au după drum,
N-am oftat, n-am zis o vorbă, fost-am mută pân-acum,
Oprind lacrima pe geană şi-necând în piept suspine,
Ca să nu pogor pe Vidra pân' la ei şi pân' la tine...
Dar nu-i pasăre pe lume să nu cânte mai cu dor,
Când ziua-i plină de soare şi cerul e fără nor;
Nu-i femeie să nu-şi simţă inima-i în tulburare,
Când s-aşterne dinainte-i luminând o faptă mare!...
Rob, ţigan, haiduc, de-oriunde soartea să te fi adus,
Un suflet c-al dumitale îşi va face loc în sus!

(Răzvan rămâne aţintit.)

TĂNASE

Aferim! Ce mai muiere! De-ar fi mulţi boieri ca tine...

GANEA

Ce fac, dragă jupâneasă? Cine-ar crede!... E ruşine!
Nepoata marelui vornic şi fiica unui spătar,
Dumneata să stai la vorbă... ce-njosire!... c-un tâlhar!...

RĂZAŞUL

Căpitane! Căpitane!... Fă-ţi cu mine o pomană:
Dă-mi voie măcar dintr-însul să-ţi fierb de prânz
o tocană!

HOŢII

Da, da! Să-l tăiem îndată!...

RĂZAŞUL

Să-l bucăţim mărunţel,
Ca să nu se mai cunoască de-a fost boier sau viţel!...

RĂZVAN
(ieşind din gândire)

Cum? De ce-i aşa urgie?... Lăsaţi-l în bună
pace!...
El nu v-a făcut nimica...

RĂZAŞUL

Nu cumva! Iată ce-mi place!
Doar n-ai fost surd, căpitane!... Nu-l mai apăra-n
zadar!...
Nu l-ai auzit tu singur că te numeşte tâlhar?...

RĂZVAN

Eu tâlhar?... Dar cine-a zis-o?... Răzvan nu putea
s-auză,
Căci simţirea-i se pierduse, rătăcindu-se pe-o buză
Din care sorbea cu-ncetul cuvinte ce-mi par mereu
Că tot încă sună, sună şi răsună-n jurul meu!

O, tu, femeie măreaţă! tu un înger! tu o zână!
Tu, ivire minunată ce-mi răsai ca o lumină!
Să te mai auz o dată că locul meu este sus...
Aşa c-ai spus-o? Mai spune-mi! Mai spune-mi
încă!...

VIDRA
(cu sfială)

Am spus...

RĂZVAN

Ai spus!... Eu credeam că-n lume nu va fi nici o
fiinţă
Ca să-şi cufunde privirea sub gunoi de umilinţă,
Pân' la omul care-n viaţa-i n-a gustat de nicăiri
Decât dispreţ şi nemilă, batjocură şi loviri!...
Dar ştii tu oare puterea ce-o au cuvintele tale,
Luminându-mă cu raza străcurată jos în vale,
Unde de-ale nopţii umbre, sub un văl întunecos,
Ascundeau în adormire tot ce-i bun, tot ce-i
frumos?...
Tu mi-ai dat o lume nouă, mi-ai deschis o nouă
cale!
C-un cuvânt, c-o vorbă numai, cu suflarea gurii tale,
Ca domnul Hristos pe Lazăr tu din moarte m-ai
sculat!...
Ce putere! Ce minune!...

RĂZAŞUL

Căpitanu-i fermecat!

RĂZVAN

Dar tu stai şi taci acuma?... Îţi pare rău dumitale
C-ai picurat o nădejde peste un noian de jale?
Poate-ţi mai aduci aminte cine eşti?... Ei bine, dar,
Nici eu n-o să uit atuncea că Răzvan e un tâlhar!

(Către Ganea.)

Sunt tâlhar!... Aşa-i, jupâne?... Ei, da! Sunt
tâlhar! Fireşte!...
Am înţeles cum mă cheamă, şi-o să mă port
tâlhăreşte...

(Aruncând jos o pungă.)

Na, boierule! Ia-ţi punga!...

GANEA

Ba nu! Ia-ţi-o dumneata...
Îţi mai datoresc trei sute... Crede-mă că n-oi uita...
Ciobanul o să-ţi aducă.

RĂZVAN

Nu-mi pasă de datorie!
Iată banii tăi, jupâne! Dă-mi o altfel de simbrie!...
Numai cântecul deschide cugetul haiducului!

P-un deal, p-un colnic,
Mergea un voinic,
Voinicul voinicilor
În ţara piticilor:
Cu faţa voinică
Ş-o inimă mică!
Lângă el mergea,
Şi la el privea,

Şi mereu ofta,
Poate că-l iubea,
O copilă dalbă
Cu galbeni în salbă
O dulce fetiţă
Cu flori în cosiţă,
Cu rai în guriţă!
Amândoi mergea,
Şi mergând grăia,
Şi grăind zâmbea,
Când iată
Deodată
Pe drum mi s-arată,
Stând în calea lor,
Vatavul haiducilor,
Căpitanul hoţilor,
Groaza veneticilor!
Şi cum mi s-arată,
Priveşte la fată,
O vede şi iată:
I se face milă
De biata copilă!
Şi zice apoi
Către cel ciocoi,
Către cel voinic,
Voinic de nimic:
Calea e a ta,
Mândra e a mea,
Şi de nu mi-o dai,
Hai la luptă, hai!...

(Vidra îşi pune mâna pe frunte.)

TĂNASE

Uf, uf, ce inimă mare! Păcat, zău, că nu-i
creştin!...

GANEA

Eu nu-nţeleg, căpitane... Ce vrei? Ţi-oi plăti
deplin...

RĂZAŞUL

Nu-nţelegi ce este lupta?

GANEA

Lupta?

RĂZAŞUL

Lupta voinicească:
Unul pe-altul să-mi apuce, ş-apoi să mi se
trântească!

GANEA

Dar căpitanu-i mai tare... mai umăros... mai cu
piept...
Lesne poate să mă bată... nu se cade... n-ar fi
drept.

RĂZVAN

A! jupânului, pesemne, îi place lupta nemţeşte?
Daţi-i săbii dumisale; să-şi aleagă ce pofteşte!...
Pentru mine-i chiar totuna: ne vom bate cum va
vrea;

De-oi muri nu-i mare treabă, iar de nu, Vidra-i
a mea!

(Scoate paloşul, pe când Răzaşul dă pe al său lui Ganea.)

Apucă spata, jupâne!...

GANEA

(scoţând paloşul)

Din dragoste!

CIOBANUL

Patru sate!

RĂZVAN

(năvălind)

Apără-te!...

VIDRA

(descoperindu-şi faţa şi punându-se între amândoi)

Nu, Răzvane!... N-ai cu cine!... Nu te bate!...

C Â N T U L III

NEPOATA LUI MOŢOC

> "Să nu te blăsteme cineva:
> s-ajungi slugă la cai albi
> şi stăpân femeie s-aibi!"
>
> Anton Pann

FEŢELE :

RĂZVAN, ostaş leşesc	MINSKI } căpitani
VIDRA, iubita lui	PIOTROWSKI } căpitani
RĂZAŞUL } tovarăşii lui	ISCOADA MUSCĂLEASCĂ
VULPOI } tovarăşii lui	OSTAŞUL I
SBIEREA, prins în război	OSTAŞUL II
HATMANUL	OSTAŞUL III

CĂPITANI ŞI OSTAŞI LEŞEŞTI

O tabără leşească la marginile ţării muscăleşti: corturi, tunuri, arme...

(Trei ostaşi, din cari I şi II duc pe cel al treilea, greu rănit.)

OSTAŞUL I

Mulţi musculi ucis-ai oare?

OSTAŞUL II

Cu sabie?

OSTAŞUL I

Cu ce vrei!

OSTAŞUL II

Cu suliţa două sute şi cu paloşul vro trei!
Opt sau nouă-zece sute... Poate şi mai mult!...

OSTAŞUL I

Desigur!

OSTAŞUL II

Dar tu?

OSTAŞUL I

N-am ucis nici unul. Nu-mi place. N-am vrut eu singur!...
Rănit-am însă vro mie... Tu mă ştii că-s cam voinic:
Tot răni de cele mai grele, de la cap pân' la buric...

OSTAŞUL II

Vezi, aşa suntem noi, leşii!

OSTAŞUL I

Trăiască Ţara Leşească!
Muscalul, de-ar fi cu dracul, tot nu-i chip s-o biruiască!...

OSTAŞUL III

Of!... Eu mă sfârşesc cu zile... şi voi, ca nişte nebuni,
Când nu tremuraţi în tufe, vă desfătaţi în minciuni!...
Ah! duceţi-mă la doftor: încai moartea să mă scape...

(Câteşitrei ies la dreapta, pe când la stânga se arată Minski şi Piotrowski.)

MINSKI

Uite, măi! Inima-n mine plesneşte, gata să crape!...
Sângele mi se ridică şi se suie în obraz
De ciudă, de-ntărâtare, de durere, de necaz!
Cum ţi se pare, iubite? într-o tabără crăiască,
Tocmai în mijlocul nostru şi-n ţara noastră leşească,
Un străin, o venitură, un om fără căpătâi,
Un nătărău din Moldova să fie tot cel dintâi?
Pe când eu zac la o parte, lăsat fără nici o treabă,
Uitat ca o jucărie, ca un copil, ca o babă!

PIOTROWSKI

Ce vrei! Ut *verum dicamus*[1], mărturiseşte şi tu
C-acest *vir valachus este strenuissimus...*[2]

---

[1] Ca să vorbim drept (lat.)
[2] Bărbat valah... foarte sârguitor (lat.)

MINSKI

Ba nu!
Eu nu recunosc aceasta! Nu se cheamă vitejie
A nu se teme de moarte numai din obrăznicie!
Un nu ştiu cine ca dânsul, un mojic necunoscut,
Nu-i este iertat a face lucrurile ce-a făcut!
Să cuteze el s-apuce steagul muscălesc cel mare...
Aceasta m-aruncă-n friguri, în furie, în turbare!...
Să pătrunză chiar în cortul voievodului rusesc...
O! aceasta-i grozăvie! Sunt gata să-nnebunesc!
Spune singur tu, fârtate, dacă nu era mai bine
Nişte astfel de izbânde să se fi făcut de tine?
Sau de-un altul orişicare... iar de mine mai ales!...
Spune, spune tu!...

PIOTROWSKI

Fireşte! *Non est in dubio res.*[1]
Însă, *carissim' amice*[2], aşa va fi totdauna
Că *virtus* nu-i alta-n lume decât *prospera fortuna*[3].
Răzvan *e felix ad casum*[4]! Totu-i merge găitan!
E noroc. *Venti faventes!*[5]

MINSKI

Tot Răzvan! Răzvan! Răzvan!
Tabăra leşească-ntreagă mi-l înalţă şi-l ridică,
Iar despre noi nu s-aude, nu se vorbeşte nimică!...

---

[1] Nu-i nici o îndoială (lat.)
[2] Mult iubite prietene (lat.)
[3] Virtutea... soarta prielnică (lat.)
[4] Fericit din întâmplare (lat.)
[5] Vânturi prielnice (lat.)

Dreptu-i oare, ca-ntr-o ţară, în care eu sunt născut,
Un venetic fără nume să fie mai cunoscut?!...
Zici că-i noroc?... Nu-i aceasta!... Nici noroc,
nici vitejie!
Este altceva, iubite, şi-o să ţi-o spun numai ţie...
Eu sunt sigur ş-aş fi gata chiar să jur c-acest Răzvan
E frate...

PIOTROWSKI

Frate cu cine?

MINSKI

Cu...

PIOTROWSKI

Dic quaeso[1]!

MINSKI

Cu Satan!

PIOTROWSKI

Ce spui, *Domine mi Deus*![2]... Dar de-unde s-o ştii
aceasta?...

MINSKI

O vei şti şi tu ca mine... Spune-mi, văzut-ai nevasta
Îmbrăcată bărbăteşte, haine negre, chip bălan,
Care întovărăşeşte ne-ncetat pe-acest Răzvan?

---

[1] Spune, te rog (lat.)
[2] Doamne, Dumnezeule (lat.)

PIOTROWSKI

Am văzut-o... E frumoasă! *Virgo facie concina,*
Perdecora, pervenusta...[1]

MINSKI

Ha, ha, ha! Asta-i pricina!
Răzvan zice că-i e soră, dar eu pot să-ţi dovedesc
C-acea muiere-i chiar dracul, numai botu-i
femeiesc!
Dânsa-i o fermecătoare ce cu farmecele sale
Are puterea pe-oricine să-ntunece, să-l înşale,
Să-i ia văzul, să-l orbească, să facă noaptea-n
amiaz,
Încât s-o crezi că-i frumoasă şi pe Răzvan că-i
viteaz!...

PIOTROWSKI

Ce-i drept, *Sanctissimus Thomas, in Summa*
Theologiae,
Firmat[2] asemenea fapte, iar *Petrus Hispanus* scrie
Cum că *foemina* şi dracul sunt *affines*[3] oarecum:
Dracul e foc, iar femeia iese dintr-însul ca fum...

MINSKI

Crede-mă c-acea muiere, orice-i spune, orice-i
zice,
Orice-i vrea, e însuşi dracul...

---

[1] Fecioară cu chip plăcut, minunată, foarte frumoasă (lat.)
[2] Afirmă (lat.)
[3] Femeia... rude (lat.)

PIOTROWSKI

Taci, că, iată, vin aice
Alii duo Valachi[1], ce-i tot văd mai-mai de-un an
Conjunctissime vivendo[2] nedespărţiţi de Răzvan...

MINSKI

(privind în partea de unde vin Răzaşul şi Vulpoi)

Piha! Ce făpturi ciudate! Ce fiinţi nesuferite!
Ce mişcări respingătoare! Ce obrazuri necioplite!
Eu unul îţi spui atâta că de-oi fi vrodată crai -
Lucrul este cu putinţă - ei bine, de trei ori vai
Ce legi aspre n-aş mai face, ca să dau peste hotară
Şi să gonesc într-o clipă toţi moldovenii afară!
Însă toţi! Toţi pân' la unul! Nici un om! Nici
un picior!
Numai pe Răzvan, el singur, l-aş lăsa... ca să-l omor!

RĂZAŞUL

(cântând de departe)

Vom îmblăti la săcară
Până-n mândra primăvară
Ş-om ieşi la codru iară,
În capătul şesului,
La marginea drumului,
În calea armeanului!

MINSKI

(dulce)

Să trăiţi, voinici!

---

[1] Ceilalţi doi valahi (lat.)
[2] Trăind foarte strâns uniţi (lat.)

VULPOI

Prea bine; mulţumim.

RĂZAŞUL

Şi sănătate,
Căci în lume sănătatea e mai bună decât toate!

MINSKI

Mă prea bucură-ntâlnirea... Doream să vă văz de mult...
Eram să vă-ntreb un lucru...

RĂZAŞUL

De nu-i fi lung, eu te-ascult,
Fiindcă noi, moldovenii, ştim aşa că vorba lungă
E nebunie de creieri şi sărăcie de pungă.

MINSKI

Aş dori s-aflu... Pe cinste, Răzvan al vostru mi-i drag,
Şi... vorbind c-un oarecine... făcut-am un rămăşag...
Ca să nu-l pierd... mă pricepeţi... vreau să zic... îmi trebui mie...
În sfârşit, ce fel de slujbă sau ce fel de boierie
Va fi avut în Moldova viteazul cel strălucit,
Ostaşul cel mai de frunte, bărbatul cel mai vestit,
Podoaba taberei noastre, un luceafăr, o minune!...

VULPOI

Drace! vrei numai atâta?...

RĂZAŞUL

Taci, Vulpoiule; nu-i spune...

VULPOI

(zâmbind)

Ba să-i spui! De ce să piarză săracul un rămăşag?
Mai vârtos când ştiu acuma că Răzvan îi este
drag!...
Învaţă dar de la mine că slujba ce-o avusese
În ţara Moldovei este dintre cele mai alese;
O treaptă atât de naltă, încât era mititel
Boierul cel mai puternic când se punea lângă el...

PIOTROWSKI

Admirandum![1]

MINSKI

Dar ce slujbă? Cum se cheamă?

RĂZAŞUL

Măi, ţi-ajungă!
Că ne-am înţeles odată de-a nu face vorbă lungă...
Sunt cam iute. Bagă sama!...

VULPOI

Las', Răzaşule!... Eu
vreau
La toate câte doreşte să-i pot răspunde pe şleau.
Că doar nu ne cercetează cu vrun scop de răutate,
Mai cu samă când iubeşte pe Răzvan ca şi pe-un
frate...

---

[1] Este de admirat (lat.)

Aşadar, mă-ntrebi ce slujbă? Cum se cheamă?... Fel
de fel!
Unii căpitan îi zice, alţii-i zice vătăşel...
Dar treapta-i mult mai de frunte, prin putere şi
simbrie,
De cum pe la voi aice este chiar o hătmănie!...

PIOTROWSKI

Capitaneus pedestris?[1]

VULPOI

Ba şi călare ades:
Pedestrime la strâmtoare şi călărime la şes...
În codru se pedestreşte, pe câmp încalecă iară:
Astfel este rânduiala oştilor la noi în ţară...

MINSKI

Dar avea moşii?

VULPOI

Ha, drace! La asta eu nu m-am
gândit!...
(După o tăcere.)
Cât poate da o moşie, Răzvan capătă-nzecit...
Adecă cevaşi ca dijmă, în bani, în grâne şi-n vite,
Ce trebuia la poruncă să-i dea toţi pe negândite...

PIOTROWSKI

Şi-ţi fi avut multe *pugnas, videlicet*[2] bătălii?

---

[1] Comandant de infanterie? (lat.)
[2] Lupte, adică (lat.)

VULPOI

O! se-ntâmplă câteodată şi-ntr-o zi două sau trii,
Cât ţinea vremea de vară, căci în urmă, la iernatec,
Ne hodineam cum fac turcii: obicei îndemânatec!

MINSKI

Dar spune-mi, acea femeie...

RĂZAŞUL

(cu furie)

La dracu! La nouă draci!
La nouă sute!...

MINSKI

Ce-ţi trebui? Ce vrei, voinice?...

RĂZAŞUL

Să taci!
Bată-te mama-pădurii! Te mai legi şi de muiere?

MINSKI

Ba nu; doream să ştiu numai...

RĂZAŞUL

Zău, mai bine fă-mi plăcere,
Ori ne lasă tu aice, sau noi te lăsăm aici!...

MINSKI

(către Piotrowski)

Haidem, tovarăşe!

PIOTROWSKI

Ergo[1]...

MINSKI

Să fiţi sănătoşi, voinici!

(Iese cu Piotrowski.)

RĂZAŞUL

Bună treabă!... Pizma, ura, zavistia, vrăjmăşia,
Şi nici un pai de răsplată pentru toată vitejia,
Iată câştigul cel mare, ce Răzvan l-a dobândit!
De când părăsise ţara şi codrul blagoslovit!
Vai de dreptatea leşească! Vai de bunătăţi streine!
Ne-am păcălit, măi fârtate! Rău ne-am păcălit!...

VULPOI

(gânditor)

Vezi bine!...

RĂZAŞUL

Mai înţelept moş Tănase, când zicea oftând cu foc!
Tu fă ce-ţi place, Răzvane, dar eu o să stau pe loc;
Nu las Moldova, şi pace! foamete, sete, ruşine,
Aice să sufăr toate, căci e cuibul meu!...

VULPOI

Vezi bine!...

---

[1] Aşadar (lat.)

RĂZAŞUL

Şi eu, Vulpoiule dragă, trebuia verde să-i spui,
Iar nu să caut orbeşte buricul pământului,
Uitându-mi de răzăşie!... Poate că prin judecată
De mai rămâneam în ţară, tot o câştigam odată.
Hrisoavele mele iată-s!

(Scoate din sân o legătură.)

Aci trei urice sânt
De la Alexandru-vodă şi de la Ştefan cel Sfânt,
Pe cari le stropesc cu lacrimi, le şterg de praf cu suspine,
Şi le ştiu pe dinafară, făr' să fi citit!

VULPOI

Vezi bine!...

RĂZAŞUL

(sărută şi apoi ascunde legătura)

Îi ziceam eu: Măi Răzvane, nu pleca! nu fi nebun!
Decât orice trai în lume, traiul codrulu-i mai bun!...
Of! Nu vru să mă-nţeleagă!... Şi tu ştii a cui e vina?
Aşa-i când tace cocoşul, lăsând să cânte găina;
Aşa-i când capra-i în frunte, poruncind în loc de ţap,
Aşa-i când bărbatu-i coadă; aşa-i când muierea-i cap!...
Din dobitoacele toate, numai matca la albine
N-are cusur ca stăpână... Celelalte, vai!

VULPOI

Vezi bine!

RĂZAŞUL

Dracul ne trimise-n cale pe nepoata lui Moţoc!
Sărmanul Răzvan acuma nu-i om, ci-i un năpârstoc,
Pe care Vidra mi-l mişcă şi-l întoarce fără preget,
Şi la dreapta, şi la stânga, nu cu mâna, ci c-un deget!...
Ş-apoi eu nu dau cu gândul, oricât de mult chibzuiesc,
De ce Vidrei nu-i plăcuse obiceiul haiducesc?

VULPOI

M-am gândit şi eu l-aceasta, ş-am ajuns drept
încheiere
Să cred că Vidra-i smintită, ca orişicare muiere,
Iar Răzvan, de-a fost odată cu o minte de
bărbat,
De când ascultă pe Vidra, şi dânsul s-a deocheat;
Căci nebunia s-acaţă mai rău ca un mărăcine
Şi trece ca o căscare de la om la om...

RĂZAŞUL
(gânditor)

Vezi bine!

VULPOI

Este-nvederat că leahul nu face haz de Răzvan...
Ş-apoi de-ar mai şti, o, Doamne! că nu-i creştin,
ci-i ţigan...
Oho! L-ar goni departe! Ba cu dânsul şi pe tine...
Iată cum ne duce Vidra, trăgându-l de nas!

RĂZAŞUL

Vezi bine!

VULPOI

Leşii au o lege-anume: un om de neam ţigănesc
Să nu calce cu piciorul pe pământul cel leşesc...
Alte neamuri să poftească, orişicând şi orişicine...

RĂZAŞUL

Vezi bine!

ISCOADA

(arătându-se din fund)

Creştini cucernici...

VULPOI

Ce-ţi trebui?

ISCOADA

V-am văzut, de nu mă-nşel,
Umblând cu Răzvan...

RĂZAŞUL

La naiba! Nici tu nu te-mpaci cu el?

ISCOADA

Nu mă-mpac? Iartă-mă, Doamne! Eu nici nu-nţeleg ce-i ură;
A iubi pe toţi creştinii mă-nvaţă Sfânta Scriptură...
Aşadar, vă rog să-mi spuneţi într-un chip cuviincios,
Unde poci oare să-l aflu, în numele lui Hristos?...

(Zărind pe Răzvan, care se apropie.)

Dar ce văd! Iată chiar dânsul!... Dumneata eşti,
mi se pare,
În toată creştinătatea luptătorul cel mai tare?
Ca sabia lui Arhanghel, ca toiagul lui Aron,
Praştea lui David prorocul, buzduganul lui
Samson...

RĂZVAN

Sunt Răzvan...

ISCOADA

E de nevoie, nimenea ca să n-o ştie,
Să vorbim precum vorbise Moise cu Iehova...

RĂZVAN

(către Vulpoi şi Răzaşul, făcându-le semn să plece)

Fie!

RĂZAŞUL

Crede-mă c-ar fi mai bine ca şi pe noi să ne laşi.
Ai mulţi duşmani... Chiar muscalii nu-ţi sunt aşa de
vrăjmaşi
Ca leahul cel pizmătareţ, care alta nu visează
Decât el să se ridice şi toată lumea că cază...

RĂZVAN

N-aveţi grijă! Fiţi în pace!... Puteţi să vă
depărtaţi!
Braţul meu e lângă mine şi sabia-i lângă braţ...

VULPOI

(depărtându-se cu Răzaşul)

Haidem, Răzaşule dragă! Să-i spunem Vidrei aceasta:
Cine pe noi nu ne-ascultă o s-asculte pe nevasta...

RĂZVAN

Suntem singuri. Ce vrei?

ISCOADA

Jură de-a nu spune nimănui
Taina cea de mântuire ce-am venit ca să ţi-o spui.
(Răzvan face un semn de învoire.)
Nu-i aşa! Eu vreau anume pe crucea prea lăudată,
Pe cei doisprezeci apostoli şi pe maica cea curată,
Pe cele şapte biserici, pe cei patruzeci de sfinţi,
Pe soborul din Nikeia cu trei sute de părinţi,
Pe-o sută cincizeci de psalmuri, pe şaptezeci de
tâlcovnici,
Pe toţi fericiţii pusnici şi mucenici şi duhovnici
Şi pe ieslele la care se-nchinară cei trei crai
Să-mi juri mai întâi de toate că leşilor nu mă dai...

RĂZVAN

Tu nu eşti leah prin urmare?

ISCOADA

(făcând cruce)

Dumnezeu să mă păzească
De-a fi eretic ca leşii de lege papistăşească!...
Dar dumneata, ca şi mine, eşti pravoslavnic curat,
Şi slujind în astă ţară, faci cel mai mare păcat,
Precum zice sfântul Pavel...

RĂZVAN

Aşa! Iarăşi cele sfinte? [...]
Ce vrei? Ce cauţi pe-aice? De la cine vii şi de-unde?
Ce faci în oastea leşească şi ce-ai cu mine?...
Răspunde!...

ISCOADA

(văzând pe Vidra, care se apropiase şi se pusese în faţa lui)

Acest om... astă muiere... muierea nu-i tocmai om,
După cum mărturiseşte fericitul Chrisostom...

RĂZVAN

Taci!

ISCOADA

Femeia-i cam limbută: ea nu pricepe ce-i taina;
Vorba-i lungă ca şi coada, coada-i lungă ca şi haina,
Precum arată prorocul!

RĂZVAN

(apucându-l de barbă)

Zău, nu mă mai stăpânesc!

ISCOADA

Nu mă necinsti!... Sunt preot şi părinte sufletesc...

RĂZVAN

Zici că eşti preot?... Dar spune-mi, popii i se cade oare
Să-şi arunce jos veşmântul, călcând rasa sub picioare,
Şi prin fapta cea mai neagră să mânjească sfântul dar,
Iscoadă-n întreaga lume, preot numai în altar?

ISCOADA

Fiule! Eu nu văd răul de-a lucra cu stăruinţă
Pentru sfântul ţar şi pentru pravoslavnica credinţă.
Păcatu-i al dumitale, care, fiind moldovean,
Îţi dai sufletul în gheara leahului celui viclean,
Popor depărtat de lege, oi rătăcite din turmă
Şi pe cari o să-i strivească judecata cea din urmă,
La un loc cu filistenii şi cu Gog şi cu Magog...
Ş-apoi făcându-le astea, unde-i folosul, mă rog?

RĂZVAN

Eu caut numai la cinste...

ISCOADA

Fleacuri! Treabă de cuvinte!
Folos, cinste, tot aceea, deşi se cheamă altminte!
Aşadar, ce fel de cinste dobândit-ai de când eşti?
Ca Nemvrodul din Scriptură, floarea cetei
diavoleşti?

VIDRA

Are dreptate, Răzvane! Iat-a treia bătălie
În care braţul tău varsă ploi de sânge pe câmpie,
Ş-apoi unde-i mulţumirea şi răsplata ce-o primeşti,
Ridicând pe brazda morţii clăi de stârvuri
dușmănești?...
Pe când tu goneai vrăjmaşul, dând cu pieptul la năvală,
Alţii mulţi s-ascund în umbră, de-unde, răsărind cu
fală,
Îi vezi mari, îi vezi în frunte, lăudaţi, slăviţi, aleşi,
Iar tu rămâi tot în urmă, ca o slugă printre leşi!

RĂZVAN

Şi tu, Vidro?

ISCOADA

Jupâneasa vorbit-a dumnezeieşte!
Câteodată prin femeie duhul cel sfânt ne vorbeşte!
De pildă, Ana, Iudita, Estera... mai în sfârşit,
Este-nvederat că leahul de loc nu te-a răsplătit...
Rusul ştie mult mai bine să dea orişicui dreptate...

RĂZVAN

Taci! Destul!

VIDRA

Vorbeşte!

ISCOADA

Ţarul îţi dăruieşte trei sate...

VIDRA

(cu dispreţ)

Bogăţie? Nu-i aceasta!

ISCOADA

Trei sate lângă Kazan,
Şi, cât va ţine războiul, o treaptă de căpitan...

VIDRA

(mişcată)

Căpitan?

ISCOADA

Mai pe dasupra, pentru creştineasca faptă,
După moarte fericirea ş-un locaş în rai te-aşteaptă...

RĂZVAN

Nu primesc!

VIDRA

Ce spui, Răzvane! Dar de ce să nu primeşti?...
Nu-i puţin căpitănia în oştile muscăleşti.
Tu nu eşti născut aice; poţi să mergi în
lumea-ntreagă;
De leşi n-ai nici o nevoie şi nimica nu te leagă...
Cată-ţi norocul aiurea, dacă nu-l găsim aici!

RĂZVAN

Am jurat!

ISCOADA

Dar jurământul nu se dă la eretici.
Deci mitropolitul nostru pe dată o să-l dezlege,
Judecând după soboare şi dumnezeiasca lege,
Precum anume se scrie în sfântul Nomocanon,
Citeşte cap paisprezece soborul din Chalkedon,
Cap treizeci şi trei sau patru sobor din Laodikia,
Asemenea capul două sobor din Antiohia...

RĂZVAN

Fugi, popă fără credinţă, ce legea ţi-o iei în râs! [...]
Fugi, de-aci!...

VIDRA

Dar uiţi, iubite, că de-ar fi oricum
să fie
Muscalu-ţi dă chiar îndată cinstea de căpitănie...
Vei fi căpitan, Răzvane!... Căpitan, aceasta-i
mult!...

ISCOADA

Şi trei sate mari...

RĂZVAN

Lipseşte! Mi-e greu să te mai ascult!...

VULPOI

(venind iute, turburat)

Topenie! Grozăvie! Bazaconie!...

RĂZVAN

Ce este?

VULPOI

Lucrul nevisat în vise, nepovestit în poveste!...
Vezi pe hatmanul acolo, stând la vorbă şi la sfat,
De toată căpitănimea ocolit şi-nconjurat?
(Iscoada se uită unde arată Vulpoi şi fuge în partea cealaltă.)

RĂZVAN

Ei bine, ce mă priveşte?

VULPOI
(cu necaz)

Ei bine!... Ba zău nu-i bine!...
Ei vorbesc şi pun la cale şi se-ntreabă chiar de tine...

RĂZVAN

De mine? Ce nălucire!

VULPOI

Căpitanii într-un gând
Îţi tot caută pricină şi te defaimă pe rând;
Unul cere să te scoaţă din oaste, altul din ţară,
Al treilea chiar din lume te-ar da bucuros afară,
Iar hatmanul mi-i ascultă, neclintit ca un butuc;
De multe ce tot aude s-a făcut şi el năuc!

VIDRA

Vező, Răzvane, ce greşeală de-a ne vesteji aice,
Pe când într-o altă parte ai putea să fii ferice?
Hai în oastea muscălească! Atâta ne-a mai rămas...
Te-aşteaptă căpitănia, de-i face numai un pas...

VULPOI

Vine hatmanul... Priveşte!... S-au orpit în două rânduri...
E posomorât bătrânul: se cunoaşte că-i pe gânduri.

RĂZVAN

Fie ce-a fi, las' să fie!... Eu, unul, tot ce-am jurat
Păstrez cu fruntea senină şi cu cugetul curat!
Jurământul nu-i o glumă născută printre pahare
Şi, deodată cu beţia, răsuflată prin uitare:

Jurământul pentru mine este mândrul curcubeu,
Ce leagă josul cu susul şi pe om cu Dumnezeu!...

VIDRA

Ba mai bine-i o unealtă, o păpuşă, o momeală,
Prin care cel ce nu crede pe toţi ceilalţi îi înşeală!...

(Se pune deoparte. Vin hatmanul, Piotrowski, Minski, mai mulţi căpitani, în urma lor Răzaşul.)

MINSKI

Ştiu bine, sunt foarte sigur şi de tot încredinţat
Că tabăra n-o să guste hotărârea ce-ai luat...

PIOTROWSKI

Asciscere peregrinos[1] multe primejdii aduce:
Pe străini lasă-i în coadă, *sapientissime duce*[2]...

HATMANUL

Cine pentru noi se luptă nu-i străin, ci-i pământean...
Eu te căutam pe tine, viteazule căpitan.

RĂZVAN

Poate mă iai drept un altul, hatmane prealuminate,
Eu nu-s căpitan...

HATMANUL

Aceasta-i cam puţin; după dreptate
Ar trebui să fii hatman, căci chiar bătălia de-azi
Nu eu, tu ai câştigat-o, viteazul cel mai viteaz!

---

[1] A admite pe străini (lat.)
[2] Preaînţelepte duce (lat.)

RĂZVAN

Iartă-mă...

HATMANUL

(ridicând buzduganul)

Deci, în puterea semnului de hătmănie,
Răsplătind măcar în parte minunata-ţi bărbăţie,
Căpitan pe câmpul luptei te ridic şi te vestesc,
În faţa taberei mele şi prin numele crăiesc!

(Muzica militară intonează un marş triumfal. Vulpoi sare în sus, Răzaşul îşi freacă mâinile.)

RĂZVAN

Eu?... Dar cum... În ce cuvinte...

MINSKI

(cu căldură)

Căpitane, eu aş cere
Să te facă chiar polcovnic! Aş leşina de...
plăcere!
O dorinţă-nvăpăiată mă tot roade ne-ncetat,
Ca dup-atâtea războaie să te văd... înaintat!...

PIOTROWSKI

(sărutând pe Răzvan)

Satisfactionis causa[1], şi eu te sărut acuma,
Ştiindu-te *dignum esse* chiar amplitudine *summa*[2]!...

---

[1] Din pricina mulţumirii (lat.)
[2] Că eşti demn... de cea mai mare cinste (lat.)

HATMANUL

Însă nici căpitănia, mă jur pe-acest buzdugan,
Nu-i ceva destul de mare pentru braţul lui Răzvan.
La seimul cel mai de-aproape ţara o să te primească,
Spre mai deplină răsplată, în boierimea leşească...
Voi stărui şi eu însumi, şi toţi prietenii mei...
Dar pân' atunci, căpitane, spune-mi singur, ce
mai vrei?

RĂZVAN

Nu pot mulţumi... n-am vorbe, hatmane
prealuminate...

HATMANUL

(zâmbind)

A, da! Mi-am adus aminte! Printre prăzile luate
În tabăra muscălească, găsit-am un moldovan,
Un boier, un om de frunte, judecând după căftan,
Deşi de multă vechime nu mai are nici o faţă,
Iar din ceprazuri sclipeşte ici-colea d-abia vro aţă...
Ţi-l dăruiesc...

(Răzvan se închină, hatmanul şi căpitanii încep a ieşi.)

MINSKI

(întorcându-se iute)

Căpitane! În veci nu m-oi sătura
Toate bunurile lumii cu toptanul a-ţi ura,
Şi văzându-te pe cale la o treaptă şi mai-naltă,
Inima-mi de bucurie saltă, saltă, saltă, saltă...

(Iese. Răzvan încrucişează mâinile pe piept şi rămâne nemişcat pe gânduri. Vidra îl priveşte în tăcere.)

VULPOI

Iată-n sfârşit, căpitane, eşti chiar căpitan acum!
Şi-n pădure, căpitane, fuşi căpitan oarecum,
Astăzi, însă, căpitane, eşti mai cu căpitănie!

RĂZAŞUL

Bată-l norocul să-l bată! hai să facem o beţie!
(Târăşte afară pe Vulpoi, cântând)
Frunză verde de castan,
Căpitanu-i căpitan!
Tan! tan! tan!
Tan! tan! tan!
Căpitanu-i căpitan!
Frunză verde de castan!...

RĂZVAN

Iartă-mă, scumpo iubită!... Chiar fericirea ne-apasă,
Când deodată, ca un fulger, pe sărmanul om se lasă!...
Simţ în mine-o greutate... Doresc şi nu pot să crez...
Nu-i cumva vro nălucire? Poate dorm? Poate visez?...

VIDRA

Cum? Atâta veselie? Pentru ce?... Pentr-o nimică?
Căpitan! Ce mare treabă!... Căpitanu-i o furnică!...
Veselească-se Răzaşul şi Vulpoi, făpturi de rând,
Care pentr-un pai sunt gata a se tăvăli cântând!...
Dar tu?... Tu s-o faci, Răzvane?... Căpitanii într-o oaste
Sunt atâţia, că-n mulţime se lovesc coaste la coaste...

Căpitan!... o jucărie!... Căpitan!... e un covrig,
După care colindează bieţii copilaşi pe frig!...

RĂZVAN

Ce? Căpitanu-i o glumă? Într-o tabără crăiască?
Dar ce fel de lucru-ţi trebui care să te
mulţumească?...
Au nu mă-nvăţai tu, Vidro, a merge chiar la duşman,
Câştigând prin viclenie tot cinstea de căpitan?...
Nu-mi spuneai tu dineoare, cu mânie şi mustrare,
Că-ntr-o tabără domnească căpitanu-i lucru
mare?...
Lămureşte-mă, iubito, unde vrei tu să m-aduci?
Nu-i de mult de când în codru, cu o ceată de
haiduci,
Numele-mi suna prin ţară, ca o seceră ce sună
Când retează buruiana să crească iarba cea bună!
Eu credeam atunci că-n lume nu-i chip să fie
pe-aiuri
O zodie mai ferice ca traiul unei păduri,
Unde brazii şi stejarii, uriaşi din vremea veche,
Înfruntând mii de furtune, viteji fără de pereche,
Mi se-nchinau cu răbdare, m-apăra şi m-asculta,
Pân' ce din sânul lor verde nu m-a smuls
voinţa ta!...
Te văzui... iubirea şterge tot ce-i place ca să
şteargă:
Lăsat-am cărări înguste ş-am ieşit la calea largă,
Uitat-am codrul, Moldova, tot ce-a fost, tot ce-a
trecut,
Venit-am în ţări străine, cum ai spus şi cum ai vrut...
Astăzi norocu-mi zâmbeşte: sunt căpitan şi pe cale...

VIDRA

De-a fi boier ca toţi leşii: o boierime de jale!

RĂZVAN

Hatmanul mă socoteşte, de ceilalţi sunt căutat,
Numai tu pe bucuria-mi tragi un văl întunecat,
Pe când c-un ceas mai-nainte erai de-o altă părere...
Nu sunt un copil, de care să-şi bată joc o muiere!

VIDRA

Da! O muiere din neamul acelui groaznic bărbat,
Care numai cu-o-mbrâncire patru domni a răsturnat,
Ş-al căruia falnic sânge clocoteşte cu putere,
Ca talazurile mării, în pieptul meu de muiere!
Ah, ascultă-mă, Răzvane! Şi-ntre firile de jos
Foarte mulţi sunt tari de mână ş-au un suflet inimos,
Dat totuşi rămân ca broasca cea cufundată-ntr-o baltă,
De-unde numai câteodată, ieşind pe uscat, tresaltă,
Priveşte la mândrul soare, se-ntinde pe-un verde strat,
Sughiţa-n sine cu poftă văzduhul lin şi curat,
Încât ai crede, văzând-o, c-a priceput ce-i lumina
Şi nu mai poate să guste întunericul şi tina,
Pe când n-a trecut o clipă: iată, broasca înapoi
Se-ntoarce iarăşi în noapte, în mocirlă şi-n noroi!...
Vitejia cea mai mare, inima cea mai aleasă,
Mii de bunătăţi cu care nu ştiu cine te-nzestrasă,
Sunt, iubitule, ca fierul ruginit şi fără preţ,
Până când încape-n mâna lucrătorului isteţ,
Ce-l apucă strâns în cleşte, îl curăţă pe cărbune,

Şi dintr-o grămadă neagră mi-l vezi scoţând o
minune,
Strălucită ca oglinda, gingaşă încât, suflând,
Suflarea-i întipărită pe luciul cel plăpând!
Acel lucrător, Răzvane, se numeşte...

RĂZVAN

Se numeşte?

VIDRA

Setea de-a merge-nainte... Iată ceea ce-ţi lipseşte,
Acea sete care frige şi-ngheaţă inima mea!
Dar trebui s-o aibi, Răzvane! Eu voiesc, ş-o
vei avea...
Atunce când buza Vidrei obrazu-ţi pârlit l-atinge,
Ochii mei în ochii-ţi cată, mâna mea pe mâna-ţi
strânge,
Sufletul meu desfăşoară
Câte-o părticea mereu,
Ce pe furiş se strecoară
Adânc în sufletul tău!
Vidra-i pentru tine-n lume
Ca izvoarele de munte
Ce fac Dunărea să spume
Din păraiele mărunte...

VULPOI

(vine şovâind)

Hi, hi! Dunăre!... Departe!... Căpitane, eu sunt
beat,
Ş-aş vrea să-ţi spui, căpitane, un lucru foarte
ciudat...

Adicăte, căpitane... zău, n-are nici o pereche...
Dar lasă-mă, căpitane, că să ţi-o spui la ureche...

RĂZVAN

Spune...

VULPOI

Apoi, căpitane, ştii leahul cel blestemat?...
Ştii cela ce-ţi strângea mâna?... Căpitane, eu sunt beat!...
Ştii, se vâră-n om ca musca?... Ştii, chiar cu nepusă masa?...
Hi, hi! Ştii leahul acela? Iubeşte pe jupâneasa!

RĂZVAN

Vidra?

VIDRA

Eu?

VULPOI

Da, da, da, Vidra!... Mi-a spus că-i place de foc!
Zău aşa! Chiar acuşica!... Ha, ha, ha! Ce dobitoc!...

(Minski se arată în fund.)

Dar iată-l! Întreabă-l singur! Bată-l năbădaica, leahul!
Hi, hi, hi!... Mi-e somn!... Mi-e lene!... Ba nu! Mă doare stomahul!

(Iese.)

RĂZVAN

(mergând iute înaintea lui Minski şi apucându-l de mână)

Ascultă-mă, cum te cheamă!... Ştii un lucru?
Ştii sau ba!
Noi trebuie să ne batem!...

MINSKI

Dar pentru ce?

RĂZVAN

Nu-ntreba!...
Pentru ce?... Pentru că... pentru... pentru că,
privind la tine,
Simţesc un fel de simţire... mai în sfârşit, nu mi-e
bine!...
O să ne batem chiar astăzi... Chiar acuşi! M-ai
auzit?...

MINSKI

Cum aşa? Nu pot pricepe, tovarăşe preaiubit...
Eu nu ţi-am făcut nimica... Să ne batem nu-i cu
cale...
Spune mai întâi pricina...

RĂZVAN

(cu furie)

Nu-mi plac ochii dumitale!
Mă supără, mă-ntărâtă, m-aprind... Nu mai pot
vorbi!...

MINSKI

(zâmbind cu dulceață)

Numai atâta? Ei bine... atunci, când ne-om întâlni,
Mă jur a-mi închide ochii... O să mă feresc de ceartă...
Dar sunt grăbit... Am o treabă... Mă duc... Iartă,
iartă, iartă!...

(Fuge)

RĂZVAN

(cu dezgust)

Ce mişel!...

VIDRA

Mă mir, Răzvane, văzându-te temător,
Nu cumva m-ai crede-n stare pân'la viermi să mă
pogor?...

RĂZVAN

(luând-o de mână cu aprindere)

Şi palaturi aurite, ş-un acoperiş de paie,
Când flacăra le cuprinde, fac tot un fel de văpaie;
Iubirea-i un foc, iar focul, oricât de jos ar veni,
E grozav când izbucneşte, şi-i lesne a izbucni!
Mi-eşti dragă şi-n toată lumea găsesc cu putinţă
toate,
Dar dragoste fără teamă nu se poate, nu se poate!...

VIDRA

(arătând în urma lui Minski)

Cugetă acum, iubite, de-i cinste pentr-un Răzvan
O biată căpitănie: şi dânsul e căpitan!...

OSTAŞUL

(aducând pe Sbierea, care vine cu capul plecat şi numără pe degete)

Robul de la hatman...

(Se închină şi iese.)

RĂZVAN

Sbierea!...

SBIEREA

(ridicând capul, cu bucurie)

Tu eşti, Răzvănică dragă?...
Şi dumneata, jupâneasă?... Parcă văd o pungă-ntreagă!...

RĂZVAN

Te rog să ne spui şi nouă prin ce minune-ncăpuşi,
Aşa departe de ţară, tocma-n tabără la ruşi?

SBIEREA

Încăpui ca două-n patru... Ce-ntrebare! Nu ştii oare
Că tabăra muscălească este foarte-ncăpătoare?
Ş-apoi, mai având necazuri, slăbisem mai mult de-un şfert:
Carnea spânzură pe mine curat ca un sac deşert...

RĂZVAN

Eu te-ntreb prin ce-ntâmplare te găseşti în astă ţară?
Cum de te-au luat muscalii?...

SBIEREA

De la tătari mă luară...

RĂZVAN

Dar tătarii?

SBIEREA

Mă robise mai anţărţ, când au trecut
Prin moşia mea Flămânzii, o moşie lângă Prut.
Asta n-ar fi fost nimica, să nu fi luat cu mine
Un chimir cu trei fâşicuri pline, pline, pline, pline:
Cel dintâi era cu taleri, altul numai cu florinţi,
Al treilea galbeni, galbeni de cei ungureşti cu zimţi!...
Ce chimir!... De piele neagră, şi bagă bine de samă,
Avea-n juru-i acăţate zece năsturaşi de-alamă...

RĂZVAN

(zâmbind)

Tătarul de la Moldova, muscalul de la tătar,
De la muscal te ia leahul, ş-ar fi cu putinţă iar
De la leah să te ia neamţul, încât astfel într-o zi,
Deodată cine mai ştie prin ce ţară te-ai trezi!...
Oare nu era mai lesne, cu puţină cheltuială,
Să te răscumperi din lanţuri şi să scapi de tărbăceală?

SBIEREA

Cum? Să mai plătesc? Vai mie? Ar fi mai bine să crap!
O asemenea prostie nici nu mi-a trecut prin cap!

Ce-mi pasă că nu sunt slobod, când stăpânul mă
hrăneşte?
Iar pân-atunci în Moldova venitul meu creşte,
creşte...
Ş-apoi eu am totdauna o nădejde-n Dumnezeu,
Că sfântul mereu mă scapă, fără să-i dau nici
un leu,
Decât numai câteodată vro lumânare de ceară,
Care, de frica scumpetei, o fac la mine la ţară...

RĂZVAN

Du-te, boierule, du-te! Nădejdea te-a mântuit...
Întoarce-te la Moldova fără să fi cheltuit!
Te iert pentru-a doua oară...

SBIEREA

(făcând cruce)

În sfârşit, o, Doamne sfinte!

RĂZVAN

Te-am mai iertat în pădure...

SBIEREA

Bine că-mi aduci aminte!
Răzvănaşe, cer dreptate! Ar fi un păcat să tac...
Hoţii tăi atunci în codru mă despoiară de-un sac.
Fii şi tu om cumsecade, fă-ţi o pomană deplină;
Nu te bucura, drăguţă, de-o avuţie streină...
Dă-mi înapoi săculeţul!... tu ştii c-a fost peste tot
Taleri trei mii patru sute cincizeci şi şapte ş-un
zlot!...

VIDRA

(luând pe Răzvan la o parte)

Vezi! Învaţă de la dânsul patima ce vrea să zică!
Acest om pentr-o lescaie, acest om pentr-o nimică
Va suferi cu plăcere, făr' să scoaţă un suspin,
Robie, lanţuri, ruşine, bătăi, închisoare, chin...

SBIEREA

(zâmbind cu mândrie)

O, da, da...

VIDRA

Ş-orice adaos, orice spor de bogăţie,
În loc ca să-l mărginească, îi dă o poftă mai vie,
O dorinţă mai setoasă ş-un avânt mai arzător
De-a vedea lucind în ladă-i sunător pe sunător!

SBIEREA

O, aşa... aşa...

VIDRA

Aşterne dinainte-i ca zăpadă
Covoare cu pietre scumpe, aur şi argint grămadă...

SBIEREA

(cu desfătare)

Şi...

VIDRA

Dânsul tot n-o să-ţi zică: Stai! acuma-s mulţumit!

SBIEREA

Hai-de-de-de! Na! Fireşte! Doară n-am înnebunit!

VIDRA

O! dacă şi tu, Răzvane, ai simţi aşa de tare
Mândra patimă de-a creşte tot mai mare şi mai mare,
Precum Sbierea mii de galbeni din nimic a secerat,
Tu dintr-o căpitănie ai ajunge împărat!...

SBIEREA

Atunci m-ei da şi dobânda... Acum însă, deocamdată,
Să ne răfuim cu sacul. Fii datornic bun de plată...
Răzvănică, sufleţele, să nu uiţi că eşti creştin...
Numai camătă s-ar face nouă sute pe puţin...

RĂZVAN

Nu!... Departe de la mine toate patimile care
Cu lăcomia lui Sbierea au vrun fel de-asemănare!

VIDRA

(respingându-l cu dispreţ)

Fugi! Mi-e milă şi mi-e jale! Mic, tot mic şi iarăşi mic!
În deşert din înjosire eu mă-ncerc să te ridic!
Du-te dar de te-nvârteşte în ingusta-ţi vizuină:
Cearcă-ţi mintea-n întuneric, scaldă-ţi sufletul în tină!
Eu te las! Te las, Răzvane! Om tâmpit şi sfiicios!
O prăpastie ne desparte: eu prea sus şi tu prea jos!

(Vrea să iasă. Răzvan se repede după dânsa. Sbierea strigă: "Sacul meu! sacul meu!"...)

C Â N T U L IV

ÎNCĂ UN PAS

"Pentru ţigani s-au zis multe,
ca să nu fie primiţi,
Căci ruşine Eteriei a fi cu ţigani
uniţi,
Căci luându-se Elada, de vor fi şi
ei ostaşi,
Vor cere cu tot cuvântul şi ei
să fie părtaşi..."

B e l d i m a n, *Jalnica tragodie*

FEŢELE:

RĂZVAN, polcovnic leşesc	VULPOI
VIDRA, nevasta lui	SBIEREA
RĂZAŞUL	HATMANUL

BAŞOTĂ

Locuinţa lui Răzvan într-un orăşel leşesc la marginea Moldovei.

RĂZAŞUL

Nu mai pot, bată-l năpastea! De-atâtica timp în şir
Să nu vezi o sărmăluţă, ci tot numai borş cu ştir!
Destulă străinătate!

(Arată la gât.)

M-am săturat pân-aice:
De amărâtă ce mi-e viaţa, nu mai ştiu cum i-aş
mai zice!...
Şase veri şi ierni vro şapte, nu o lună sau un an,
De când parc-aş fi o umbră după paşii lui Răzvan:
Ba zău, chiar umbra, fârtate, când e lumină
s-ascunde,
Pe când eu rămân cu dânsul, amândoi oricând
ş-oriunde!...
Haiducit-am împreună şi-mpreună am trecut
În astă ţară leşească, unde dracul s-a născut!...

VULPOI

(cu displăcere)

Haide! Cineva te-ar crede că numai voi amândoi
Aţi făcut şi mari şi late! Dar uitat-ai de Vulpoi?

RĂZAŞUL

Orice-i zice tu, acuma fostul nostru harambaşa
Ajuns-a obraz de cinste, cât un vizir sau un paşă:
E polcovnic, e om mare, şi ca mâini o să-l privim
Înălţându-se deodată şi mai ceva!... Aferim!
Nu-i vorbă... I se cuvine!... N-a câştigat de
pomană!
Chiar săptămâna trecută a mai căpătat o rană
În lupta cea cu tătarii...

VULPOI

Aş! D-abia l-au zgâriat!
Sărutare de săgeată... Nu-i lucru de speriat...
Dec! A fost rănit şi dânsul într-o singură bătaie,
După ce trecuse teafăr prin douăzeci de războaie.

RĂZAŞUL

Dar să lăsăm toate astea... Nu ştiu ce voiam să-ţi zic...
Aa! Uite pe fereastră!... Priveşte!... Nu vezi nimic?...

(Cântă, arătând cu mâna.)

Cu miros de viorele,
Trandafir şi micşunele,
Bate vântul ţării mele!
Bate-ai, vântule, curat,
Să alini al meu oftat!
Bate-ai, vântule, uşor,
Să-mi mai treacă din cel dor!
Bate-ai, vântule, cu foc,
Să mă muţi din acest loc!

Aşa-i, Vulpoiule dragă! Tare mă furnică dorul!
Ţărişoara-i prea aproape: de-i azvârli cu toporul,
Dai de brazda românească!... [...]
Ş-apoi astăzi în Moldova nu mai e nici Petrea Şchiopul,
Prietenul ciocoimii, bat-o focul şi potopul!
Alt vodă stătuse-n locu-i, un stăpân mai omenos,
Care şade sus, dar ţine cu norodul cel de jos!
Cică-l cheamă Aron-vodă... un voinic, un flăcăiandru,
O viţă lăpuşnenească: feciorul lui Alexandru...
Ştii? Cel Alexandru-vodă, ce mânca boieri de vii,
Încât îi făcea de groază bejenari pe la pustii!...
Aşadar, pe-aci mi-e drumul. Trec prin foc şi prin furtună!

Să mai stea Răzvan şi singur... nu rămâi şi pace bună!...
Mă duc la Iaşi cu hrisoave...
(Scoate din sân o legătură.)
Iată-le! Aice sânt
Ispisoace şi direse chiar de la Ştefan cel Sfânt!...
E cam veche legătura, de mare-mult ce-i purtată,
Dar n-o las de lângă mine, n-o las cu capul odată!
O voi strânge tot la sânu-mi cât voi umbla pe pământ,
Şi-n urmă, dând ortul popii, o voi duce şi-n mormânt!...
(Sărută legătura ş-o ascunde.)
Voi merge iar cu proţapul, o să vorbesc cu domnia,
Doară va da sfântuleţul să-mi întoarcă răzăşia...

VULPOI

Drace! Nu cumvaşi ai crede c-o să rămâi numai eu?
Culcă-te pe-acea ureche! Nu cunoşti tu gândul meu.
Orice ţipenie-n lume un sfânt are sau o sfântă:
Pe tine, vezi bunăoară, răzăşia te frământă,
Pe mine mă prigoneşte frumuseţea codrului,
Când şedeam cântând din frunză la umbra stejarului.
Tu a tale, eu a mele, fiecine ale sale!...
Uite, zău, când mi se-ntâmplă de-ntâlnesc viind în cale
Un ciocoi ca o fetiţă, mititel şi curăţel,
Lins la ceafă, dres la faţă, sprintenel şi spălăţel,
În sfârşit, o pocitură dintre cele guri căscate...
Mă-nvoaltă, mă răsuceşte ca să-i dau pe după spate!...
Când privesc într-o livadă copăcelul ofticos,
Cu crengi tocite de-omidă şi cu trunchiul găunos,
Hoţomanul meu de cuget mă gâdilă şi-mi şopteşte:
Nu-i aşa că-n codrul nostru ciuperca mai bine creşte?

Când aud o păsăruică ciripind pe vrun zăplaz,
Mi se pare ciripirea-i că, zău, n-are nici un haz,
Căci mi-aduc aminte bine... of, of, of, mi-aduc
aminte
Cum ciripea dineoare, cum ciripea mai-nainte,
Cum ciripea la pădure prin rărişul cel din crâng...
Şi când mi-o aduc aminte, pe loc îmi vine să plâng!

(Intră Răzvan, cu braţul stâng oblojit.)

RĂZAŞUL

Polcovnice!

RĂZVAN

Ha? Ce treabă?

RĂZAŞUL

Dă-mi drumul să plec de-aice.

VULPOI

Şi eu...

RĂZVAN

Mă lăsaţi pe mine?

VULPOI

Ba nu... totuşi... cum am zice...

RĂZVAN

Ce? Nu vă mai place dară al armelor meşteşug?
În loc de sabia lată vreţi la sapă şi la plug?
Vi s-a urât cu războaie? Poftiţi odihnă?...

RĂZAŞUL

Nu încă...

RĂZVAN

Poate vi-i foame? Vi-i sete?... N-aveţi cuşmă sau opincă?

VULPOI

Nu...

RĂZVAN

Atunci care-i pricina?

RĂZAŞUL

Apoi dă, ce să vorbesc!
Mi-e dor de ţara Moldovei, de căminul strămoşesc...

VULPOI

Şi mie...

RĂZVAN

(furios)

Aşa, nemernici!... Cum! Vouă vi-i dor de ţară!...
Dar eu? Ce-s eu? Ce? Răspundeţi! Sunt o gadină? O fiară?
Oare inima-mi cernită, ca o rază dup-un nor,
Nu plânge şi ea, sărmana, de focul acelui dor?
Numai voi iubiţi Moldova?... Dor de ţară!... Dor de ţară!...
Rândunicele, când pleacă, se gândesc la primăvară,
Ca să se-ntoarcă voioase iar la cuiburile lor,
Şi numai omul, el singur, să nu simţă nici un dor!
Fugiţi! Lipsiţi dinainte-mi...

VULPOI

Polcovnice...

RĂZVAN

(lovind cu piciorul în pământ)

Dor de ţară!...

RĂZAŞUL

(scărpinându-se la cap)

Zău, n-ai cuvânt să te superi...

RĂZVAN

(punând mâna pe sabie)

Ieşi afară! Ieşi afară!...

(Răzaşul şi Vulpoi ies prin o uşă, pe când Vidra intră prin alta.)

VIDRA

Ce-nsemnează astă larmă?

RĂZVAN

Dintâi să mă liniştesc!

VIDRA

Eşti turburat?

RĂZVAN

Nu-i nimica... Nu poci să mă stăpânesc...
Dor de ţară!... Sunt cam iute...

(Strigă.)

Măi Răzaşule! Vulpoi!...

VIDRA

Dar ce vrei să faci, iubite?

(Vulpoi intră cu sfială.)

RĂZVAN

(dându-i mâna)

Fie pace între noi!...
Celalalt de ce nu vine?...

VULPOI

Aş! El fulgeră, trăsneşte,
După cum ştii că-i e firea: când se supără, plesneşte!

RĂZVAN

Spune-i că-l rog să mă ierte... Mi-aţi vorbit
într-un ceas rău.
Cât despre plecarea voastră, o să vedem mai târziu.

VULPOI

Să trăieşti!

(Iese.)

VIDRA

Aş vrea să aflu şi eu cu tot dinadinsul
Ce-i şi cum...

RĂZVAN

Am fost la hatman...

VIDRA

A! Şi ce-ai făcut la dânsul?

RĂZVAN

Dragă, o să-ţi spui în urmă lucrurile ce-am grăit;
Ajungă-ţi acum dodată că ieşii foarte mâhnit...
M-arunc pe cal ca vârtejul, înfig în coasta-i un pinten,
Murgul scutură din coamă, zboară vesel, fuge sprinten,
Şi cu cât sălta mai tare, şi cu cât mai mult sărea,
Mişcarea-i cea furioasă simţeam că mă răcorea,
Până ce-l lăsai în voie, azvârlind din mâini căpăstrul. [...]
Astăzi însă de nevoie mă simţii împins la mal,
Căci dorul ţării răzbate pân' şi sufletul de cal!...
Nainte-mi se dezvăliră, şerpuind ca un balaur,
Holde şi câmpii, în care, jucând pintre spice de-aur,
Se zăreau, ca pietricele presărate pe-un inel,
Busuioc şi garofiţă, toporaş şi ghiocel,
Iar prin ele-n depărtare, un român muncind la soare,
Falnic, rumen, plin de viaţă, se părea şi el o floare!...
Le văzui acele locuri şi din văz le sărutai:
Ţara-mi, unde însuşi iadul parcă se preface-n rai!...
Numai tu poţi înţelege, numai tu, Vidro iubită,
Poţi simţi cu ce durere am trecut eu prin ispită
Şi, scăldând calul în spume, de la ţărmul fermecat:
Eu şi dânsul, fără voie, amândoi ne-am depărtat!...
Viu acasă... d-abia însă pus-am piciorul, şi iată,
Vin Răzaşul şi Vulpoiul dinaintea mea dodată,
Neştiind că-n pieptu-mi arde cel pojar îngrozitor,
Şi-mi vorbesc de ţara noastră, şi-mi grăiesc de-al ţării dor!
Ei să plece la Moldova! Dor de ţară! Dor de ţară!...
Iară sângele meu fierbe! Furia m-apucă iară!...

VIDRA

Vrea să zică, tu, Răzaşul, calul vostru şi Vulpoi
Sunteţi tocmai deopotrivă, tot un fel şi tot un soi?

RĂZVAN

Cum aşa?...

VIDRA

Inima voastră se vaietă şi suspină
Dup-o pulbere deşartă, o bucată de ţărână,
Un pământ uscat şi rece, de ierburi acoperit,
Printre cari o floricică de-ntâmplare-a răsărit!...
Asta-i iubirea de ţară?... De-aşa iubire mi-e jale,
De-aşa fiinţă mi-e milă...

RĂZVAN

Tu iar cu visele tale!...

VIDRA

Vise!... Nu oricine poate să viseze-al Vidrei vis!...
Când te-am întâlnit în codru şi-ntâlnindu-te mi-am zis:
Acest haiduc o să-ntreacă trândăvita boierime -
Eu visam... ş-astfel de vise altul nu visează nime!
Când te-am smuls la lumea largă din ascunsu-ţi adăpost,
Împingându-te-nainte, iarăşi visul meu a fost!
Ş-acum eu visez, Răzvane, când mi se pare ciudată
Iubirea ţării ce numai prin buruieni se desfată!...
Omul ce-şi iubeşte ţara cu adevăratul dor
Nu-i pasă de lutul ţării, ci de-al ţării viitor!
Năzuieşte pân' la stele, fă-te tot şi tot mai mare,
Şi slava-ţi o să mărească ţara ta din depărtare.
Precum luminosul soare,
Din lăcaşu-i depărtat,
Sparge făr' să se pogoare
Vălul nopţii-ntunecat!...

Fie Răzvan orişiunde, el tot ţara şi-o iubeşte,
Dacă prin faptele sale se ridică şi uimeşte,
Încât împrejuru-i face pe străin şi pe păgân
Să şoptească cu mirare: multe poate un român!...

(Sbierea se arată în uşă.)

RĂZVAN

Tu, jupâne? Cum? Ş-aice?...

SBIEREA

(frecându-şi mâinile)

Da, da! Ş-aice! Ş-aice!
De ce nu? Viu din Moldova ca să te fac mai ferice...
Jupâneasă foarte scumpă, nu ştii încă, negreşit,
C-uncheşelul dumitale nu mai este?... S-a sfârşit:
Şi-a încheiat catastihul, isprăvind de cheltuială,
Căci şi viaţa omenească-i tot un fel de socoteală...

VIDRA

(cu răceală)

A murit? Ce spui, jupâne? Şi dumneata cum o ştii?

SBIEREA

De vro câtva timp încoace eram vecini la moşii.
Când mă-ntorsei din robie, cu dobânzi întârziate
Cumpărai pe lângă Nistru nişte câmpuri nelucrate...
Apoi bine, jupâneasă, dumneata acuma eşti
Deplină stăpânitoare moştenirii părinteşti:
Patru sate, două iazuri, mii de vite râmătoare,
Şepte mori, o herghelie, ş-o pădure... Nu vinzi
oare?

VIDRA

Duneata ai vrea să cumperei?

SBIEREA

Ieftin; bani în ţară nu-s!
Cu turcii, cu bir, cu dajdii, toţi gălbănaşii s-au dus...

RĂZVAN

Nu! Noi nu vindem nimica! Voi lăsa pe leşi mai bine
Ş-o să m-aşez româneşte în ţara mea şi la mine...

VIDRA

Aşa? Nu cumva, Răzvane, să ne-nchidem într-un sat,
Gustând viaţa de câmpie şi văzduhul cel curat
Într-o cuşcă mojicească, plină cu miros de varză,
În casă grămezi de teancuri şi pe-acoperiş o barză?
Tu o să petreci, iubite, vânând potârnichi şi lupi?
Eu purtând grijă de turme, de ţarină şi de stupi,
Iar vătavii, părcălabii şi vecinii de moşie,
Văzându-ne, o să zică: Ce bună gospodărie!...
Frumos trai! plăcută soartă! Noi, o Vidră ş-un Răzvan,
Să-nlemnim stând la o parte, nemişcaţi ca un buştean!...

SBIEREA

Este foarte potrivită socoteala dumitale:
Decât a sta la moşie, mult mai bine cu parale...

RĂZVAN

Dar ascultă, dragă Vidră, şi-n Moldova, ca ş-aici,
Se dă cuvenita cinste la ostaşi şi la voinici...

SBIEREA

(clătinând din cap)

Hem! s-ar putea ca ş-acolo să te primească
polcovnic...
Însă la români o slujbă nu-i tocmai lucru statornic!

VIDRA

Să văd eu cum se-ncovoaie cu sfială un Răzvan
Pe lângă cei mai din coadă boieraşi de la divan
Pentru ca dintr-înşii unul, c-o inimă mai miloasă,
Ca la un câine din curte să-i arunce nişte oase?
Ba poate că şi pe Vidra, pe nepoata lui Moţoc,
O să mă trimiţi, cu lacrimi să mă duc într-un noroc
La nevasta vrunui vornic sau la vro logofetească,
Care n-ar putea la mine să fie nici fată-n casă!...
Aşa se capătă slujba când tu te pleci ca s-o cei,
În loc d-a-i sili prin fapte să te caute chiar ei!
Nu, nu! Las' ca ţara noastră să simţă durerea
crudă
Că-n sânu-i omul de frunte în deşert îl vezi c-asudă,
Şi din cupa deznădejdii bând ocară, bând amar,
Lucrează şi zi şi noapte, lucrează tot în zadar,
Căci mişeii, ca o strajă, cârma ţării împresoară
Şi pe-oricine nu-i dintr-înşii mi-l resping şi mi-l
doboară!

SBIEREA

Ca unul ş-unul fac două, vorbit-ai drept şi frumos!
Pe mine, zău, tot mişeii din visterie m-au scos.
Mulţi mişei sunt în Moldova! Dumnezeu să te ferească
Eu ş-oricare om de treabă poate să se prăpădească!...

(Către Răzvan.)

Aşadar, vinde-ţi moşia, să n-ai bătaie de cap:
Uite, eu, ca un prieten, aş vrea numai să te scap...

RĂZVAN
(luând pe Vidra la o parte)

Iubită Vidră, mai lasă... De ce-i astă grabă mare?
Eu nu ţi-am spus încă toate... Mai este o-mprejurare...
(Cu răceală, către Sbierea.)
Vino mai târziu, jupâne,... Mai târziu!

SBIEREA
(cu umilinţă)

Vă las... Vă las...
Mă-ntorc într-o jumătate, ba nu! Într-un sfert de ceas.
(Se depărtează, apoi se opreşte în uşă, se mai închină o dată şi iese.)

VIDRA
(cu tărie)

Fie! Eu ţi-am spus, Răzvane, ş-acum îţi voi spune iară
Că Vidra nu vrea să plece ca să se-ngroape la ţară...

RĂZVAN

Bine! Nu ne vom întoarce!... Vreau şi eu să-ţi dovedesc
Cât de mare ţi-e puterea şi cât de mult te iubesc.

VIDRA

Dar oare viaţa-mi întreagă nu-i destul să-ţi dovedească,
În toată clipa, că Vidra ştie şi ea să iubească?

Eu nu mă gândesc, Răzvane, eu nu mai pot cugeta,
Eu nu mai pricep nimica decât înălţarea ta...

RĂZVAN

Nu vom pleca la Moldova; mă supun voinţei tale,
Dar lumea-i încăpătoare; s-alegem o altă cale;
La nemţi, la turci sau aiurea, oriunde-mi vei
porunci,
Atâta-i cu neputinţă de-a mai rămânea pe-aci...

VIDRA

Şi de ce-i cu neputinţă?

RĂZVAN

Ştii c-am fost la hatman...

VIDRA

Bine...

RĂZVAN

Acum el n-o mai ascunde ş-o spune la orişicine
C-o să fie cu Moldova un război înfricoşat...
Astăzi la dânsul acasă ne-a chemat pe toţi la sfat,
Ne spuse dintâi că leşii sunt rău cu ţara
nemţească,
Ş-având legături cu turcii ar dori să le păzească;
Ne mai spuse c-Aron-vodă, noul domn
moldovenesc,
Ţine-mpotriva Turciei cu-mpăratul cel nemţesc;
Ne-a mai spus altele multe, înşirând vro patru
oare,

Şi-n sfârşit, drept încheiere, ne-a arătat o scrisoare,
În care craiul îi zice să fie gata pe loc
A trece hotarul ţării cu sabie şi cu foc...
M-ai lăsa tu oare, Vidro, ca braţul meu să izbească
Un piept de român? S-aprinză o colibă românească?...

RĂZAŞUL

(intrând zăpăcit)

Vine hatmanul! El însuşi!...

(Iese)

VIDRA

Eu te las a cugeta
Că... lovind pe-un domn netrebnic, vei scăpe chiar ţara ta...

(Vidra iese prin o uşă, pe când prin alta intră hatmanul.)

HATMANUL

(privind în urma Vidrei)

Este sora dumitale? Acea femeie vitează,
Ce te-nsoţeşte-n războaie, înfruntă moartea, veghează
Pe câmpul de bătălie, în rând cu ostaşii mei,
Pe cari ades îi întrece?... Minune dintre femei!

RĂZVAN

Este Vidra...

HATMANUL

Astă dată cerul a fost cu dreptate,
Dând o asemenea soră la un asemenea frate...

(Se aşază, se gândeşte, apoi, după o tăcere.)
Fiindcă-astăzi dimineaţă ne certasem oarecum,
Tu nu te-aşteptai, sunt sigur, să ne mai vedem
acum...

RĂZVAN

Nu, hatmane. Neaşteptată e numai cinstea cea
mare
De-a te vedea-n locuinţa unui om fără-nsemnare...

HATMANUL

În întâlnirea ce-avurăm pare-mi-se că-mi spuseşi...

RĂZVAN

Şi ţi-o mai spui înc-o dată că-mi dau viaţa pentru
leşi,
Ş-oriunde mă vor trimite, le voi sluji cu credinţă,
Dar nu mă bat cu românii... nu; asta-i peste
putinţă!...

HATMANUL

Polcovnice! Bagă seama că, mai mult ca orişicând,
Eşti dator tocmai acuma să te jertfeşti chiar
nevrând.
Ajutorul dumitale, decât altul orişicare,
Ni-i cu totul de nevoie în această-mprejurare.
Dumneata cunoşti Moldova; ţara ş-oamenii
cunoşti,
Locurile, rânduiala, tot ce trebui pentru oşti...
Războaiele se câştigă nu numai prin vitejie;
Ades mai mult ca prin braţe se face prin dibăcie...

RĂZVAN

(posomorându-se)

Am înţeles! Prin urmare, vouă vi-i trebuitor
Un om vândut, o iscoadă, un mişel, un trădător...

HATMANUL

A, polcovnice! Se poate să-mi faci astfel de dojene?
Dumneata eşti leah acuma, căci *patria ubi bene*,
După cum zice latinul, şi nu mai eşti moldovean:
Poţi să te baţi cu Moldova făr-a te numi viclean...

RĂZVAN

Hatmane, latinul zice... dar fii bun de-mi
tălmăceşte,
În cuibul meu, la Moldova, nu se-nvaţă latineşte...

HATMANUL

Ţara este unde-i bine...

RĂZVAN

Aşa?... Păcătos latin,
Cine iubea deopotrivă pe-un frate şi pe-un străin,
Zicând că ţara-i o turtă, încât să poată stomahul
Leah a mă face pe mine, sau muscal să facă leahul!
Nu, hatmane! Niciodată!... Fie pâinea cât de rea,
Tot mai dulce mi se pare când o ştiu din ţara mea!...

HATMANUL

(sculându-se)

Vrea să zică, eşti statornic în hotărârea luată
De-a ieşi din sânul nostru?

RĂZVAN

Da. Ş-o mai spui înc-o dată,
Dar mă jur că de nevoie şi cu părere de rău:
Dumneata singur ai face tot aşa la locul meu...

HATMANUL

(aşezându-se, după o tăcere)

Pe castelanul Piotrowski îl cunoşti; rudă cu mine,
În războaie totdauna s-a bătut destul de bine,
Fiind dintre cei de frunte şi la luptă, şi la sfat,
Nu-i bătrân, nu-i fără stare, este foarte învăţat...
Ei bine! eu, cum s-ar zice, aş putea să pun la cale
Ca nepotul meu Piotrowski să ia sora dumitale...

RĂZVAN

(sculându-se)

Pe Vidra? El o iubeşte? Ţi-a spus?

HATMANUL

Nu...

RĂZVAN

El nu ţi-a spus?

HATMANUL

Piotrowski o să m-asculte: tânărul e preasupus...

RĂZVAN

(liniştindu-se)

Bine! O să-ntreb pe Vidra... Vom vedea ce-o să ne zică!...
El nu ţi-a spus c-o iubeşte? Să fi spus... Dar nu-i nimică...

HATMANUL

Ş-aceasta nu-i încă totul. Ca să leg cu ţara mea
Pe viteazul cel mai mare din câţi am putut vedea,
Eu, eu, hatmanul, sunt gata să-ţi dau în căsătorie
Pe fiica mea...

RĂZVAN

(mişcat)

Cum? pe fiica-ţi...

HATMANUL

Aşa, polcovnice...

RĂZVAN

Mie?

HATMANUL

Nu mă mir că te uimeşte...

RĂZVAN

Da! Ş-o s-uimească pe toţi!
Hatmane! Eu în Moldova ştii oare ce-am fost?

HATMANUL

Ce?

RĂZVAN

Hoţ!

HATMANUL

(sculându-se cu mirare)

Hoţ? O, Doamne!...

RĂZVAN

Hoţ de codru! Să răpească şi s-omoare,
Nu făcea braţul meu alta... Îmi mai dai pe fiica-ţi oare?

HATMANUL

Trecutul nu ne priveşte... Să privim ce este azi:
Eu te văd boier, polcovnic, ostaşul cel mai viteaz;
Când ţara mea-ţi datorează izbânde strălucitoare,
Iar cine caută pete, le găseşte chiar în soare,
Eu îţi dau pe fiica-mi!

RĂZVAN

Însă... gândeşte-te...

HATMANUL

(aşezându-se)

M-am gândit.

RĂZVAN

(după o tăcere)

Hatmane prealuminate! În Biblie ai citit
Că Faraon din Eghipet s-a-nfundat cu păcătoşii
Din voia dumnezeiască în undele Mării Roşii?

HATMANUL

Dar ce-nsemnează-ntrebarea?

RĂZVAN

Astfel pieri Faraon;
Puţini dintr-ai săi scăpară din acel grozav canon;
Totuşi, o altă pedeapsă de la urgia cerească,
O pedeapsă şi mai crudă a trebuit să primească.
Dumnezeu îi osândise, în urma celui potop,
Mii de veacuri să colinde fără ţintă, fără scop,
Alungaţi din ţară-n ţară, din loc în loc ca o turmă,
Dispreţuiţi de noroade ca lucrul cel mai din urmă,
Şi-nvârtindu-se pe drumuri, până la groaznica zi
Când trâmbiţa judecăţii din cer o vor auzi,
Ş-atunci lumea despletită, ca muierea vinovată
O să strige: Doamne! Doamne! mai iartă-mă
ş-astă dată!...

HATMANUL

Polcovnice! Vino-n fire...

RĂZVAN

Acel neam nenorocit,
La Dumnezeu în osândă şi la oameni huiduit,
Sufere cu nepăsare mânia ursitei sale,
Bărbaţii lor nu ştiu alta decât să fure, să-nşale,
Tăvălindu-se minciună, în mişelii cufundaţi,
Iar femeile ajută, şi chiar întrec pe bărbaţi,
Vânzând drumaşilr floarea tinereţilor plăpânde,
Ş-apoi sufletul Satanei, când alta nu se mai vinde,
Căci soarta lor e să vânză... nu le pasă ce şi cui!

HATMANUL

Ţigani?

RĂZVAN
(ştergând sudoarea de pe frunte)

Tatăl dumitale a fost leah?

HATMANUL

Ce vrei să-mi spui?...

RĂZVAN

Însă maica dumitale se zice c-a fost maghiară?

HATMANUL

Polcovnice! Ce-ntrebare? Unde mergem?

RĂZVAN

Aşadară,
Eşti maghiar?

HATMANUL

Ba leah; dar totuşi prea ciudate mi se par
Aceste vorbe fără noimă...

RĂZVAN

Eşti leah! Vai, nu eşti maghiar!...
Neamul se ia după taică!... După taică!... Biata mamă
De loc nu se socoteşte, de loc nu se bagă-n samă!...
Sărmana maică, ce poartă copilu-n sângele său,
Ca să-i dea suflarea vieţii, duce chinul cel mai greu,
Cu cântecul ei ne-nvaţă, cu laptele-i ne nutreşte;

Când plângem noi, ea, drăguţa, c-un zâmbet ne liniştește
Şi plânge de bucurie văzându-ne că zâmbim;
Maica, cea dintâi fiinţă pe care noi o iubim,
Cea dintâi ce ne iubeşte, nu-i nimică! Totu-i tată!...
O, dreptate omenească! O, dreptate blestemată!...

HATMANUL

(cu îngrijire)

Polcovnice! Tu mă sperii... Eşti bolnav... Eşti rătăcit...

RĂZVAN

Maica mea a fost româncă. Tată-meu... Mai în sfârşit,
Eu... eu sunt ţigan!

HATMANUL

O, Doamne! Tu ţigan?...
Nu-mi place gluma!...

RĂZVAN

Da! Ţigan, ţigan!... Ei bine, să te mai vedem acuma!...

HATMANUL

(îşi pune mâna pe frunte, se gândeşte, apoi, după o tăcere, în cursul căreia Răzvan îl priveşte aţintit)

Întreaga ţară leşească...

RĂZVAN

(apucându-l iute de mână)

Taci, hatmane! Nu uita
Cine-s eu, ş-adu-ţi aminte şi cine eşti dumneata!...
În viaţă numai o dată întâlnii în neagra-mi cale
Una singură fiinţă cu simţirea dumitale,
Ce din falnica nălţime a naşterii boiereşti,
Privind cu ochii cu care tu, hatmane, mă priveşti,
Cu mâna-i îmi strânse mâna şi-mi vorbi cu omenie.
Acea fiinţă e Vidra... nu soru-mea, ci soţie.

HATMANUL

(sculându-se şi răzămându-se de umerii lui Răzvan)

Am făcut, ca leah şi hatman, tot ce-n putinţă mi-a stat,
Şi nimic, nimic în lume din parte-mi n-aş fi cruţat,
Ca să câştig ţării mele pe iubitul meu tovarăş...
Dar nu-i chip! Să fim prieteni! Mâna ta!... spuindu-ţi iarăşi
Că primeam cu bucurie un ginere ca Răzvan!...

VULPOI

(intrând iute)

Polcovnice! De la ţară un boier... Un moldovan...

(Lasă să intre Başotă şi iese. Răzvan face o mişcare de mirare, Başotă, văzând pe hatman, se opreşte în uşă.)

HATMANUL

Boierule din Moldova! Nu te cunosc pân-acuma,
Şi totuşi, te rog dă-mi voie ca să-ţi spun o vorbă numa...

Norodul vostru se zice c-oareşicând ar fi venit
Şi s-ar trage tocma-tocma din Râmul cel preavestit;
Dar cum oare vreţi ca lumea să v-asculte, să vă
crează,
Când întreagă firea voastră cu totul se depărtează
Din obiceiul acelor oameni ageri şi vârtoşi,
Pe care voi cu trufie ni-i arătaţi ca strămoşi?
Râmlenii cei din vechime căutau fără-ncetare
Ca să scoaţă la lumină tot ce-i bun şi tot ce-i mare,
Încât la plug şi la sapă găseau adesea bărbaţi
Cu cari se făleşte lumea: pe Catoni şi Cincinaţi...
La voi, însă, când o rază
De soare pătrunde-n ţară,
Toţi se scoală, toţi turbează,
Toţi voiesc s-o dea afară!...

(Arată la Răzvan şi iese.)

BAŞOTĂ

(închinându-se)

Cer iertare; viu d-a dreptul de la drum şi plin de
prav.
Mă cheamă...

RĂZVAN

Ştiu cum te cheamă, jupâne mare vătav!
Ne cunoaştem foarte bine.

BAŞOTĂ

(închinându-se)

[...] Umplut-ai Moldova-ntreagă de numele dumitale,
Şi slava ce-o câştigaseşi, nu puţin a mai crescut
Prin vestea că mai în urmă şi pe tătari i-ai bătut;

Deci icoana mătăluţei, la Cracovia lucrată
Şi care, cum eşti acuma, întocmai astfel te-arată,
Stăpânu-meu Aron-vodă o ţine-n palatul său,
Unde cu multă plăcere putut-am s-o văd şi eu;
Şi cum o văzui, pe dată zis-am: mare, mare, mare!
Nas de şoim! O frunte-naltă! din ochi inima tresare!
Mai în sfârşit, toată faţa numai duh şi numai foc!...
Căci pe cei aleşi de soartă eu unu-i ghicesc pe loc...

RĂZVAN

Nasul meu, ochii şi fruntea vor fi fost de tot altminte;
Aşadar, nu-i de mirare că nu-ţi mai aduci aminte!...
Ş-apoi altceva mai este: eu eram atât de mic,
Încât vătavul cel mare, zărind un sărman pitic,
Nu vrea nici să-l bage-n samă sau d-aproape să-l privească
Ş-ar fi putut cu piciorul ca pe-o muscă să-l turtească!
Piticul însă de-atuncea, speriat de-un vis grozav,
N-a uitat şi n-o să-l uite pe-acel puternic vătav...
Dar lăsând acestea toate, spune-mi, cinstite jupâne,
Ce-ntâmplare, ce furtună te-o fi aducând la mine?

BAŞOTĂ

(închinându-se)

Măria-sa Aron-vodă, din voia lui Dumnezeu
Moşteanul ţării Moldovei, domnul şi stăpânul meu -
Ba şi naş, căci mai deunăzi, din părinteasca sa milă,
Mi-a făcut nespusa cinste de-a-mi boteza o copilă -
Mă trimite cu solie la polcovnicul Răzvan,
Ca să-i spui că-l cheamă ţara, dându-i un loc în divan...

RĂZVAN

În divan?...

BAŞOTĂ

(închinându-se)

Suntem în luptă cu puterile păgâne,
Şi, după câte se spune, o să mai vedem ca mâine
Că şi leahul trece Nistrul turcului în ajutor.
Un război atât de straşnic nu-i tocmai lucru uşor!
Deşi nemţii şi muntenii sunt legaţi cu noi frăţeşte,
Deşi oşti avem destule, deşi hrana nu lipseşte,
Totuşi, este trebuinţă şi de-un hatman ispitit:
Stăpânul meu Aron-vodă la dumneata s-a gândit...

RĂZVAN

(iute)

Cum ai spus? Ce zici? Eu hatman? Mai spune dar înc-o dată!...
Hatman?... Hatman în Moldova?... Ce-ntâmplare neaşteptată!...

BAŞOTĂ

(închinându-se)

Sărut mâna. Merg la gazdă şi stau gata orişicând
La porunca dumitale... Cred c-o să plecăm curând...

(Iese cu multă umilinţă, pe când Vidra se arată în altă uşă, oprindu-se fără a fi văzută de Răzvan.)

RĂZVAN

(după o tăcere)

Acest om fără dreptate de nu m-arunca-n robie,
Eu n-aş fi cătat lumină la codru şi-n haiducie;

De nu mă ducea norocul în umbra negrei păduri,
Pe minunata mea Vidră n-aş fi întâlnit-o aiuri;
De nu iubeam o femeie cu o inimă semeaţă,
N-aş fi găsit în războaie un nume ş-o nouă viaţă!...
Acest om, fără s-o ştie, m-a ridicat pân-aci:
O, Doamne! căile tale cine le poate ghici!
Tu, ce pe duşmanii noştri ades ni-i faci o unealtă,
Prin care te-mpingi cu-ncetul la ţinta cea mai înaltă!...

VIDRA

(apropiindu-se)

Jupâne! Jupâne hatman!

RĂZVAN

(strângându-i mâna)

Tu o ştii?...

VIDRA

Ţi-a mai rămas
Să faci pe calea măririi un singur, un singur pas!

RĂZVAN

Un pas?...

VIDRA

Ca s-apuci cu fală scaunul lui Ştefan cel Mare
Şi patruzeci mii de oaste să te-aştepte-n ascultare,
Bucuroşi a-nfige lancea în ce parte-i va-ndrepta
Un deget al mâinei tale, o vorbă din gura ta!...

RĂZVAN

(turburat)

Scaunul lui Ştefan cel Mare?...

VIDRA

Ştefan cel Mare, iubite!

RĂZVAN

(punând mâna pe braţul cel legat)

Ştii tu oare că tătarii poartă săgeţi otrăvite?...
Astă rană...

VIDRA

(zâmbind)

Astă rană? Ei bine?... Ce-i?... Să vedem!...
Te temi de moarte, Răzvane?... De când asta?...

RĂZVAN

Da, mă tem!...
Nu mă temeam mai-nainte, până ce cu desfătare
Nu gustai, Vidro iubită, din fagurul de-a fi mare!

VIDRA

Aşa-i, Răzvane, că-i dulce?...

RĂZVAN

O, nepoata lui Moţoc!
Sufletul meu fără tine n-ar fi cunoscut de loc
Astă simţire ciudată, ce-l îndeamnă să dorească
Jos la picioarele sale toată lumea s-o privească!...

VIDRA

Şi numai tu ca un munte ce primeşte cel dintâi
Mândrul soare, pe când noaptea stă culcată peste văi!...

RĂZVAN

O, da! Voiesc a fi mare, precum Sbierea cu grămadă
Voieşte movile de-aur numai la dânsul în ladă!
(Sbierea scoate capul prin uşa din fund.)
Însă rana braţu-mi arde... O săgeată cu venin!

SBIEREA
(înaintând)

Vindeţi? Dacă daţi mai ieftin, eu plătesc acum peşin...

CÂNTUL V

MĂRIREA

"Aşa s-a plătit şi lui Răzvan răul
ce-i făcuse şi el lui Aron-vodă..."
Miron Costin, cap. II

FEŢELE:

RĂZVAN, hatman moldovenesc	TĂNASE } căpitani
VIDRA	RĂZAŞUL } căpitani
BAŞOTĂ	VULPOI
SBIEREA	ŞOLTUZUL

UN COPIL, MAI MULŢI CĂPITANI ŞI TÂRGOVEŢI.

Palatul lui Răzvan la Iaşi.

(Răzașul șade gânditor, fluierând o doină, cu capul plecat pe mână. Afară se aud din depărtare împușcături de tun.)

VULPOI
(intrând)

Bună ziua, căpitane!

RĂZAŞUL

Ziua rea, nu ziua bună!
Unde vezi tu bunătate, când tot fulgeră şi tună?
Măi, Vulpoiule, nu-i bine...

VULPOI

Te prea poftesc mai întâi
Să te-nveţi a nu-mi mai zice nici "Vulpoiule", nici "măi"!
Sunt căpitan ca şi tine, şi nu-s căpitan degeaba:
Te rog dar să-mi zici de-acuma: "căpitane"...

RĂZAŞUL

Mare treabă!
Nu cumva să-ţi zic "jupâne", sau "boierule"? Ce spui!?
Mai aşteaptă! Deocamdată, pune-ţi, dragă, pofta-n cui!...
Leahul ne trimite-ntruna ghiulele peste ghiulele,
Noi stăm închişi în cetate ca dobitocul în piele,
Merinda se-mpuţinează, iarbă de puşcă mă tem
Că peste două-trei zile de leac n-o să mai avem,
Şi tu te gândeşti acuma, moară stricată! dihane!
A da lege şi poruncă ca eu să-ţi zic: "căpitane"?...

VULPOI

Te sperie leahul?... Asta-i?... Apoi pe pace să fii.
Noi ne-am înfrăţit cu dânşii.

RĂZAŞUL

Dar tu de unde o ştii?...

VULPOI

Drace! Vulpoi ce nu ştie? Ascultă, să-ţi spui pe faţă,
Măria-sa Aron-vodă trimis-a azi-dimineaţă
Chiar pe Başotă vatavul drept la hatmanul leşesc...

RĂZAŞUL

Şi crezi tu?...

VULPOI

Cu bună samă! Nicidecum nu mă-ndoiesc!...
Leşii sunt gata la pace... Vrei dovezi? Ei bine, iată!...
Dintâi cetatea Sucevei nu s-a luat niciodată
Şi, prin urmare, nici astăzi nu se ia aşa uşor;
Apoi Başotă vatavul e un faimos vorbitor
Şi deci, îndrugând la fleacuri, pe leşi o să-i ameţească,
Că-i ştiut ce fel de poamă-i înţelepciunea leşească;
În sfârşit, duşmanul vede că nu-i glumă cu Răzvan,
Cunoscându-l din aproape că-i suflet de hoţoman!...
Aşadar, la dracu lupta, ducă-se naibei vrăjmaşul,
Târgu-i rupt, pacea-i făcută, n-ar strica nici aldămaşul;
Crâşmăreasa nu-i departe: o măsură, doi şalăi,
Cotnar din via domnească...

RĂZAŞUL

Măi Vulpoiule...

VULPOI

Iar “măi”?
Nu poţi să zici “căpitane”?... Zău c-o s-ajungă la ceartă!...

RĂZAŞUL

Bre, n-am văzut pân-acuma o făptură mai deşartă,
Trăsni-te-ar căpitănia, căpitane mare fleac!
Sunt sute de semne rele, iar bune nu-s nici de leac.
Hatmanul nostru, de pildă, când intră, când vrea să iasă...
Mereu se tot poticneşte, intrând şi ieşind din casă...

VULPOI

Dec! Astea sunt semne bune!

RĂZAŞUL

Semne bune?

VULPOI

Negreşit!
Este rău când omul cade, iar nu când s-a poticnit...

RĂZAŞUL

Vezi că ş-altceva mai este...

VULPOI

Orişicâte mi s-ar spune,
Tălmăcind cum se cuvine, toate semnele sunt bune!

TĂNASE
(intrând)

O veste, copii!... O veste!...

VULPOI

Căpitani, iar nu copii!
Te rog, căpitan Tănase, ca şi dumneata s-o ştii...
Am ajuns şi eu odată să fiu un obraz în lume,
Şi tocmai acuma nimeni nu vrea să-mi zică pe nume!...

RĂZAŞUL

Ce veste?

TĂNASE

O veste mare. Vatav Başotă-n sfârşit
Împacă treaba cu leşii, şi domnul a iscălit...
Avem pace chiar la vreme: ne lipseau hrana şi pravul,
Nu era chip a mai merge...

VULPOI

Isteţ mai e şi vatavul!

RĂZAŞUL

Cu leşii?... Asta-i nimică!... Mai este turc şi tătar...

VULPOI

Haida-de! Ei sunt departe... Grijă le porţi în zadar...

TĂNASE

Ba nu-i vorbă că-s departe; dar leşii se-ndatorează
A ne tocmi şi cu dânşii...

RĂZAŞUL

Cine-i nebun ca să-i crează!

(Afară se aud strigăte: "Să trăiască Aron-vodă".)

VULPOI

Aron-vodă să trăiască... Auziţi ce chiu? ce zvon?
Mult mai iubeşte norodul pe măria-sa Aron!

TĂNASE

Adică, orice s-ar zice, e un vodă cumsecade:
Pe sărăcimea o cruţă, pe cei cu caftan îi rade,
Iar nu lasă pe ciocoiul, fără fund şi fără dop,
Să despoaie toată ţara, cum făcea Petrea cel Şchiop!...
Însă nu-i lucru temeinic a norodului strigare.
Sunt bătrân. Văzui cam multe... Strigau alţii şi mai tare:
"Să trăiască Lăpuşneanul", şi-l viclenіră urât:
"Despot-vodă să trăiască", ş-apoi mi l-au omorât;
"Să trăiască Ştefan Tomşa", şi-l goniră ca pe-un câine;
"Ioan-vodă să trăiască", şi-l dete-n gheare păgâne...
Într-o clipă Lăpuşneanul, Tomşa, Despot şi Ion
Fură jos şi jos dodată... Vai şi de vodă Aron!
Una crede ş-alta spune, iar face din zăpăcire
Necrezute şi nespuse: aşa-i românul din fire.

RĂZAŞUL

Bine-ar fi s-avem odihnă! După ce de la divan
Mi-am câştigat judecata mulţumită lui Răzvan,
Cum aş mai zbura, bădiţă, să-mi mai văz de răzăşie!...

VULPOI

Nu-ţi este greu, căpitane, ca să spui o nerozie?
Eu, unul, din ziulica de când m-am căpitănit,
Uitat-am nu răzăşia, ci chiar codrul înverzit!...
Ş-aice-s ca şi-n pădure, având puterea de-a face,
Fără frică de pedeapsă, tot ce vreau şi tot ce-mi place.

Neghiobii, ce nu m-ascultă, stau la pândă de-i ochesc,
Apoi mi-i iau la bătaie, mi-i închid şi mi-i globesc...
Suntem oameni, căpitane, pentru cari totul e lesne,
Căci lumea cea mai măruntă nu ne-ajunge nici la glezne.
Venit-a apa la moară! Vom măcina cât putem:
Să ne folosim de timpuri când alţii de noi se tem!...
Ce să te mai plângi atâta pentr-un pai de răzăşie,
Când acuma ţara-ntreagă e pentru noi o moşie!...

RĂZVAN

(intră foarte tulburat)

Bine că sunteţi aice!... Unde-i Vidra?
Ascultaţi!...
Mergeţi... Pe toţi căpitanii pe dată să mi-i chemaţi!...
Eu v-am fost ca ş-un părinte!... Adunaţi-i mai în pripă!...
Timpul zboară... Mai degrabă!... Într-o clipă! într-o clipă!...

(Iese prin uşa din stânga.)

VULPOI

Ha, ha! Înţeles-aţi oare vrun singur cuvânt măcar?
Mă tem că hatmanul nostru e cu trei roate la car....

RĂZAŞUL

Ce-ţi spuneam eu dineoară? Tot la vorba ceea vine:
Poticneala-i mare lucru... Măi Vulpoiule, nu-i bine!...

VULPOI

(furios)

Măi? Iar măi?...

TĂNASE

Noi pierdem vremea, tot la fleacuri înşirând!...
Haidem! Pe toţi căpitanii să-i adunăm mai curând,
Hatmanul ştie ce face. El învaţă, el răspunde.
Este datoria noastră ca să-l ajutăm oriunde...
Eu ştiu că-n ţara Moldovei unul e Răzvan, mă jur!
Păcat că-i ţigan... La dracu!... Ăsta-i singuru-i cusur!

(Ies toţi prin uşa din fund, pe când prin cea din stânga intră Răzvan şi Vidra.)

RĂZVAN

Da! S-au împăcat cu leşii...

VIDRA

Şi cu păgânii?...

RĂZVAN

Fireşte!

VIDRA

Trebuia tu să-i dai sfaturi...

RĂZVAN

De la mine nu primeşte...
Atâta-i mai rău! Iubito, cată drept în ochii mei!
Drept!... Aşa!... Spune-mi, acuma, nu citeşti nimic în ei?...

VIDRA

(cu nedumerire)

Sunt tulburi...

RĂZVAN

Tulburi? Atâta?... Foarte bine! Vrea să zică,
Nici Aron-vodă în ochii-mi n-a putut citi nimică...
Ochii mi-au fost cu credinţă...

(Strângând pumnii şi cu un glas înecat.)

Vidro! Vidro!... Eu voiesc
Negreşit una din două: sau moarte, ori să domnesc!

VIDRA

Asta-i şi dorinţa Vidrei... Însă trebui amânată...
Nu-i timp...

RĂZVAN

Astăzi, astăzi, astăzi; sau astăzi, ori niciodată!
Aron se-mpacă cu leşii, şi cu ajutorul lor
Se-ntăreşte la domnie, pe când eu sughiţ şi mor!
Prin duşmani să mă slăvească, iar slava duce la toate!...
Aron se-mpacă cu leşii... Fără nume, fără tron,
Ce fac eu?... Răspunde-mi, Vidro!... Aşadară, jos Aron!...

VIDRA

Nu te grăbi!... mă-ngrijeşte o presimţire ciudată.
Şi presimţirea femeii nu se-nşeală niciodată...

RĂZVAN

Vorbe seci!

VIDRA

O, nu, Răzvane! Chiar astăzi eu am visat
O vedenie grozavă, un lucru înfricoşat!...

Maica ta-n haine cernite din mormânt păşea spre
mine,
Ochii-i se-necau, în lacrimi, pieptu-i gemea de
suspine.
Şi durerea-i, plămădită cu mânia la un loc,
Îmi striga din gura-i moartă: Piei, nepoata lui
Moţoc!...

RĂZVAN

Vise! O nimica toată! Luptătorul care-n viaţă
Întâlneşte la tot pasul însăşi moartea faţă-n faţă,
Încât i se par acuma deopotrivă morţi şi vii,
Nu-l tulbură o nălucă ce sperie pe copii!...
Ş-apoi unde-i acea Vidră care-mi tot spunea odată
De-a nu fi ca mici pâraie, ci ca Dunărea cea lată?
Unde-i acea Vidră care zi şi noapte mă-nvăţa
Că pân' şi iubirea ţării e pofta de-a se nălţa?
Unde-i acea mare Vidră ale căreia cuvinte,
Ca o sământă măruntă, îmi cădeau adânc în minte,
Şi din tainicele brazde ale sufletului meu,
Prinzând rădăcini cu-ncetul, dezvălindu-se mereu,
Ieşir-acuma deodată, pline de suc şi de viaţă,
Râzând de viscoli, ca bradul încins cu sute de
braţă?
Unde-i Vidra?... Denainte-mi stă un chip tremurător,
Ce de spaimă crede-n umbre şi plânge de spaima lor...
Aşa? Tu, ce-ai fost în stare, cu-mbrânciri
necontenite,
Pân' la marginea măririi să m-aduci pe nesimţite,
Tocmai astăzi, când ajungem la doritul nostru mal
Te-ngrozeşte faţa mării ce ridică val pe val?...

Află dară că degeaba unda muge, vântul geme;
Răzvan, împins pân-aice, de furtuni nu se mai teme,
Şi călcând cu disperare peste undă, peste vânt,
Va şti să meargă-nainte: sau la tron, ori la mormânt!...

(Intră Răzaşul, Vulpoi, Tănase şi mai mulţi căpitani.)

VIDRA

Mă duc să mă-nchin, Răzvane... Numai în zile de goană
Omul uită necredinţa şi-nţelege o icoană!...

(Iese.)

CĂPITANII

Să trăieşti!

RĂZVAN

Nu-i timp de vorbe!... Pe când viteazul Mihai
Scaldă Ţara Muntenească de la Giurgiu pân' la plai,
În sângele de năpârcă al urdiilor păgâne;
Pe când Jigmon ungureanul, la hotarele române,
Păscut cu noi împreună de şarpele veninos,
Îşi pune pieptul în luptă pentru crucea lui Hristos;
Pe când neamţul, francul, papa, ţările creştine toate
S-au unit ca să doboare spurcata păgânătate,
Numai leşii cei zburdalnici sunt cu turcul înţeleşi,
Iar domnul Aron al vostru s-a tocmit argat la leşi!
Sunteţi români, şi românii n-au suferit niciodată
Pe fruntea domnilor ţării măcar o singură pată!

Un vodă-i un fel de doftor, şi norodul, fraţii
mei,
Nu-i dator să fie jertfa doftorilor celor răi!...
Mulţi domni avuse Moldova; cei buni au domnit
o viaţă,
Celalţi au purtat cununa o singură dimineaţă;
Căci făcându-se lumină şi soarele fiind sus,
Poporul da jos pe-aceia pe cari poporul i-a pus!...
Un vodă, ca orişicine, îşi ia plata după faptă...
M-aţi înţeles? Vremea trece...

CĂPITANII

Jos Aron!...

RĂZVAN

(arătând uşa)

Ţara v-aşteaptă!

(Căpitanii ies, afară de Vulpoi şi de Tănase.)

VULPOI

Să-l ucidem?...

RĂZVAN

Nu, lăsaţi-l!... Domnii când nu mai domnesc
S-aseamănă cu strigoii: ei umblă, dar nu trăiesc...

VULPOI

Bine!...

RĂZVAN

După ce-l veţi prinde, să daţi semne din pistoale!...

VULPOI

Înţeleg!... Ş-apoi să facem ca norodul să se scoale,
Ş-adunându-se cu gloată, mic şi mare pe maidan,
Să zbiere dobitoceşte: "Trăiască vodă Răzvan"...

RĂZVAN

Pe Başotă...

VULPOI

Ştiu! Cu dânsul voi avea chiar eu a face:
De mult îl pândesc de-aproape, căci nici de frică nu-mi place!...

(Iese.)

TĂNASE

O să plec şi eu îndată, numai o vorbă să-ţi spui...
Faci rău!...

RĂZVAN

De ce?

TĂNASE

Apoi bine, nu se cade orişicui
A şedea pe scaunul ţării...

RĂZVAN

Ce-nsemnează?...

TĂNASE

Proasta minte
Ar vrea să-ndulcească vorba şi nu găseşte cuvinte...
Dă-mi voie să-ţi spui pe faţă...

RĂZVAN

Spune verde, moş Tănas!

TĂNASE

Despot fu grec, Ioan-vodă fu armean şi Iancu sas...
Dar orişicum pân-acilea, din mila dumnezeiască,
Noi n-am avut nici un vodă... ştii! Ţara o să cârtească.
Ce să-i faci!... Mai bine hatman. Să nu fi fost tată-tău...

RĂZVAN

(încruntat)

Cum?...

TĂNASE

Apoi de! Bătrâneţe!... Să ne ierte Dumnezeu!...

(Iese.)

RĂZVAN

(Se aşază cu capul plecat pe mâini, apoi se scoală, face în tăcere câţiva paşi prin odaie, se opreşte pe loc.)

Nu-i greu încă patru zile de-a ne mai lupta-n cetate,
Pân' ce tabăra lui Jigmon va lovi pe leşi la spate...

Docamdată, pân-atunce, nu ne temem de păgâni:
Ramazanul lor mai ţine tocmai două săptămâni...
M-am gândit bine la toate... Câte griji şi câte
trude
Numai ca s-apuci domnia!...

(Cu tulburare.)

Dar pistolul nu s-aude!...

(Ascultând.)

Nu!... Tot nu!...

(Îşi freacă fruntea, se aşază iarăşi pe divan şi pleacă capul pe mâini.)

VIDRA

(intrând încet)

Acum, iubite, nu-i timp a
mai cugeta!
Steaua lui Răzvan e mare: încrede-te-n steaua ta!...
Fii bărbat în orice soartă: şi-n cădere, şi-n izbândă,
Privind cu sângele rece la răsplată sau osândă!...

RĂZVAN

(sculându-se)

Tu n-ai auzit pistolul?

VIDRA

De nu vei avea noroc,
Blăstemul o să izbească pe nepoata lui Moţoc,
Care din cupa măririi s-a străduit să te-mbete.
Şi nici ea nu-i vinovată! Nu!... Sunt neamuri cu
pecete,
În cari Dumnezeu sădeşte vrun bine sau vrun păcat,
Ş-apoi toţi de-acelaşi sânge îl moştenesc ne-ncetat!

Neamul lui Moţoc nu poate s-aibă altă cugetare,
Decât numai-numai-numai văpaia s-ajungă mare!...

RĂZVAN

Tu n-ai auzit pistolul?... Pistolul!.... Nu l-ai auzit?
Spune!

(Cu furie.)

Ureche! Ureche!...

(Afară se aude o împuşcătură.)

A! De-acuma s-a sfârşit!
Sunt domn! Trăiască domnia!...

(Cu amărăciune.)

Cât de lesne, cât de iute
Se răstoarnă domnii ţării, cel mult în zece minute!

(Către Vidra.)

Dar tu nu mai spui nimica? Mai dinioară mi-ai zis
Nu ştiu ce... ba mi se pare... de!... îmi povesteai un vis...
Mai spune-mi-l înc-o dată...

VIDRA

(îngenunchind)

Îţi mulţumesc, Doamne sfinte,
C-ai auzit cu-ndurare o rugăciune fierbinte!...

(Se scoală)

Crezut-ai oare, Răzvane, că se poate speria
De nişte deşerte vise chiar o inimă c-a mea?
Gândit-ai oare, iubite, c-o nălucă muierească
Ar putea glasul măririi în pieptu-mi să-l năbuşească?...
Vântuleţul, ce-adiază printre viţe din lăstar,
Rămâne fără putere în faţa unui stejar,
Pe care numai furtuna îl zguduie şi-l sfărâmă...

RĂZVAN

Furtună?...

VIDRA

Cea mai cumplită!

RĂZVAN

Ești doamnă, Vidro...

VIDRA

Sunt mamă!...
Aici copilul se mişcă... Simţindu-l în sânul meu,
Uit toate şi văd acuma, văd că-s femeie şi eu!...
(Afară se aud strigăte: "Să trăiască Răzvan-vodă!")

RĂZVAN

Ascultă, iubito Vidră! Ascultă, scumpo soţie!...
Sângele nostru din leagăn va moşteni o domnie!...
(Intră Şoltuzul şi mai mulţi târgoveţi.)

ŞOLTUZUL
(închinând lui Răzvan pe o tablă de argint struguri şi spice de grâu)

După datina străbună, rămasă de la mai-mari,
Eu, şoltuzul ot-Suceava, cu cei doisprezece pârgari,
Aleşi ca să fim în fruntea târgoveţilor d-aice,
Dorim măriilor-voastre ani mulţi şi viaţă ferice,
Încât să-ncingeţi Moldova, asemenea unui brâu,
Numai cu livezi de struguri, numai cu câmpii de grâu;

Căci norodul, dând domnia, se mulţumeşte cu
poame,
Ca să nu piară de sete şi să nu moară de foame.

RĂZVAN

Primesc din mâinile voastre prinosul de bun
ogur,
Ş-a fi părintele ţării făgăduiesc şi mă jur:
Nu voi uita niciodată c-a românului tărie
Este plugul şi cântarul mai presus de boierie...

ŞOLTUZUL

Tot după vechi obiceie, păstrate din veac în veac,
Ales-am din sânul nostru băiatul cel mai sărac,
Pentru că măriei-tale din gura-i copilărească
Să dea, fără să se teamă, o povaţă bătrânească...
Copile, sărută poala îmbrăcămintei domneşti,
Şi cum vei putea mai bine, oraţia s-o citeşti!

BĂIATUL

(după ce sărută mâna ce-i întinde Răzvan)

Măria-ta!
Nu te supăra,
Ci fii bun a ne-asculta!
Îţi vom spune cam multe
Şi mărunte,
Dar tot lucruri plăcute,
Să fie drag orişicui să ne-asculte!
O sută de ani să domneşti,
Pe duşmani să-i biruieşti,
Pe vrăşmaşi să-i pedepseşti.
[.. .. ..]

Dar cu moldovenii tăi,
Măcar de-o fi şi răi,
Măria-ta, să fii bun cu ei;
Şi de-i vedea unii şi desculţi,
Măria-ta tot să-i asculţi;
Căci norodul e cam năzdrăvan:
Face multe pozne într-u an;
Şi ţara-i cam nebună:
Face multe pozne şi-ntr-o lună;
Ba le-ndemână;
Şi-ntr-o săptămână;
Iar de nu te-i păzi,
Chiar într-o zi
Multe-i auzi!

RĂZVAN

(dându-i o pungă)

Destul! Să trăieşti, băiete!...

(Intră Răzaşul, Tănase şi mai mulţi căpitani.)

RĂZAŞUL

Măria-ta! Sănătate!
Isprăvit-am toată treaba fără multă greutate:
P-Aron-vodă la răcoare în spătărie l-am pus;
Boierii, mitropolitul, pe toţi la palat i-am dus;
Mai în sfârşit, lucru-i gata!

RĂZVAN

Unde-i Başotă?

RĂZAŞUL

El are
Pe Vulpoi cu toată ceata de vânători în spinare.

RĂZVAN

Bine, dragii mei tovarăşi!... Stăpânirea-mi în curând
La toţi şi la fiecare va da răsplată pe rând...

SBIEREA
(intrând iute, speriat, pierzând răsuflul, cu o lădiţă în mână)

Jupâne!... Mărite Doamne!... Scapă-mă! Norodul pradă!
Sinete, zapise, ţara, lumea-i în această ladă!...

RĂZVAN

Linişteşte-te, jupâne. Averea-ţi chiar pe maidan
O poţi lăsa fără grijă în zilele lui Răzvan...

SBIEREA
(răsuflând mai uşor şi făcând semnul crucii)

În ladă tot e mai sigur!... Părăluţa cere pază:
Mai bine s-o ţii sub cheie, ca nimene să n-o vază...

VIDRA

Doamne, soţule, stăpâne! Nu mă mai pot opri!...
Într-un glas cu ţara-ntreagă, viu a-ţi ura ş-a-ţi dori
O domnie fericită... Ba înc-aş mai vrea ca mâine
Tu să legi într-o cunună toate ţările române,
Încât de la Marea Neagră pân' la falnicul Carpat,
Să nu domneşti ca un vodă, ci ca Răzvan-împărat!

CĂPITANII

Da, da, da! Împărăţie!...

RĂZVAN

(trist)

Ar fi bine docamdată
Să rămânem cu Moldova!

SBIEREA

Ce om fără judecată!
Dar Moldova-i sărăcită! Nu-i chip astfel s-o cârpeşti
Decât unind laolaltă mai multe ţări româneşti...
Două şi două fac patru: cea mai dreaptă socoteală!...

RĂZAŞUL

Vulpoi avuse dreptate... Nu mai cred în poticneală!...
Toate semnele sunt bune!... Măria-ta, la palat
Ne-aşteaptă mitropolitul cu toţi boierii din sfat!...

RĂZVAN

Să mergem! Voiesc acuma din gura domniei-mele
Ţara s-audă nădejdea d-a scăpa din zile grele.

SBIEREA

(cu umilinţă)

Stăpâne preamilostive, unde-i merge merg şi eu;
Lada mea e-n siguranţă numai lângă domnul meu!...

(Toţi se pregătesc a ieşi)

VULPOI
(intrând cu spaimă)

Pierduţi!...

TOŢI

Ce veste?

VULPOI

Vătavul...

TOŢI

Ce-i?...

VULPOI

Başotă...

TOŢI

Zi!...

VULPOI

Trădare!
Scăpă din mâinile mele, deschise poarta cea mare,
Leşii au umplut cetatea!...
(Sbierea cade mort, fulgerat de apoplexie.)

RĂZAŞUL
(clătinând din cap)

Poticneala!...

TĂNASE

Eu ştiam
Că nu se cădea s-apuce scaunul ţării orice neam...

VIDRA

(luând pe Răzvan de mână)

Iubite! Nu sta pe gânduri... Când soarta te prigoneşte,
Fii mândru chiar în cădere!...

CĂPITANII

Măria-ta! Porunceşte!...

VIDRA

Şi ce s-aşteptaţi voi oare de la viteazul Răzvan
Decât paloşul în mână şi-nainte la duşman?

RĂZVAN

(scoţând sabia)

Să trăiască neagra moarte! Ne cunoaştem foarte bine!...
Cine vrea s-o strângă-n braţe, iată calea! După mine!...

Moartea-i mireasă,
Mormântu-i casă,
Viermii sunt naşi,
Hai la vrăjmaşi!

(Iese urmat de căpitani.)

VIDRA

Moarte!... Moarte!... Dar se poate?... Moară oamenii cei mici,
Precum călcâiul turteşte moşoroiul de furnici;

Omul, însă, care lumea pe palmă-i ar vrea s-o
poarte,
Zodia-i, scrisă pe frunte, respinge pizmaşa
moarte!...

(Se gândeşte.)

Dumnezeule puternic! De ce mai faci uriaşi
Dacă-n rând cu toţi piticii pradă morţii vrei să-i
laşi?...
Cum? Cereasca ta dreptate se pogoară pân' la
fiară:
Vulturul trăieşte veacuri, iar musca d-abia o vară,
Şi numai omul cel mare, stăpâne, tu-l osândeşti
Ca să moară dopotrivă cu muştele omeneşti!...

(Se cutremură.)

O, nu, nu! Răzvan nu moare!... Orice pai în astă
lume
Trebui s-aibă vro ursită, o ţintă, vrun scop
anume,
La care-i dator să meargă, de vântul sorţii împins,
Şi cade numai atunce când este semnul atins!...
Calea lui Răzvan e lungă şi d-abia se desfăşoară:
Pân' la capăt de departe... Răzvan nu poate să moară!
Nici chiar Dumnezeu el însuşi nu schimbă ceea ce-i
scris!...

(Iute.)

În genunchi, Vidro!...

(Îngenunchează şi ridică ochii în sus.)

Iertare!...

(Cu spaimă, punând mâna la ochi)

Visul meu!... Grozavul vis!

(Sculându-se cu tărie.)

Şi de ce eu stau aice, când Răzvan înfruntă focul?
Daţi-mi armă!... Lângă dânsul, în primejdie mi-e
locul...

(Se repede la armătura de pe perete şi se opreşte.)

Dar copilul meu, o, Doamne!

(Se cutremură.)

(Din spaţiu răsună o voce ca un echo: "Dar copilul meu?" Vidra cu groază îşi întoarce faţa spre uşă, ca şi când ar vedea pe cineva acolo.)

Muma lui Răzvan!... Mă-ntreabă... Şi ce-i pot
răspunde eu?

(Făcând semnul crucii.)

Piei, nălucă, piei! Sunt mamă!

(Face un pas îndărăt.)

Nu te-apropia!...

(Răsună iarăşi ecoul: "Sunt mamă!"... Vidra, zdrobită de emoţiune, se aruncă pe divan.)

Ea vrea dinte pentru dinte! Muma mumei cere
samă!...

(Face o sforţare şi se scoală cu energie.)

Oare nu mai sunt eu Vidra?

(Abătură.)

E cumplit al mumei dor!...

(Pe prag apare Răzvan, greu rănit, ţinut de Vulpoi şi de Răzaş. Vidra se repede înainte-i.)

A! Scăpat! Ce fericire!... Tu!

RĂZVAN

(cu un glas slab, pe când Vulpoi şi Răzaşul îl pun pe divan.)

Am biruit şi mor!...

(Arătând la cadavrul lui Sbierea.)

Nu-mi ziceai tu, oare, Vidro, să fiu întocmai ca
Sbierea?
Eu cu cinstea şi mărirea, el cu prada şi averea!
(Vidra îngenunchează şi-şi ascunde faţa în mâini.)
Dar ce-i mai trebui acuma mii de galbeni în
grămezi?
Ce-mi foloseşte domnia?... Pe-amândoi aci ne vezi
Praf, pulbere şi cenuşă!... Nebuni, ce din lăcomie,
El pentr-o biată lescaie, eu pentr-un ceas
de mândrie,
Necruţând nimica-n lume, neştiind nimica sfânt,
Uitam că viaţa-i o punte dintre leagăn şi mormânt!...
(Cu durere.)
Mi se-ntunecă vederea, dar văd ceva de departe...
O jumătate din mine de cealaltă se desparte...
Ah! veniţi, veniţi cu toţii!... Unde-i bătrânul Tănas?...

RĂZAŞUL

Apărându-te pe tine, mort în luptă a rămas!...
(Vulpoi plânge.)

RĂZVAN
(în agonie)

Ţigan!... Ţigan!... Apă!... Apă!...
(Cade mort peste Sbierea.)

RĂZAŞUL

Decât o aşa domnie,
Mii de tunete, mai bine-i un petec de răzăşie!...
Zmeul zmeilor să-ncapă într-o şchioapă de
mormânt!...

VULPOI

(cu spaimă)

Nu vezi că-i moartă şi Vidra?... N-a zis un
singur cuvânt,
Nici o vorbă, nici un ţipet, privind pe Răzvan
că moare!...

VIDRA

(sculându-se liniştită)

Voi puteţi vorbi ş-a plânge!...

VULPOI

Doamnă!...

VIDRA

Pe voi nu vă doare!...

RĂZAŞUL

(cu furie)

Dar tu l-ai ucis, ciocoaică! Tu la moarte
l-aduseşi!
O să mi-o plăteşti acuma, tune-fulgere!...
(Scoate cuţitul şi voieşte s-o lovească.)

VIDRA

(cu sânge rece, arătând la uşă)

Să ieşi!

(Răzaşul lasă mâna în jos şi pleacă capul.)

REFERINŢE CRITICE

Răzvan şi Vidra... este una din cele mai bune drame din literatura română. Ideea nu-i fără raport în preocupările vremii. Până la 1855 tinerimea liberală fusese agitată de problema dezrobirii ţiganilor, care se rezolvi parţial în 1844 şi integral în 1855. Kogălniceanu scrisese un studiu asupra ţiganilor... Alecsandri, în *Istoria unui galbân*, arată reprobativ cum se vindeau copiii robilor...

Lăsând la o parte intenţia socială, drama rămâne în sine o operă admirabilă, cu conflict original. Figura de femeie bărbătoasă a Vidrei, care împinge pe erou pe calea ambiţiilor, e în tradiţia literaturii, dar nu ea oferă problema centrală. Răzvan nu e un om slab, împins, dincolo de capacitatea lui, de o femeie ambiţioasă. Este dimpotrivă un om de voinţă şi de putere şi, dacă ezită, face aceasta din cauza unei măsurări juste a condiţiilor. El ştie că un ţigan nu poate pătrunde. Iubirea Vidrei, respectul polonilor faţă de el deşteaptă amorul de sine amorţit de prejudecata oarbă a vulgului...

Răzvan este dar un paria îmbrăcat în hainele efemere ale puterii, în luptă cu un factor monstruos, de nedefinit, şi în condiţie cu atât mai tragică, cu cât admiraţia tuturor se amestecă cu o compasiune jignitoare. Destinul implacabil din tragedia greacă a fost înlocuit aci cu reaua naştere apăsând asupra geniului...

O fericită vioiciune de spirit a îngăduit lui Hasdeu să pună în jurul lui Răzvan un număr de personagii viabile. Sbierea avarul, aci ţanţoş, aci onctuos, aproape inconştient de primejdii din cauza patimii lui, inocent în viţiu şi în definitiv simpatic, Tănase, ţăran judecând numai prin prejudecăţi, leal, tăcut, îndrăzneţ la vorbă,

şleahticii polaci, infatuaţi, latinizanţi, hoţii din pădure, văzuţi ca nişte piraţi eroici şi nepăsători, însă cu mişcări româneşti, toţi au un contur pe care nu-l vor atinge niciodată eroii lui Alecsandri. Desfăşurarea scenică este petulantă, cu truculenţe graţioase, ca acel interminabil şi distrat "Vezi bine!" al lui Vulpoi. Şi în sfârşit miezul poetic al versurilor este remarcabil.

GEORGE CĂLINESCU,
Istoria literaturii române de la origini până în prezent.
Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită,
Editura Minerva, Bucureşti, 1986, p. 373, 374 375.

Într-o vreme în care erudiţia istorică şi filologică lua încă loc printre genurile literare, scriitorii savanţi aduc contribuţia lor dezvoltării artistice a literaturii. Dar dintre numele de învăţaţi ai timpului, patru sunt acelea care pot pretinde cu mai multe drepturi a fi luate în considerare. Cel dintâi este acela al lui B. P. Hasdeu, în care conştiinţa artistului n-a încetat niciodată a sprijini pe aceea a savantului. "Istoricul este un uvrier şi un artist totodată", scrie el în 1865, în prefaţa primei ediţii a lui *Ioan-vodă cel Cumplit*. Acel interesant text notează principiile artei sale de istoric, atent nu numai la critica documentelor, dar şi la compunerea lor în întreguri care să aibă o "perspectivă" şi un "colorit". Perspectiva este gradarea episoadelor în aşa fel încât din fondul situaţiei generale, abia estompate, să înainteze planurile din ce în ce mai luminoase în raport cu importanţa lor pentru povestire. "Încât priveşte coloritul, adaugă Hasdeu, ştim atâta, că inima simţea în adâncul său ceea ce scria condeiul; iar când inima simte, condeiul devine scurt, laconic, iute ca bătăile pulsului".

Adevărul este că istoricul Hasdeu renunţă la perioadele ample şi bogate, la cadenţele oratorice ale lui Bălcescu. Alt ritm domină aici. Povestirea se întregeşte din scurte trăsături contrastante, din anti-

teze fulgerătoare. "Şi cine oare era acel fericit păstor al popoarelor?" se întreabă istoricul. Răspunsul urmează numaidecât: "Fiul marelui Carol V, micul Filip II" (*Ioan-vodă cel Cumplit*, ed. 1849, p. XII). Sau: "În Franţa domnea regele Carol IX. Greşesc: el nu domnea. Domnea mumă-sa, Caterina Medici" etc. Când aceste efecte, sporite prin figuri ca aceea care ni-l arată pe Carol IX "sărutând lanţurile care îl sugrumau", nu i se par de ajuns, Hasdeu introduce exclamaţia melodramatică, reflecţia generală şi patetică, enumeraţia şi întrebarea retorică, pentru a completa tabloul unui impenitent stil romantic...

TUDOR VIANU, *Arta prozatorilor români*,
Chişinău, Editura Hyperion, 1991, p. 120 121.

Nu ca dramă istorică ne interesează *Răzvan şi Vidra* (plină de anacronisme), ci ca dramă a unei pasiuni general-umane. Nici la Hugo, nici la ceilalţi autori de teatru romantici lucrurile nu stau altfel. Şi de aceea nu e adevărat că Răzvan "cade" de la statutul unui revoltat social altruist la acela al unui egoist orbit de putere (şi încă sub influenţa ambiţioasei Vidra): în el se află din capul locului germenele "răului" fatal. Răzvan e un romantic tipic, măcinat de ambiţie ca de o boală, şi care-şi dezvăluie treptat esenţa demoniacă. El îşi provoacă în fond şi în mod repetat soarta: intervenind în discuţia dintre Başotă şi târgoveţi sau iertându-l pe Sbiercea de câte ori îl are în mână. Vidra e catalizatorul patimii lui (femeie, ea însăşi, din aceeaşi speţă de monomani şi de obsedaţi), însă nu mai mult. E greşit a vedea în ea geniul rău şi dublul impur al lui Răzvan...

NICOLAE MANOLESCU,
Istoria critică a literaturii române, 1,
Editura Minerva, Bucureşti, 1990, p.303.

Răzvan și Vidra (1867) este o dramă istorică în versuri, de un real dramatism interior, cu măsură transpus în țesătura conflictuală, fluent exprimată și de faptele în fața noastră desfășurate și de discursul ușor de acceptat al personajelor. Fiindcă Hasdeu nu cedează nici poetizării, nici istorismului, ci se păstrează, cu adevărată demnitate stilistică, în dramă. Țigan, deci în concepția românilor suspect religios și moral, vrednic de disprețuit și de alungat, ori în cel mai bun caz tolerat și supus umilințelor, Răzvan e înfățișat ca cel mai capabil, mai drept și mai curat printre românii din jurul său, față de care deține pe deasupra și pecetea alesului, a omului cu destin. El are farmecul naturaleței calităților sale, spontaneității, ingeniului. Și ambițioasa boieroaică, Vidra, care îl împinge pe tronul Moldovei, e de fapt subjugată de farmecul celui ales. Spre deosebire de Satanii ceilalți ai literaturii lui Hasdeu, care nu sunt niciodată, romantic, demoni, Răzvan este, singurul, un veritabil înger căzut, de unde incompatibilitatea dintre făptura lui spirituală și cea materială (a fi țigan). Iată drama lui, și odată cu ea ne aflăm, de astă dată, în plin romantism, în plină poezie.

I. NEGOIȚESCU,
Istoria literaturii române, vol. I (1800-1945).
Editura Minerva, București, 1991, p.96 97.

Bazat pe o întinsă documentare, efectuată "în curs de mai mulți ani", "în biblioteci și arhive străine și naționale", "în legătură directă și indirectă cu obiectul" cărții, dar mai ales pe intuițiile sale critice și pe speculațiile trezite de lectura proaspătă a izvoarelor - multe dintre ele necunoscute înaintașilor - B. P. Hasdeu punea într-o cu totul altă lumină domnia lui Ioan Vodă.

Dintr-o figură ștearsă a istoriei, prezentată denaturat de cronicari, el făcea un erou național de primă strălucire, capabil să adun-

brească marile personalităţi europene ale veacului, cu care era comparat nu o dată.

În pornirea sa romantică de a-şi aureola "personajul" cu atributele idealului de conducător înţelept, de bun administrator şi de geniu militar, autorul supralicita însă documentele, forţându-le să conlucreze cu fantezia sa înfierbântată, încât, pe bună dreptate, s-a afirmat că monografia *Ioan-vodă cel Cumplit* e mai degrabă "un poem" sau o proză artistică de cea mai pură esenţă ce proiectează figura voievodului în mit, decât o lucrare ştiinţifică în înţelesul clasic al cuvântului.

I. OPRIŞAN,
Romanul vieţii lui B. P. Hasdeu,
Editura Minerva, Bucureşti, 1990, p.270–271.

CUPRINS

Bogdan Petriceicu Hasdeu

POEZIE
PROZĂ
DRAMATURGIE

Apărut: 1997. Format: 70x108$^{1}/_{32}$

Coli tipar: 16,8. Coli editoriale: 15,85. Tiraj: 5000 ex.

Casa de editură «LITERA»
str. B. P. Hasdeu, nr. 2, Chişinău, MD 2005, Republica Moldova
Operator: *Ecaterina Guţu*
Tehnoredactor: *Alina Boicenco*
Corector: *Lucia Suceveanu*
Redactor: *Ion Ciocanu*
Editor: *Anatol Vidraşcu*

Tiparul executat sub comanda nr. .
Combinatul Poligrafic, str. Mitropolit Petru Movilă, nr. 35,
Chişinău, MD 2004, Republica Moldova

Departamentul Edituri, Poligrafie şi Comerţul cu Cărţi